

Jul i Nord-Odal
2020

Innhold

Forord.....	3
Korpsbygda Nord-Odal.....	4
Marie Rovelstad – «lærerinde i vævning»	12
Anders blir kjøkkensjef i Antarktis	18
Men ute kvein snødrevet	23
Gamle Ottvegen.....	27
Den amerikanske drømmen (som brast).....	31
Luftkommando Odalen.....	34
Villfuglen.....	39
Før – nå og – sea?	40
Det er ikke alt	42
Flagget til topps i Øverjordet.....	43
Det var ansless på Sand den gongen (2)	55
Verdensmæstar vart vi aldri	58
Bære nedslaget blir bra	60
Kristoffer kirketjener.....	61
Sætersjøen – ei viktig brikke under den kalde krigen	64
Ny vest til pendressen	67
Nyttårsnatt på Hella	68
Om en holme i en sjø	69
Vinter.....	73
Marthes poesibok	74
Minner fra barneår på Botner.....	78
Prestgarden kulturfellesskap.....	82
Mennesker på timeplanen	84
Sandsokning gjør suksess som spritprodusent på Vestlandet	87
Væla før og nå	90
Værmen i et lys.....	90
Mette, Eira og Willy hedret med kulturprisen	91
Hans Ludvig Fredheim ble «Kav odøling».....	92
Minneord om Steinar	93
Minneord om Ingegerd	94
To nye blå skilt	95
Jul i Nord-Odal støtter idrettsungdommen	97
Mars, den røde og iskalde ørkenplaneten.....	98
De kom fra øst	103
En annerledes julekveld.....	107
– Et bibliotek i verdensklasse	111
Heme nå	114

«Jul i Nord-Odal» 2020

Utgiver: Nordre Odalen Kulturminnelag

Layout og førtrykk: Gunnar Nygård

Trykk: Flisa Trykkeri

Illustrasjoner: Jon Utheim (forside) og Rune Nor (øvrige illustrasjoner)

I redaksjonen: Hans Ludvig Fredheim, Gunnar Nygård og May Britt Rovelstad

Om ingen går i fella, men passer seg for den ...

Det går mot jul i det rareste året vi har opplevd på mange tiår. Det er ikke godt for mennesket å være alene, var det en som sa en gang i begynnelsen, og sørget så for at mennesket ikke lenger var alene. Sitatet er fra Bibelens andre kapittel og er tilskrevet Gud selv. All erfaring tilsier at forfatteren loddet en dyp sannhet på en enkel måte.

Altså: Det er ikke godt for mennesket å være alene. Det sier Gud, og jeg tenderer til å være enig med ham. Litt godt er det kanskje – for en liten periode – men ikke over tid. Og nå begynner det å bli lang tid med utvidet alenetid og restriksjoner på det sosiale livet. I Nord-Odal har vi i skrivende stund opplevd relativt lite koronasmitte. Noen blant oss er blitt rammet, men vi har vært spart for store utbrudd.

Samtidig er det få som ikke har kjent Alvoret; på egen kropp eller via noen nære. Korona er nær i mange menneskers familier og omgangskrets. Hos noen er det stor frykt for å få sykdommen, og hos flere en frykt for at de rundt oss skal bli syke. Uro over tid er slitsomt!

Slitsomme er også alle endringene i dagliglivet. Alle de underlige reglene for hva vi skal og ikke skal gjøre. I fjor var daglig bruk av håndsprit forbeholdt helsearbeidere og de med ekstrem basill-frykt. Nå får vi nervøse rykninger om vi kommer inn i en butikk og ikke finner spritdispenseren. Og hvem skulle ha trodd at det var mulig å handle alt en trenger til både kjøkkenskap og barskap på denne siden av grensa?

Året 2020 har vist oss hvor tilpasningsdyktige vi mennesker er. Vi kan endre på fastspikrede vaner nærmest over natta om vi skjønner det er nødvendig. Det kan gi håp i møte med klimakrise og fattigdomsbekjempelse – en annen verden er mulig! Samtidig kan vi ikke tilpasse oss forbi det som er menneskets grunnleggende livsvilkår. Å leve med ensomhet, usikkerhet og frykt er skadelig over tid. Det gir slitasjeskader.

Vi er et flokkdyr. Vi trenger å ta vare på hverandre, for vi trenger å bli tatt vare på. Vi må enda en stund fortsette å holde avstand og følge alle restriksjonene, men vi må ikke slutte å ta vare på fellesskapet og på hverandre – for det er ikke godt for mennesket å være alene.

... skal alle snart få feire jul igjen.

Av Thomas Tinglum

Korpsbygda Nord-Odal

Korpsbevegelsen i Nord-Odal startet i 1867. I alle fall er det den eldste dokumentasjonen om hornmusikken i bygda. Det var fanejunker Hans L. Stormoen som dro musikken i gang. Men vi vet ikke hvor lenge musikken var aktiv. På begynnelsen av 1900-tallet var det flere tilløp til korpsaktivitet. Vi vet ingenting om aktiviteten, men vi har bilde av Mo Hornmusikk 1910 og Sand Hornmusikk ca. 1920.

Difteri og fyll skapte problemer

Den eldste skriftlige kilden vi har, er fra Musikklaget Vaar som ble stiftet i februar 1913 etter initiativ av lærer Anders Hæreid. Musikklaget måtte naturligvis skaffe penger til innkjøp av instrumenter. Basar var en vanlig aktivitet i så henseende. Men basaren vinteren 1913 ble utsatt «paa grund av difteriet i bygden», står det i protokollen. Nytt forsøk i påskehelga medførte også utfordringer. Basaren på Vonheim måtte avbrytes «paa grund av fyld og uroligheder», leser vi i protokollen. Etter 1915 vet vi ingenting om Musikklaget Vaar.

Nye forsøk

I 1926 var Oskar Haugård en sentral mann da Nord-Odal hornmusikkforening ble dannet. Korpset byttet snart navn til Sand musikkforening.

Etter 1927 vet vi heller ingenting om dette korpset. 1920-årene var harde og vanskelige for folk, og kanskje er det grunnen til at korpset gikk i oppløsning, men dette er vi usikre på.

I 1943 så et nytt korps dagens lys. Det het Sand Musikklag, og Thor O. Bråten var en drivkraft for å få til dette, selv i vanskelige krigsår. To hendelser knytter seg spesielt til dette orkesteret; basaren i 1943 og 17. mai 1945. Høsten 1943 arrangerte korpset basar, to dager i kommunehuset på Sand og tredje dagen på Trudvang. Musikken underholdt, og repertoaret måtte godkjennes av propagandalederen i Nord-Odal. Okkupasjonsmakten passet på det aller meste. Basaren innbrakte 4000 kr, og på avslutningsdagen på Trudvang «var lokalet stuvende fullt av mennesker», står det i protokollen. Ifølge Norges Banks priskalkulator tilsvarer 4000 kr i 1943 nesten 93 000 kr i 2019.

Det var få arrangementer under krigen der folk kunne komme sammen og more seg på godkjente fester. Når anledningen først bød seg, strømmet folk til.

Sand Musikklag spilte naturligvis 17. mai 1945. Korpset spilte ved Den falne soldats grav, utenfor kommunehuset og ved Thv. Meyers Minde. I protokollen kan vi også lese at «det var regnvær hele tiden festligheten stod på, men på tross av dette var det møtt fram en masse mennesker, ved gudstjenesten fikk ikke på langt nær alle plass i kirken.»

Sand Hornmusikk 1955. Første rekke f.v.: O. Tangen, K.P. Møller, F. Søvik, A. Moen (dirigent), A. Haugård, H. Søvik, E. Myrdal. Andre rekke f.v.: O. Haugård, T. Bråten, T. Fallet, G. Dagfinrud, W. Sjøvøll, R. Hagen. Tredje rekke f.v.: R. Gravlie, E. Nygård, A. Møller, K. Haugård. Bildet er utlånt av Randi L. Moen.

Mo Hornmusikk i 1910. Dirigent Per Sletvold i midten foran. 1. rekke f. v.: Hans Fr. Knapper, Klaus Sæther, Ottar Sandberg, Halfdan Bratli, Ole Søhagen og Arvid Bratli. 2. rekke f.v.: Oskar Dalen, Erling Bråten og Jakob Bratli. Bildet er utlånt fra kulturminnelagets fotosamling.

I 1948 måtte også Sand Musikklag gi opp. Dirigent T. Skogsrud dro fra bygda, og mange nordodølinger jobbet «innafør», og det ble vanskelig å komme seg på øvelsene. Egentlig er det litt rart at musikklaget måtte gi seg etter fem år. Optimismen etter krigen var stor, og korpsmusikk burde være en populær aktivitet.

1953-1975

Det ble ny start i 1953, og siden den gangen har korpset holdt seg i alle år uten opphold, men med tre forskjellige navn: Sand Musikklag (1953-54), Sand Hornmusikk (1954-68) og Nord-Odal Hornmusikk (1968- dags dato).

Sentrale personer på Sand i 50-årene var Angeir Moen som dirigent og Arvid Haugård som den første formannen. Det ble spilt på tradisjonelle høytidsdager, men korpset arrangerte også dansefester, der de selv stod for en del av spillingen til dans.

I 1955 fikk korpset sitt første kvinnelige medlem idet 8-årige Anna-Margit Haugård ble med faren sin, Arvid Haugård. Hun spilte klarinett. – Mamma ble nesten sprø i begynnelsen, for det låt ikke pent, men etter hvert gikk det bedre, og pappa og jeg spilte 1. og 2. stemme, husker Anna-Margit.

Brødrene Akre

På slutten av 50-tallet kom brødrene Gunnar og Trygve Akre til bygda og tok over bakeriet i Mo. Dette var musikere fra Rendalen, og begge satte spor etter seg i korpsbevegelsen i Nord-Odal. De spilte begge to, og Trygve ble dirigent i Sandmusikken i 1962 og holdt på til 1975. Trygve

var i tillegg sentral i oppstarten av skolemusikken i Mo og dirigerte også dette korpset fra 1969 til 1975.

Korpsaktivitet i Mo

Da Gunnar Akre kom til Mo i 1957–58, våknet korpsinteressen også i denne delen av bygda. Den hadde ligget i dvale i flere tiår. Det ble samlet inn penger til instrumenter, og det ble holdt opptaksprøve. Hadde man gehør, fikk man være med, unge som gamle. Herleiv Kirkemo var ivrig og fikk øve på kontoret i butikken til Gunnar Akre. Herleiv fikk instruksjon innimellom kundene som kom og handlet. Greit for Herleiv, men sikkert en overraskelse for kundene.

– Nå må du opp, Åge!

Gunnar Akre var dirigent fra starten i 1958 til korpset la ned instrumentene innpå 70-tallet. Det gikk litt opp og ned for Mo Musikkorps. Noen år var det liten eller ingen aktivitet, andre år riktig stort engasjement.

En 17. mai det var tynt i rekkene i korpset, ble Åge Finsrud vekket av Gunnar Akre tidlig på morgenen.

– Nå må du opp, Åge! Du må slå stortromme i dag! Åge hadde gitt seg i musikken, og stortromme var et helt nytt instrument for han. Men uniformen hang i skapet, og Åge slo stortromme hele den 17. maidagen. Utover 70-tallet klarte ikke ildsjelene å holde korpset i gang. Noen begynte i Nord-Odal Hornmusikk, andre gav seg.

Skolemusikken

Skolemusikken har hatt – og har – stor betydning for rekrutteringen til

voksenkorpset. I 1969 fikk Nord-Odal to skolemusikkorps. I februar startet Mo Skolemusikk, og høsten samme år ble Sand Skolemusikkorps etablert.

Mo Skolemusikk

I Mo klarte ordfører Johan Østli å overtale Trygve Akre til å ta dirigentjobben. Penger ble bevilget av kommunen, notekurs ble avholdt og Trygve fikk med seg Kristoffer Trøseid til Schlagerforlaget i Oslo for å kjøpe instrumenter. Hvert instrument ble nøye undersøkt og prøvespilt. Bakerbilen ble full av instrumenter på turen tilbake til Nord-Odal. Uka etter måtte Akre på ny tur til Schlagerforlaget. Der spurte Leif Nagel hva slags kar han hadde hatt med seg for ei ukes tid siden. Han kunne jo spille på alle instrumentene.

– Jo, svarte Trygve, – det var en bonde fra Nord-Odal, det!

Det ble lagt ned en stor innsats fra foreldre for å skaffe penger til uniformer, instrumenter og noter. Det var stort sett mødrene som stod for dette; karene jobbet ofte «innafør» og var hjemme bare i helgene. Ellen Akre drivkraften i spissen for en hel gjeng med arbeidsvillige mødre. Det ble arrangert turer til Finland, Holland og Tyskland, og rundt om i Norge.

Etter at Trygve Akre gav seg som dirigent i 1975, stippet dattera Bente inn som dirigent sammen med Bjarne H. Thesen, bare 17–18 år gamle. Rune Midtsund, som også hadde spilt i skolemusikken, dirigerte et par-tre år. Alle tre hadde vært med siden starten i 1969. De var unge og ivrige og hadde gått en god skole hos Trygve og dessuten fått med seg dirigentkurs.

Sand Skolemusikkorps

På Sand var også interessen svært stor. Alle barn fra og med 3. til og med 6. klasse ble invitert. 72 meldte seg. Det var så mange at man ikke rådde med antallet; derfor ble det barn fra 4. til 6. klasse som fikk være med på notekurs, som Siri Føsker ledet. Etter en skriftlig teoretisk prøve stod det igjen 35 barn, men bare 28 av disse ville få instrumenter, og det ble nødvendig med en ekstra opptaksprøve. Gudbrand Dagfinrud var første dirigent i Sand Skolemusikkorps, men fra 1970 overtok Olav Bunes. Han ledet korpset i hele 17 år.

Det var to personer som ungene i korpset forholdt seg til på hele 70-tallet: Olav Bunes og «tante Randi», som de kalte Randi Nordli. Hun var korpssleder i over 10 år og var med på samtlige øvelser, konserter og musikkstevner. Styret og foreldrene gjorde en stor jobb med å få inn penger til uniformer, noter, instrumenter og turer. Det ble arrangert utflukter både innenlands og over landegrensen.

Rundt 1980 var det omtrent 150 skolemusikere i Nord-Odal. Nabo-bygdene kunne ikke hamle opp med et slikt antall.

Nord-Odal Skolekorps

Utover 80-tallet dabbet interessen av. Det ble langt færre musikanter, både i Sand og i Mo. I 1989 slo korpsene seg sammen til Nord-Odal Skolekorps, og utover 90-tallet dirigerte Trond Nordli korpset til nye høyder. Korpset drar annethvert år på utenlandstur og gleder fortsatt sambygdinger på høytidsdager.

Ole Edvard Antonsen på musikkleir i Bruvoll

Glåmdal Musikkforbund arrangerte musikkleir for distriktets unge korpssmusikere i Sivilforsvarets leir på Bruvoll 1974–85. Disse leirene huskes av deltagerne som utrolig morsomme, lærerike og minnerike. De var så populære at alle som ønsket å være med, ikke fikk plass. Bjarne Haug Thesen og Siri Føsker var i alle år ansvarlige for det administrative arbeidet. Blant mange dyktige instruktører er særlig Odd R. Antonsen kjent for mange. Han hadde med sine to trompetspillende sønner, Jens Petter og Ole Edvard, som da var 12–13 år gamle. Begge ble profesjonelle musikere, og selv om man ikke er interessert i hornmusikk, er Ole Edvard Antonsen et navn de fleste forbinder med trompetspill av aller ypperste klasse.

Disse leirene hadde også stor betydning for unge nordodølinger og var med og skapte ytterligere motivasjon.

«Musikkens Mekka»

1980- og 90-årene ble en glansperiode for Nord-Odal Hornmusikk (NOHM). Skolemusikene var en meget viktig faktor i dette forholdet. Dyktige og ivrige skolemusikanter tok steget over i voksenmusikken. Nye ideer ble unnfanget, showkonserter med kjendiser på rekke og rad og Nord-Odal Concert Band med kjente dirigenter fra inn- og utland, ble arrangert. Korpset ble godt kjent utover sin egen bygd, og mange utenbygds musikanter ble medlemmer.

Nord-Odal Hornmusikk var det ledende korpset i Glåmdalsdistriktet, og mange korpssmusikanter så på korpset som «Musikkens Mekka». Det var i Nord-Odal det skjedde; store showkonserter med Steinar Ofsdal, Hallvard Flatland, Ytre Suløen Jazzensemble, Anita Skorgan, Harald Heide Steen – for å ramse opp noen. Tre ganger fylte korpset Kongsvinger Rådhuseteater, og fra 1989 betyde det

Hans Albert Hagen var med i Nord-Odal Hornmusikk fra 1954 og ca.30 år framover.

Han var formann 1971-74. Hans Albert behersket også kontrabass og spilte i Arne Knapperholens kvintett. (Foto: Gunnar Nygård)

Alfred Reed fikk hesteskys i Tonerroa med Ola Kolstad. (Foto: NOHM)

nyoppførte Milepelen svært mye for konsertene.

Profesjonelle medspillere

NOHM har hatt flere profesjonelle dirigenter. Den første var skotten Andrew J. Boyle, som ble leid inn i 1985. I 2011 ble Michael Antrobus engasjert, og han ledet korpset til 2016. Han var engelskmann og hadde en imponerende merittliste som dirigent bak seg. Flere kjente musikknavn har hevet taktstokken for nordodølingene. Vi kan nevne Per Øien, Trond Korsgård, Trond Brenne.

Skotten Nigel Boddice bør også nevnes. Han har vært flere ganger i Nord-Odal og har et personlig vennskap til flere musikere i NOHM.

Ei helg i januar 1994

Fjorten dager før den olympiske ilden ble tent på Lillehammer i februar 1994, arrangerte NOHM sin sjettede Nord-Odal Concert Bandkonsert. Etter store anstrengelser hadde de klart å få napp hos en virkelig stjernekomponist, Alfred Reed. For uinnvidde innen korpsmusikk kan vi si at det var som om fotballgutta på Sand skulle få den legendariske manageren til Manchester United, Sir Alex Ferguson, til å trene dem ei helg. Ingen i korps-Norge skjønte hvordan lille Nord-Odal Hornmusikk kunne klare å få amerikaneren til Nord-Odal, for han hadde aldri vært i Norden før. Reed dirigerte flere av sine egne komposisjoner under konserten, som ble en stor suksess for hornmusikken.

Årlig Concert Band

Opplegget med Alfred Reed var 1994-arrangementet til Nord-Odal Concert Band. Dette opplegget var et årlig arrangement fra 1989 til 1998. Hornmusikken ble utvidet til symfonisk korps med musikkvenner, amatører, halvprofesjonelle og profesjonelle fra hele Østlandet, og man inviterte en toppdirigent. Det var Bjarne Haug Thesen og Per Thorbjørn Verket som unnfanget ideen om et slikt arrangement, og det første prosjektet gikk av stabelen i januar 1989 i Nord-Odals nye storstue, Milepelen. I de 10 årene arrangementene pågikk, ble Nord-Odal og NOHM gjenstand for medias oppmerksomhet, aviser og tidsskrifter, også NRK. Korpssets medlemmer gjorde en stor innsats for å få konsertene vel i havn.

Bildene over ble tatt under lanseringen av boka «Der er et korps ...» i Milepelen 18. oktober. Bjarne Haug Thesen samtalte med to av ildsjelene i korpsmiljøet gjennom mange år; Olav Bunes og Ellen Akre. (Foto: Gunnar Nygård)

Bleieskift

På slutten av 1990-tallet dabbet interessen. Kun en håndfull musikere møtte på øvelsene. Iderike og dyktige musikere var i gifteferdig alder, og familie, husbygging, bleieskift og jobb krevde sitt. Hornmusikk ble nedprioritert. Men det ble aldri helt stopp for korpset.

2000-tallet

NOHM reiste seg igjen, dog ikke til

gamle høyder. Men korpset gleder fortsatt folk med mange gode konserter. Det ble også flere samarbeidsprosjekter med skolemusikken og bygdas sangkor, noe som publikum likte godt. Under 50-årsjubileumskonserteren kom bygdas egen Jan Werner i helikopter for å rekke konserten – mellom plate-lansering og deltakelse i Dan Børges «Lørda'n». Mange husker også Gardemusikkens konsert i Milepelen der publikum fikk høre urframførelsen

av marsjen «Baker'n» – bestilt som hyllest til Ellen og Trygve Akre.

H.M. Kongens Gardes Musikkorps Korpsene i Nord-Odal har fostret mange forsvars- og yrkesmusikere. Gardemusikken har hatt glede av i alt 11 korpsmusikere fra Nord-Odal i løpet av vel 40 år. Fire musikere med bakgrunn i korps fra Nord-Odal er i dag profesjonelle musikere. Dette vitner om høy kvalitet på skole- og voksenkorps.

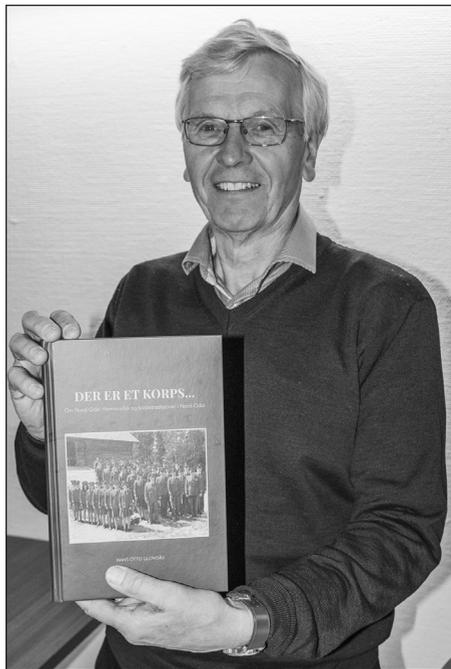
Suksessfaktorer

NOHM hadde stor suksess fra rundt 1980 til slutten av 90-tallet. Bjarne Haug Thesen, korpsmusiker i alle år siden 1969, administrator, idemaker og konferansier, har klare meninger om dette: Trygve Akres impulser fra Østerdalen, Olav Bunes sin utrettelige innsats på Sandsiden, skolekorpsene, Jens Barlands grundighet, sommerleirene på Bruvoll, utenlandsturene som sveiser medlemmene sammen, en profesjonell dirigent allerede på 80-tallet og Concert Band-prosjektene. I tillegg må nevnes en uvanlig stor iderikdom og evnen til å realisere ideene.

Det har også vært stor kontinuitet av engasjerte og entusiastiske korpsmusikere. Skal vi driste oss til å nevne noen blant de mange ildsjelene de siste tiårene, drar vi fram Bjarne Haug Thesen, Per Thorbjørn Verket, Rune Midtsund, Harald Moen, Siri Føsker, Ann Christin Bakli og Knut-Harald Jensen, som alle har vært drivende krefter de siste 40 årene. Siri begynte med notekurs for skolemusikkene allerede på slutten av 60-tallet, og hun

stod i spissen for minnerike turer til Berlin, Linz/Wien og Loutraki i Hellas på 80-tallet.

Trolig har korpsbevegelsen i Nord-Odal vært langt mer toneangivende og vellykket enn i svært mange andre små landkommuner i Norge. Det er ikke for ingenting at Nord-Odal blir kalt for korpsbygda.

Hans Otto Glomsås er forfatter av boka «Der er et korps ...» som handler om Nord-Odal Hornmusikk og de rike korpstradisjonene i Nord-Odal. Boka er til salgs hos Marihøna på Sand. (Foto: Gunnar Nygård)

Marie Rovelstad – «lærerinde i vævning»

Marie, født på husmannsplassen Rovelstadbråten, skulle komme til å bli tildelt kongepremie fra Oscar 2. og veve alterduk til Oslo domkirke. Hun hadde nok en sterk indre drivkraft som gjorde at hun greide å utnytte evnene sine og skaffe seg utdanning i ei tid da dette ikke var så vanlig for ungdom fra hennes samfunnsklasse, og slett ikke for ei jente. Marie skapte seg en yrkeskarriere som kom til å sette spor etter seg på nasjonalt plan.

Marie Eriksdatter ble født den 20. mai 1869 i Rovelstadbråten på Trautskogen. Foreldre var Erik Olsen Lishaugen (Sø-Haugen) og Ingrid Olsdatter Nilo fra plassen med samme navn under Mangset i Sør-Odal. Ingrid's familie hadde kommet flyttende til Rovelstadmoen/Rennemoen. I 1875 bosatte Ingrid og Erik seg med fem sønner og dattera Marie i Nordstua Rovelstad. En sønn til ble født her. Fra da av har familiens etternavn vært Rovelstad.

Den kvindelige Industriskole

Marie hadde etter alt å dømme en vanlig oppvekst på landsbygda på 1870- og 1880-tallet. To attester fra 1889 viser at hun nok var ei jente

som var utstyrt både med gode evner og pågangsmot. Dette året søkte hun seg inn ved Den kvindelige Industriskole i Kristiania. Den ene attesten er utstedt av ordfører Peder Trøften. Marie søkte en friplass ved industriskolen, og ordføreren kan bekrefte at hennes «*Forældre sidder i daarlig økonomisk Stilling, og er hun selv blottet for Midler*». Deler av attesten er dessverre gått i oppløsning, men det går an å slutte ut fra gjenstående tekst at ordføreren går god for at Marie er friplassen «*værdig*».

Den andre attesten fra samme år er utstedt av O. J. Isaksen, tidligere lærer i Nord-Odal og nå ved Bygdø skole i vestre Aker. Han skriver: «*Marie Eriksdatter Rovelstad fra nordre Odalen har forlangt Attest af undertegnede som hendes Lærer, dels de 4 ½ sidste Aar før hendes Konfirmation, dels senere i 2 – to – Aftenskolekurser. Det er med sand Glæde, jeg kan give nærværende Attest, da hun stedse har været en Elev, hvoraf jeg har høvt ublandet Glæde. Hun er i Besiddelse af sjældent gode Evner, og da hun altid viste en rosværdig Flid, var hendes Kundskaber allerede ved Konfirmationen særdeles gode efter Landsalmueskolens Forholde.*» Ved aftenskolekursene utførte Marie selvstendige skriftlige arbeider meget godt. Hun har videre fått undervisning i de fire regningsarter, desimalbrøk og alminnelig brøk, samt i både dobbelt og enkelt bokholderi. Isaksen avrunder attesten med en

Av May Britt Rovelstad

Marie som ung. Bildet er utlånt av Hanne Marie Jensen.

varm anbefaling: «Jeg vil derfor paa det varmeste anbefale hende til Opnaaelse af den attraaede Friplads paa Industriskolen, idet jeg ikke nærer Tvivl om, at hun vil – i Tilfælde – blive blandt Skolens flinkeste Elever.»

Marie fikk friplassen, og lærer Isaksens spådom gikk i oppfyllelse. Det viser Maries vitnemål fra 1890 og i tillegg en kongepremie som ligger i hennes etterlatte saker. Det er ei lita mappe trukket med rødt stoff. På den ene sida står følgende under trykket av ei kongekrone med det som opprinnelig har vært gullskrift: *Kongepremie ved den Kvindelige Industriskoles Examen 1890*, og på den andre sida: *Tilkjendt Marie Rovelstad Nordre Odalen*. Innholdet i mappa er tre mønsterbøker for «*slöjdundervisningen i hem och skolor*». Her fins mønster for «*enklare konstväfnad, konstösöm, spetsarbete, träskärning m. m.*»

Marie med Ingrid. Bildet er utlånt av Hanne Marie Jensen.

Arbeid i Den Norske Husflidsforening

I 1891 er Marie igjen hjemme i Odalen og bor sammen med foreldrene og tre av brødrene. Hennes beskjeftigelse er ifølge folketellinga husgjerning. Kanskje bodde hun her fram til 1894. I mai det året sender hun søknad til Den Norske Husflidsforening i Kristiania der hun søker på en utlyst stilling som lærerinne i mønsterveving ved sommerens kurs. Hun oppgir at hun etter året på industriskolen har praktisert med veving både for egen regning og også litt med elever. Hun virker trygg på hva hun er god for og tror at hun «*fuldt ud skal kunne tilfredsstille de Fordringer som stilles til omsøgte Lærerindeplads*».

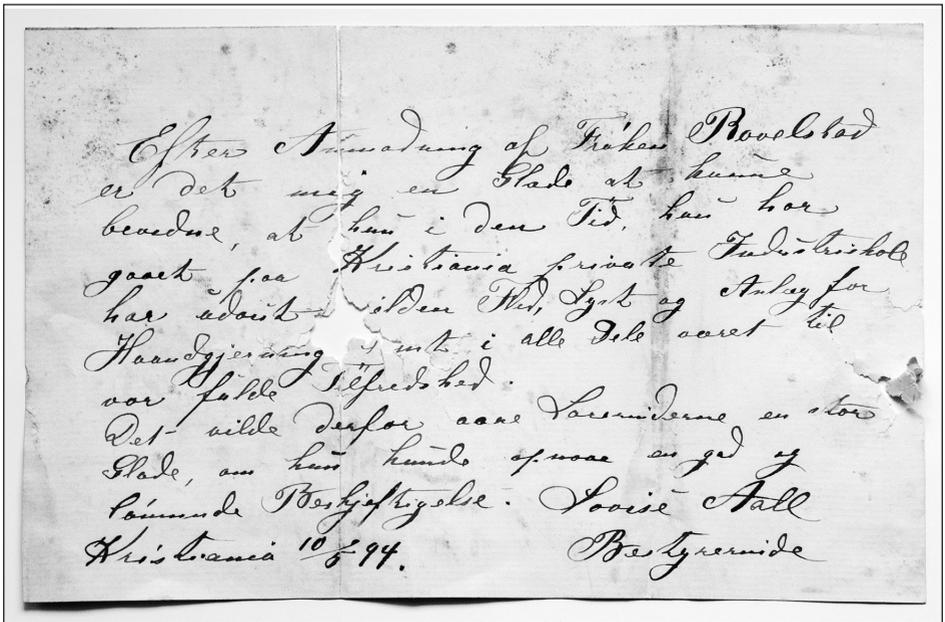
Vedlegg til søknaden er vitnemålet fra industriskolen i tillegg til attest fra skolens bestyrerinne Lovise Aall, som gir Marie de beste skussmål. Hun avslutter attesten med følgende anbefa-

I vevstua. Marie stående ved veven til høyre. Bildet er utlånt av Hanne Marie Jensen.

Fra et vevkurs i Mo ca. 1900. Marie er nummer tre fra venstre i første rekke. Bildet er fra Nordre Odalen Kulturminnelags samling.

Attesten fra Louise Aall.

ling: «Det vilde derfor være Lærerinderne en stor Glæde, om hun kunde opnaae en god og lønnende Beskjeftigelse.» Marie ble ansatt, og dermed startet en yrkeskarriere som skulle vare til hun pensjonerte seg i 1933, og som skulle bringe henne både lovord og utmerkelser. Hun virket ved foreningens sommerkurs fra 1894 og fra høsten 1905 også ved spesialkursene. Hun reiste rundt i store deler av landet og holdt «Vævkurser i national Kunstøving». Her i Nord-Odal fins det bilde av deltagere på et kurs i Mo ca. 1900.

Etter det første kurset Marie holdt i 1894 ble det gitt en vurdering rettet til bestyrelsens undervisningsutvalg. Marie har fått en kopi, og her ser vi at det dreide seg om kunst- og dreielsveving. (Dreiel er diagonalvevd lintøy.) I vurderingen står det bl.a.:

«Hun underviste med stor Dygtighed, forstod at omgaaes Elevene, der samtlige var voksne Folk, paa en særdeles heldig og tiltalende Maade, holdt udmærket god Orden og behandlede Materialet paa den mest økonomiske Maade. Den ved Kursets Slutning afholdte Udstilling af de udførte Arbeider var til megen Ære saavel for hende som for hendes Elever.» Dermed er tonen slått an for Maries virksomhet som «Lærerinde i Vævning». Hun underviste og utførte også egen veving.

I en attest fra 1904 står det at hun har utmerkede kunnskaper på vevingens forskjellige områder samtidig som hun forstår å dyktiggjøre sine elever. De siste årene var hun bestyrerinne for husflidsforeningens egen vevstue i Oslo. Her fikk elever opplæring, og det ble utført veving på bestilling.

Under Maries ledelse ble det bl.a. vevd alterduk til Oslo domkirke. I tillegg ble det eksperimentert med vevteknikker, mønstre og farger og laget modeller som ble satt ut til foreningens mange «væversker rundt om paa landsbygden».

Etterlatte saker

I Maries etterlatte saker fins i tillegg til dokumenter både diplomer, bøker og hefter og også vevde produkter. I 1912 søkte hun Enkedronning Josefines legat for «*derved at opnaa videre Utdannelse i sit Fag*». I 1916 ble hun tildelt Den Norske Husflidsforenings diplom for «*dygtig arbeide*». Fra 1914 fins et diplom i form av en stor plakett tildelt henne i anledning Norges

Jubileumsutstilling i Kristiania det året. Hun hadde vært medarbeider ved husflidsforeningens utstilling. Fra samme anledning er det ei bok med fortegnelse over utstillere og gjenstander i husflidsavdelingen til bruk for prisdommerne. Kanskje var Marie en av dem. Videre er det bl.a. «*Haandbog i Vævning*» fra 1882, egenproduserte skrivebøker med tegninger og vevde prøver, hefter fra Kunstindustrimuseet med eksempler på gammel norsk vevkunst og bestillingsbøker med navn på kunder og små stoffprøver av hva de hadde bestilt.

Familie

Marie ble hele livet titulert som frøken,

På Rovelstad i 1933. Foran fra venstre: Erik jr, Ingeborg, Ingrid, Erling. I midten fra venstre: Marie (Eriks datter), Marie og broren Erik, Oline g.m. deres bror Amund. Bakerst: Asbjørn. Bildet er utlånt av Berit G. Stavseth.

men i mai 1904 fikk hun ei datter, Ingrid. Far var Peder Johansen. Han var fra Stange og kom senere til å drive pensjonat i Espå. Noe giftermål ble det ikke, og Marie ble alenemor for Ingrid. Denne nye livssituasjonen ble ikke lett for Marie med hennes arbeid, og løsningen ble å la Ingrid vokse opp på Cathinka Guldbergs barnehjem, som for øvrig var innviet samme år og etter sin tid var en moderne institusjon.

Flere som i ettertid har fortalt om sin oppvekst på barnehjemmet, beretter om god omsorg fra diakonissene. Ingrid fikk et spesielt nært forhold til Hanna Ræstad, bestyrerinne fra 1917 til 1937, og holdt kontakten så lenge Hanna levde. Dessuten hadde mor og datter jevnlig kontakt i løpet av Ingrids oppvekst, og Ingrid ble også tatt med til familien i Odalen. Hun fikk tette bånd til besteforeldrene og onkelen Erik og hans familie. Marie og broren Erik var nok også en god støtte for hverandre. Da han mistet sin kone Anne Marie under spanske-sykeepidemien i 1918, var det Marie han sendte et langt brev til.

Av en skrivelse fra februar 1904 på Kunstindustrimuseets brevark skjønner vi at Marie har sagt opp sin stilling, iallfall som kursholder rundt om i landet. Direktør H. Grosch skriver «... og det var med oprigtig Beklagelse at Museets Bestyrelse efter Frøken Rovelstads eget Ønske maatte gjøre Afkald paa hendes fortsatte Bistand.» Mer vet vi ikke om omstendighetene rundt Ingrids fødsel, men Marie må naturlig nok ha hatt et avbrekk i arbeidet i husflidsforeningen.

Minneord

Fra 1905 er hun imidlertid i gang igjen, og nå går karrieren uavbrutt fram til hun pensjonerer seg i 1933. Nekrologen, som stod i en av hovedstadsavisene, oppsummerer i korthet Maries virksomhet. Marie døde på Rovelstad i mars 1934, og hun ligger begravet på kirkegården på Sand.

Kilder

- Hanne Marie Jensen
- Folketelling 1891
- Folketelling 1910
- DIAKONI-nytt på heim.ifi.uio.no
- Det Norske Akademis ordbok
- Dokumenter, bøker og gjenstander utlånt av Hanne Marie Jensen
- Avisartikkelen «I værstuen»
- Nekrolog

Brevet fra Erik til Marie kan leses i «Jul i Nord-Odal» 2008.

Polarbasillen – en svært godartet infeksjon:

Anders blir kjøkkensjef i Antarktis

Mens hele Norge – og resten av verden – er opptatt av koronaviruset, er Anders Vangen sterkt angrepet av polarbasillen. Det er en infeksjon som er svært godartet. Anders har levd med den noen år, og nå har den blusset opp for fullt. Når dette leses, befinner den 30 år gamle knappergutten seg i Antarktis, nærmere bestemt på Norsk Polarinstituttets forskningsbase Troll. Her skal Anders overvintre og bestyre kjøkkenet. Ikke før om 13 måneder er han tilbake i huset sitt i Sætersgrenda.

Anders er utdannet institusjonskokk og restaurantkokk. På et kjøkken han arbeidet kom han i prat med en kollega som hadde jobbet på Bjørnøya, som ligger i Barentshavet mellom Svalbard og det norske fastlandet. Det han ble fortalt gjorde at Anders ble fristet til å søke jobb der. Han leste seg opp om forholdene i nord, søkte jobben og fikk den. I løpet av de seks månedene han var der, festet ishavsbasillen seg.

– Vi var som en liten familie; ni personer og tre hunder. Jeg trivdes veldig godt, sier Anders når han snak-

ker med Jul i Nord-Odal før avreisen sørover.

Da engasjementet på Bjørnøya var over, dro Anders videre nordover, til Svalbard. I over to år var han ansatt som kokk i Ny-Ålesund, som regnes som verdens nordligste samfunn med fast bosetting. I den tidligere gruvebyen er det nå et internasjonalt miljø. Folk fra rundt 20 nasjoner har forskningsprosjekter der. Det er med andre ord noe mer folksomt enn på Bjørnøya. Her var han i et team på tre kokker.

– Vi serverte på det meste buffet til 187 personer, og ved en annen anledning hadde vi æren av å servere flere medlemmer av kongefamilien.

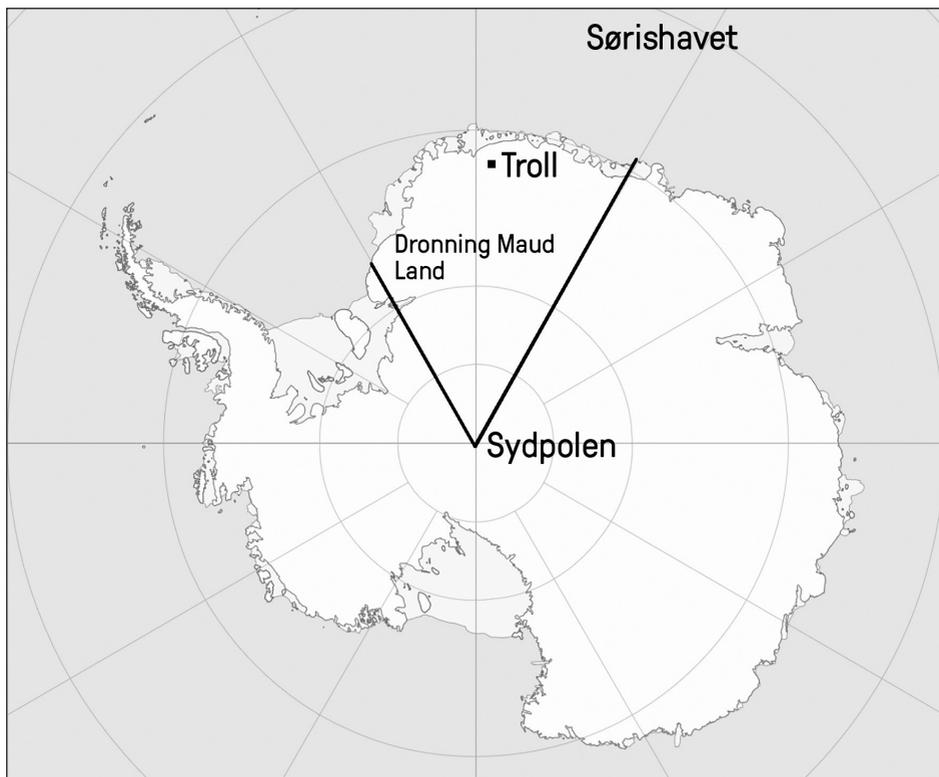
Fritida i Ny-Ålesund tilbrakte Anders helst ute i villmarka eller på båtturer. Siden det er mørketid fra november til mars, ble det mange flotte, stjerneklare netter med nordlys. Anders liker forresten mørketida bedre enn tida med midnattssol.

– Det er mye å se ute i naturen; ikke minst vilt som hval, sel, rein og isbjørn. Jeg kjøpte meg snøscooter, som er et must på Svalbard. Ellers brukte jeg mye tid på fiske. Jeg fikk mye røye, blant annet tok jeg ei sjørøye på 3,4 kilo, som er over den offisielle norgesrekorden. Fisken ble gjerne gravet og røkt. Fluebinding er også en hobby som hører med, sier Anders.

Av Gunnar Nygård

Som et ledd i forberedelsene var Anders i høst med på et kurs i flyplassarbeid og brannredning i Longyearbyen på Svalbard. Her er han i midten foran sammen med instruktører og kolleger. (Foto: Sven Lidström / Norsk Polarinstitutt)

Det er ikke bare ferdighetene ved komfyren som teller når man skal vurderes som jobbsøker i samfunn som i lange perioder er helt isolert fra omverdenen. Før han fikk jobben på Troll-stasjonen, var han gjennom to intervjuer hvor det ble lagt mye vekt på psykososiale egenskaper. Det er krevende å leve tett innpå et fåtall andre personer over lengre tid i ellers krevende omgivelser. Anders slapp gjennom nåløyet.

– Det er seks personer som skal overvintre. Ingen av oss kjenner hverandre fra før, men det blir gjerne et godt vennskap mellom oss.

Troll-stasjonen ligger i 1300 meters høyde 25 mil fra iskanten i Dronning Mauds Land. Det er ei flystripe der, og mannskapet flys inn fra Cape Town i Sør-Afrika, en flytur på 5-6 timer. Flystripa må ofte stenges i lengre perioder på grunn av værforholdene.

Da er stasjonen helt isolert. Matforsyninger kommer bare én gang i året.

– Jeg ser fram til å legge vekk mobiltelefonen. I Antarktis er det bare satellittkommunikasjon som fungerer.

– Det er vel ikke særlig muligheter for fisking så langt fra kysten. Hvilke fritidsaktiviteter ser du fram til?

– For det første må alle bidra og hjelpe til med alle oppgaver på stasjonen. Dessuten er det mange fine fjelltopper i nærheten, så det blir nok noen topturer. Jeg håper også å få sett pingviner ute ved iskanten, sier Anders før han – denne gangen – setter kursen sørover.

Noen tur i Amundsens skispor til selve polpunktet blir det nok ikke. Dit er det 200 mil ...

Anders har allerede begynte å tenke på neste arbeidssted. Jan Mayen eller Hopen kan være aktuelle alternativer, forteller han.

Troll-stasjonen i Dronning Maud land. (Foto: Norsk Polarinstitutt)

Til venstre: Overvintreere på Bjørnøya sammen med tre hunder og en fugl.

Under: Fra Svalbard. Anders har tatt ei ishavsrøye på 3,4 kilo.

Men ute kvein snødrevet

Det var lille julaften, tørr snø falt jevnt og tett. I hissige kast for nordasnoa gjennom dalen. Kald og isnende kvein den over husnov og haug, sopte snø med seg og pakket den sammen i steinharde driver.

– Pakk niste i skreppa! Stor-Ola var høg og kvass i stemma, slik hans vane var når han var opphisset eller noe særst sto på.

Guri snudde seg undrende fra duguls-oppvasken.

– Pakk niste i skreppa, har je sagt, og stå itte der og kop på far din som om du aldri skulle sett'n før!

Han trampet over golvet med skinnlua på snei og snø på støvlene.

– Mæn i all verden, håppas har du tenkt dæ hen nå da, far, om je skulle driste mæ tel å spørja? Ho tørket hendene på forklesnippen.

– Raker dæ itte, men legg i nå, og det stras! Han tok børsa ned av knaggen med et rykk.

– Du skær da full itte utpå med børsa nå i detta fæle været? Lille julaften og alle ting! Ho fant mat fram fra benkeskapet.

– Som je sjøl vil me det! Han reiv vadsmålstrøya til seg fra sengestolpen og fortsatte: – Og skær du endeli ha greie på det, så skær je øst i berjet og knipe en tjuvskytter!

– Tjuvskytteri? Nå?

– Akkerat ja! Je hørde det small

nå da je gikk inn att tur stalla, mæn nå skær du tel pers! Han hyttet med knyttneven og vrengte vadsmålstrøya på.

– Du skulle itte væra så sint og stri far. Kom hau at det snart er jula!

– Hæ? Jula? Skær je itte passe det som mett er førde om det er jula?

– Joo, mæn ...

– Håffer nåe mæn?

– Det kunne væra døm som trengte litt kjøtt au!

– Trengte sa du? Høh, hørt før nåe tull!

– Det er itte alle som har så mie som vi, og nåe skær døm full ha å leva ta i jula fatti-følk au, om døm skær få nåa glee!

Guri var også kvass i målet nå.

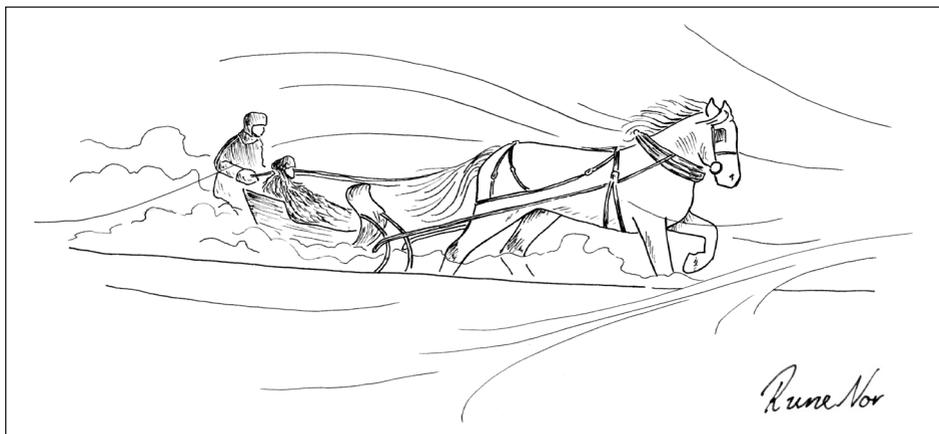
– Har je nåe me å fø fattifølk ta mett kjøtt? Før er itte skogen min, og æljen min? Hæ?

– Du borde iallfall tenkje på onga!

– Nei, nei onga. Kan je nåe om atte døm har drii på sæ ei full stugu me fillete og grådige onger? Nei, nå får du tia, jente!

Stor-Ola slo knyttneven i langbenken så katta våknet og pilte forskremt inn under senga.

– Det får salte det væra nukk nå. Nukk atte luspakket har tenkt å rana tel sæ både dæ og garden og skogen au, og alt som mett er! Mæn det skjer itte. Trur du je har sliti her all mi ti før å gi det bort tel slike følk? Og trur du je har oppdrii dæ i herrens

tukt og formaning før å gi dæ bort tel en lusete og fillete og fattig husmannsonge? Nei! Nei! Vær du sikker! Og det sier je, og det har je sagt dæ mange gonger før, atte våger du dæ tel å ha nåe som helst fanteri me denna storkjæfte snørrguttan meir, så skær det bli alvår ta, det skær det!

Han hyttet framfor seg med børsa.

– Pass dæ nå, far!

– Pass dæ sjøl, og svara itte far din!

Han reiv skreppa fra henne, knappet igjen med krumme støle fingre, slengte den på ryggen, tok børsa og strøk på dør. Fant skiene bakom gangveggen, spente dem på og gled med korte his-sige skli gjennom snøakavet østover.

– Du skulle itte gå, far, bli heme!

Guri sto på trappa og ropte etter ham. Han snudde seg halvt og hyttet med staven. Så tasset han videre.

Guri hadde det så travelt med juleforberedelsene ved siden av stell i hus og fjøs at ho knapt visste ordet av det før tussmørket kom sigende og tok til å klemme den stutte vinterdagen under seg. Men faren, hvor ble det av ham? Guri tok så smått til å bli engstelig. Aldri brukte ho å være det,

men det var likesom en aning om noe ho ikke riktig kunne forstå å var, som spøkte i sinnet og gjorde henne urolig i dag. Gang på gang forsøkte ho å få seg sjøl til å tru at dette bare var noe tull, innbildning, fordi hennes sinn allerede fra morgenen av var såret og opprevet av farens tale og handling. Men det kom igjen. Var ikke til å bli kvitt.

Det kunne da vel aldri ha hendt ham noe? Hvorfor skulle han absolutt av sted i dag? Nei, det var ikke hennes skyld. Når han var i det lunet, sto det hverken i hennes eller noen annens makt å få ham til å forandre mening. Han hadde alltid vært litt trassig og arg far hennes. Sint og egen. Jo, han kunne nok være snill og, kanskje snillere enn noen annen når det falt ham inn. Men gods og eiendom var likesom det han satte høgest, det han vernet om og levde for.

Han hadde vært sint på henne igjen i dag. Ordene han hadde sagt dukket stadig fram i Guris sinn. Jo, på en måte var det kanskje galt av henne å ha noe med Anders å gjøre. Men kunne ho noe for at skjebnen hadde laget det

slik at ho holdt så mye av Anders? Nei! Og kunne vel Anders noe for at han var sønn til en av husmennene under garden? Nei! Det var vel hans lodd her i livet. Fattigfolk sleit de og. Mye verre enn dem som rike var. De var mennesker de og. Hadde sine gleder og sorger, lengsler og savn, tilfredshet og bekymringer. Det siste vantet det visst ikke på.

Men dette ville ikke faren høre, ikke gjøre det ringeste forsøk på å forstå. Nei, han var av den gamle sta typen, som ikke kunne tenke seg muligheten av å forandre det syn på tingene han allerede fra barnsben av var innpodet og oppdratt i. Derfor hatet han dem. Derfor tålte han ikke at Guri og Anders var kjærester.

Ho tenkte på den dagen her i høst da faren hadde fått greie på dette. Det hadde vært et fryktelig spetakkel. Siden hadde ho mest ikke hørt annet enn vondord og skjenn, hvor godt ho forsøkte å gjøre for ham, men ho hatet ikke far sin. Ho hadde funnet grunnen til at han var slik.

Hadde enda mora levd. Ho hadde kanskje vært den eneste som kunne ha greid å overtale ham. Ho hadde vært så snill og forståelsesfull, mor hennes. Guri syntes ho så henne for seg der ho gikk fra og til og stelte. Ho hatet aldri noen og hjalp der hjelp trengtes. Ja, det var ofte ho stakk til husmannskonene ei mjølklype eller en fleskebit når det passet seg slik. Men nå var ho borte. Var vel for god til å leve her i denne vonde verden, hvor den ene ratt tok siste matbiten fra den andre. Fem ganger hadde vinteren breidd sitt kalde, hvite teppe over grava nå.

Men hvor ble det av faren? Kanskje han hadde gått seg vill i uværet? Nei, han var da så godt kjent at han vel skulle kjenne seg igjen et eller annet sted og finne leia heim. Ho gikk ut på trappa. Det snødde ikke len-ger nå, og himmelen tok til å renske seg. Om litt ville månen sige fram over øståsen. Nei, ho så ingen ting til faren. Det måtte ha hendt ham noe. Kanskje hadde han rent ut for stup eller ufs og nå lå fordervet et sted øst på åsen. Han tok jo til å bli gammel og var ikke så stø og sikker på skiene som før.

Guri gikk inn igjen og tok fatt på arbeidet. Det var så mye for henne nå ho var alene om alt. Tjenestejenta var blitt sjuk og måtte reise heim for ei veke sia. Ho gikk bort til glaset, pustet rimet av og kikket ut. Nei, det var ingen å se. Snart var det mørkt, og Herre Gud, hva skulle ho gjøre? Jo, ho måtte østover og leite. Nei, det var umulig, for hvem skulle stelle i fjøs og stall til kvelds da? Nei, ho måtte forsøke å få noen av sted. Men hvem skulle ho spørre?

Anders, for det gjennom henne. – Anders! sa ho høgt. Men ville han bry seg med å slite østover etter gamlingen i kveld tru? Kanskje han sa nei. Faren hadde jo vært borte og skjelt ut på det grøvste både han og hans folk den gangen her i høst. Far til Anders var også oppsagt på garden. Oppsagt på plassen også, fra våren av. Nei, ingen der borte ville vel legge to pinner i kors for å hjelpe far hennes nå. De pleide ikke å være hatefulle Anders og hans folk, men det var jo ikke noe rart om de også hadde lært å hate etter all ærekrenkelse og urettferdighet.

Men ho fikk allikevel spørre Anders. Det var så langt til andre folk. Dessuten var Anders sprek skogskar og skiløper, og ho var sikker på at ingen var mer skikket til denne turen enn han. Det krevdes sikkert en som ikke ga seg over. Guri så på klokka. Den manglet ti minutter på fem. Var ikke faren kommet når langviseren sto over tolvtalet, måtte ho gå. Ho fant votter og sjal fram og la til rette på langbenken. Den store Bunes-klokka borte i roa hakket tida langsomt fram. Langviseren nærmet seg rykkevis tolvtalet. Så lød fem hese slag ut i rommet.

Litt etter gikk Guri på ski nordover mot husmannsplassen mens kaldsnoa isnet i ansiktet. Himmelen var snart skyfri nå, og stjernene sto store og hvite der oppe i den grønnblå kup-pelen. Over øståsen glei månen opp. Toppen av veståsen lå allerede badet i det grønnbleike lyset. Ei tid etter hastet Anders på ski bratte berget østover for å leite etter Stor-Ola. Månelyset hadde ennå ikke sluppet til her i vesthellinga, og det var mørkt og vrient å ta seg fram i ulendet. Kvelden utover, og natta med, holdt Guri seg oppe og ventet. Nå og da var ho ute og lyttet, men hørte bare kaldsnoa som lekte susende med tørre snøkorn, og frostsmell i skigard og buskelegg.

Da klokka slo tre skurrende slag, la ho seg nedpå med fulle klær. I Guds navn, hvordan skulle dette ende? Men Anders fant ham nok, om ikke før det ble lyst. Men Herre Gud, da var det for seint, sprengkaldt som det var blitt ute. Nei, det måtte ikke bli for seint!

Ved de tider sto Anders bratte

vintervegen ned mot bygda så laus-snøen sprutet unna skiene. Han hadde funnet Stor-Ola under et bergeskar langt østpå. Han hadde i snøføyka kommet for langt ut på berghylla før han oppdaget det. Da han forsøkte å svinge unna, skrenset skiene, og det bar utfor. Han lå halvt bevisstløs av kulde og smerte, et bein og en arm var brukket, ansiktet blodig og forslått, da Anders fant ham. Hvordan han greide å få ham med seg til koia sør ved tømmervegen vet ingen. Men at det var et umenneskelig slit, en kamp mot kulde og djup snø, en kamp mellom liv og død som ble kjempet der inne på skogen den vinternatta, er sikkert.

Men fram kom de. Varme kom på peisen, og liv og følelse ble gnidd tilbake til de forfrosne lemmene. De brukne ble på et slags vis foreløpig spjelket. Til slutt vrentge Anders den varme trøya av seg og la den over den skadede. Så spente han skiene på og tok leia vestover til bygds.

Guri, som hadde døset av litt, våknet da det ble trampet snø av frosne støvler ute i gangen. Ho for opp. Den som kom inn var hvit av rim og snø. Grå damp sto omkring ham der han lukket døra etter seg.

– Anders, å Anders, har du fønni'n far?

– Ja. Han lever og er i hus nå.

Han trakk vottene av.

– Je må ha hest; den raskeste. Anders talte fort og andpusten.

– Da får du ta Vessel-Børka. Ho er litt sky ta sæ, mæn gjer aldri vegen lang!

Et kvarters tid seinere gikk Vessel-Børka i strakt trav østover mot tøm-

mervegen. Den var sprek og lite brukt, toåring som den var. Nå og da frøste den, gjorde et kast unna en skygge, tygget på bislet og sprang på, som forsto den hvilket ærend den var ute i. Bakpå satt Anders og passet på tømene. Snoa kvein om ørene og beit i ansiktet. Jo, dette var hest med trav i, og vilje og, tenkte han.

Guri sto en stund på trappa og lyttet til de jevne og taktfaste hovslag og messingbjellas jevne og uavbrutte sang gjennom vinternatta. Så rakte ho hendene opp mot den høge stjernestrødde himmelen.

– Takk, du allmektige Gud, før at’n far lever, og at’n Anders fant’n før det var før seint!

Julaften tok det til å snø igjen. Først smått og fint. Men da malmklokkas tunge klemte hadde kimt høgtia inn, økte uværet. I de spredte hus langs dalen brant lys i alle vinduer, og peiselden låget høgt. Seinkvelds gikk Guri ute på kjøkkenet og nynnet en julesang. Ho var så glad til sinns i kveld. Det var alltid så godt og forunderlig på sjølveste julekvelden. Men aldri hadde ho følt dette så sterkt som nå. Ho hadde så mye å være takknemlig for.

Faren var kommet heim med livet i behold og lå nå blid og fornøyd ute i koven. Han som nest etter Vår Herre hadde reddet livet hans, satt også der ute. Ho hadde i kveld gått farens ærend nord til husmannsplassen og hentet ham hit. Ei tung skreppe med mat hadde ho også etter farens ønske hatt med.

– Guri! Guri, kom hit ut litt. Det var faren som talte. Ho gikk og satte seg på benken framfør senga.

– Anders! Den gamle gjorde tegn til at han skulle sette seg ved siden av henne. Stor-Ola lå litt før han talte.

– En har så god tid tel å tenkje når en ligger. Og mie har je tenkt siste døgn. Je forstår alt ansless nå. Har itte gjort det før. Kanskje je itte har villi det hell. Han strøk seg over panna.

– Josef var ingen rik mann. Det var itte rom før døm i herberget. Ingen rik blir født i en stall. Jesus, han vart det han. Han måtte væra fatti han me. Mæn han var allikevel rik, på sætt og vis. På det som gøtt er ...

Han taug litt og lot handa stryke og stryke over den slitte skinnfellen, som var det noe han ville jevne ut.

– Du er au rik nuk, Anders. På det som gøtt er. Hadde du itte det vøri, hadde itte je liggi her nå. Je er dæ en stor takk skillu.

Han snøktet litt, og ei stor blank tåre snek seg fram i øyekroken og gled nedover det furete kinnet.

– Guri, je har vøri før streng, itte minst i det siste.

Han taug igjen. De to satt hele tia med bøyedde hoder.

– Je er gammal je nå vørtin. En veit så lite føre sæ når en er ong, og enda mindre når en er gammal. Kanskje rusler je snart. Ingen veit. Mæn, han som skær bli husbond her etter mæ, er ittnå kleinere kær han hell je har vøri! Og husmora er slik ho skær væra. Legg hein døres i hopes her på skinnfæl’n.

De reiste seg og gjorde som han ba. Så la han sin harde og klolignende hånd over og ba dem motta sin og Herrens velsignelse.

Men ute kvein snødrevet kaldt og isnende om haug og husnov.

Gamle Ottvegen

Gamle Ottvegen er ferdselsvegen som ble brukt mellom Rovelstadgrenda og Sør-Otten og Nord-Otten til ut på 1950-tallet. Brukene var opprinnelig ryddet som husmannsplasser under Rovelstad/Røne. Garden Røne lå like sør for nåværende Søstua Rovelstad. Otthemma ligger øst for sjøen Stor-Otten og nord for Vesle-Otten. Vegstrekingen fra grenda og vestover er ca. åtte kilometer.

Nord-Otten er nevnt fra midten av 1760-åra, og Sør-Otten ble ryddet i 1790-åra. Den eldste plassen under Rovelstad/Røne er Rovelstadstuggua eller bare Stuggua, som etter hvert ble den vanlige betegnelsen. I grenda er det et bruk til som opprinnelig ble ryddet som husmannsplass, Rennemoen eller Rovelstadmoen. Da Nord-Otten ble ryddet, var det bare Stuggua som var bebygd i grenda i tillegg til garden, og det var naturlig at vegen tok til skogs rett vest for denne plassen. Den ender i jordet nedafor husene i Nord-Otten.

Seterveg

Gamle Ottvegen var også setervegen vest gjennom skogen til Plassætra og Rovelstadsætra. Førstnevnte var seter for Stuggua og Rennemoen og lå innunder Plassæterhøgda. På Rovelstadsætra ca. en kilometer lenger

nordvest setret de fra Rovelstad og Røne. Et kart fra 1869 over Rovelstad med skog viser relativt store seter- vanger med flere hus. Rovelstadsætra måtte de flytte fra på grunn av stor plage med bjørn. Rønnaug Hansdatter Rovelstadstuen (1818 – 1886) var en av budeiene som kunne berette om bjørn som klorte på veggene om natta. Det er også blitt fortalt at bjørnen en gang greide å dra en kalv ut gjennom møkkglugga i fjøset. Nytt seterbruk, Nysætra, ble opprettet ca. tre kilometer lenger nord. Dette har antagelig skjedd en gang i 1850-åra. Det er nok lenge siden det var hus på setervangene. I dag går Søndre Ottvegen over Rovelstadsætervangen.

Ferdselen etter vegen

Gamle Ottvegen ble etter all sannsynlighet beferdet av både folk fra Otten og beboere i Rovelstadgrenda alt ettersom hva slags ærend de hadde. Sjøl om de var sjølforsynt med mye, trengte de nok forsyninger av ulike slag av og til, og etter hvert ble det også mulig med butikkbesøk. Den første butikken i Bruvoll-området åpnet på Skjeppastad midt på 1860-tallet. Når beboerne i Otten kom ned i grenda ved Stuggua, hadde de fortsatt igjen ca. tre kilometer dit. Og så var det vegen tilbake, ofte med ei tung bør. Det ble nok også brukt kløv på hesten, men sannsynligvis har det blitt fraktet mange bærer på ryggen, og det «stør gøtt imot» flere steder opp gjennom skogen.

I ytterste nød ved alvorlig sykdom

Huset som sto i Nord-Otten. Foto: Bjarne Westheim. Bildet er utlånt av Kari Strand.

eller skade kunne det bli nødvendig å hente doktor. Kanskje var jordmora en hyppigere gjest etter at den type helsetilbud var satt i system. Ottfolket måtte også til kirke innimellom, og da hendte det at de kom ned i grenda kvelden før og overnattet der. Ellers ble veggen sikkert brukt ved sosiale anledninger, så vel i sorg som i glede, både av folk fra grenda og fra Otten. Fra slutten på 1890-tallet ble det arrangert fester på Trudvang, og vi kan regne med at ungdom fra Otten også deltok der. Med de store barne- og ungdomskullene som var vanlig i tidligere tider, er sannsynligheten stor for at mange raske og ivrige frierføtter har vært med på å forme Ottvegen.

Som nevnt over brukte beboerne i Rovelstadgrenda veggen når de skulle til seters. I noen tiår på 1800-tallet var det kverndrift i Ottåa, og da trengte folk fra grenda og kanskje også lenger ut i bygda å frakte kornsekker vestover til maling. Det var et større kvernhus med tre kverner og et mindre med ei kvern. Hit kom de for å male kornet sitt også fra Trautskogen

De åpnet dikterstien: F.v. Kari Strand, Johanna Ruud Myhrer og Eline Sjørengen Lishaugen.

og fra Eidsvoll. Det var brukeren av Nord-Otten som var møller, og den første av dem, Ole Olsen (1816–1901), og kona Alis (1820–1901) kan du lese om i en annen artikkel i heftet.

Fraflytting

Gamle Ottvegen ble brukt så lenge det var fastboende på brukene i Otten og ei tid etter det. Sør-Otten ble fraflyttet i 1939, Nord-Otten i 1948. Her var det seterbruk noen år etterpå, og det hendte at de var med kuene om sommeren i Sør-Otten også. Skogsbilvegene ble anlagt fra 1950-tallet og utover.

Tursti og diktersti

Gamle Ottvegen er en del av turstien til Bruvoll Vel, og velet bidrar med oppslagstavler, turkart, grønne skilt, krakker og maling til merking. I løpet av høsten 2019 og våren 2020 ble veggen ryddet på nytt av ei gruppe pensjonister fra Rovelstadgrenda og Lisgrenda. I kjølvannet av dette prosjektet ble veggen også til en diktersti i regi av noen fra ryddegruppa. Langs veggen er det satt opp 14 diktavler med

dikt av Jakob Lishaugen. I skrivende stund er 11 av tavlene ferdige. De har A3-størrelse og er i metall. Dikttekstene er satt inn på en bakgrunn av naturfoto tatt av Inger Monge. På to av tavlene er illustrasjonen ved Ivar Nordhagen. På de resterende tre stedene er diktet foreløpig slått opp på et laminert ark.

Åpning

Den 12. september ble dikterstien åpnet med et arrangement ved Stuggua der Gamle Ottvegen tar til skogs. Både gammel og ung hadde møtt opp, og det var 100 personer til stede. Det ble framført historikk om Ottvegen av undertegnede, og det var innslag med sang og diktlæsning. Kari Strand foretok den høytidelige åpningen med et velrettet hogg med ei Bodin-øks over ei lenke av kråkefot. I hver sin ende av lenka stod to av de yngste brukerne av veggen, Eline Sjørengen Lishaugen og Johanna Ruud Myhrer, begge fem år gamle. Til slutt ble det budt på en kaffekopp og noe å bite i, og mange av de frammøtte la i vei oppover. At dikterstien og åpningsarrangementet kunne bli en realitet, er resultatet av stor frivillig innsats og velvilje til å bidra fra mange; i tillegg til økonomisk støtte til dikttavlene fra Bruvoll Vel og Odal Sparebank.

Noen stopp etter veggen

Det første diktet på stien er «Skogsgubben». Det kan passe at han som «knea så lagomt på veggen tel skogs», får være først ut. I lia like ovafor Stuggua er det nå en stor gapahuk med bål plass. Her er det utsikt utover, og på dikttavla står «Når stjernerne lyer»,

der vi kan lese om Orion som setter foten på Lisknappen og ser forundret ned på Rovelstadgrenda. Her tar det også av en sti sørover mot Lisætervegen, som går så å si parallelt med Gamle Ottvegen vestover og ender ved Lisætra ved Nydammen.

Bæssmordøsset er et myr døss inntil sørsida av stien like før en kommer opp på Eitjennsvegen. Navnet skal stamme fra før nevnte Rønnaug Hansdatter Rovelstadstuen. På sine eldre dager ble hun dårlig til beins og orket ikke gå lenger enn hit for å plukke molte. Hun skal ha vært ei myndig dame og gitt tydelig beskjed om at molta på denne myra var hennes, og hun fikk ha molta si i fred.

Sjøsagt fantes det hvileplasser etter veggen, og en av dem er Trekanten. Her stikker det fram et bergskjær med trekantform der det sikkert var fint å «hala sæ nedpå» og ta en pust i bakken. I dag kan en ta hvilepause på en krakk og dessuten lese diktet «Kulokk», der Litago kommer fra skogen om kvelden «langs Ottvægen steinlagt, om Trekanten bratt». Krone kan vi se for oss komme i seig kugange «slitin og sægen Rovelstadsetervægen». Lenger opp ligger Murmannen. Denne hvileplassen har fått navn etter en liten steinvarde som står der.

«Djupt inne i skogen/blant eldgamle trær,/der lever ei tone/det evige nær.» Slik lyder første vers i «Den evige tone», diktet som står i området sør for Tasken (egentlig Fandens taske). Her kan det være litt skumt og dystert, men når det er sol, siles lyset så fint ned mellom trestammene, og en djupt inne i skogen blant eldgamle trær. Kanskje kan den evigtone fornemmes. På Gjæl-

lerskoneset er en i lysere lende igjen. Dette er også en fin hvileplass i dag med to krakker utplassert. På dikttavla står «Dikte», som må være skrevet til akkurat slike furuer som står her på en tørr furuhole. Sørøver herfra går igjen en forbindelse til Lisætervegen.

Ved Rovelstadsætervengen står tavla med «Bjørka i granskogen», som er en hyllest til kvinnelig ynde og kan minne dagens vandrer om budeiene som en gang befant seg her. I nærheten av Stockholm-koia kan en stifte bekjentskap med «Rumpevrikk i Rio», et dikt som tilhører den mer humoristiske delen av Jakobs tekster. I Sø-Otten med vidt utsyn mot vest finner vandrerens diktet som Jakob sjøl pekte ut som ett av dem han var mest fornøyd med, «Vest i liom». Denne teksten får en ekstra dimensjon ved solefall. Det siste diktet langs stien,

«Ved Ottsjøen», står ved en stein i jordet i Nord-Otten. Muntlig tradisjon sier at den første som bosatte seg i Otten, var en finne ved navn Sven, og det sies at han bandt kua si ved denne steinen da han kom dit.

Fra Rovelstadgrenda kommer en inn på Gamle Ottvegen også fra Grønne sletta. Veggen krysser bilveg flere steder, og om ønskelig er det lettvinnt å ta turen etappevis. God vandring! Gunerius

Kilder

- Kart over Gaarden Rovildstad fra 1869 utlånt av Nord-Odal kommuneskoger
- Der var ei sæter... Om sætre og sæterliv i Nord-Odal (Red: Ingegerd Trønbøl)
- Birger Kirkeby: Nord-Odal bygdebok bd 1 (revidert utgave 1995)
- Notater ved Fridolf Stuen
- Bjørn O. Andersen
- Kari Strand

Til venstre: Vandrer på stien. (Foto: Inger Monge) Til høyre: Oppsetting av bakplate på Gjelerskoneset. F. v. Olav Tjøgersen, Per Roar Myhrer og Inger Monge. (Foto: M.B. Rovelstad)

Den amerikanske drømmen (som brast)

Den amerikanske drømmen, «The American Dream», drømmen om frihet og muligheter for et bedre liv, er et begrep som er kjent for de fleste. Det oppsto riktignok ikke som begrep før enn på 1930-tallet, så det var nok ikke de ordene de brukte, de som utvandret på 1800-tallet. Like fullt var det håpet om et bedre liv som drev de fleste og fikk dem til å bryte opp fra hjembygda og reise ut i det ukjente. Det store flertall av utvandrerne fra Nord-Odal endte opp som helt vanlige bønder og arbeidere, men noen få gjorde det stort og tjente seg rike – og noen mistet seinere alt. En av disse var John Sørensen Kjernli.

I Øver-Kjernli på Trautskogen bodde Søren Jonsen fra Nordstua Trauten og hans kone Kari Olsdatter fra Veststua Ruud i Mo. Søren hadde kjøpt stedet i 1835, og her fikk de etter hvert ti barn. Av disse dro åtte til Amerika, og den yngste døde snaut to år gammel. De to første, Gunerius og Otto, var blant de aller første som utvandret fra Nord-Odal da de forlot Christiania med skipet «Nor» den 21. mai 1867. Så fulgte de etter, nærmest på rad og rekke, John, som kan ha dratt samtidig

med Gunerius og Otto, Ole og Søren i 1869, Gorine dro i 1870 og Teodor i 1871. Så gikk det hele femten år før Beate, som den siste av søskenflokkene, dro i 1886.

Utvandrerne fra Kjernli havnet etter hvert på litt forskjellige steder, men Ole, Søren og John bodde den første tida i Janesville, Wisconsin. Janesville var på 1860-tallet et første stoppested for mange norske utvandrere, der de ble en tid for om mulig å tjene noen «Daler», før de fleste fortsatte videre vestover mot Minnesota og Dakota. Utvandrerne fra Kjernli valgte en litt annen vei videre enn de fleste andre utvandrerne fra Nord-Odal gjorde.

Ole Paulsen Dammen, fra Nord-Dammen i Gardvik, bodde også i Janesville, dit han kom i 1868 og fikk kone og tre barn etter i 1869. Ole Paulsen var en god brevskriver, og det er bevart noen av de brevene han sendte til sin venn Amund Olsen Garvik hjemme i Nord-Odal. Både Ole Paulsen og Amund Olsen kjente nok godt til de tre brødrene fra Kjernli, og i et par av brevene forteller han litt om dem.

Den 3. juli 1869 skriver han blant annet:

«Jeg maa ogsaa fortelle Dig lidt angaaende det Agrikulturselskab vi havde gaaet ind i, som jeg fortalte Dig lidt om sist. H. Olsen og John Kjernlie reiste herfra for at iagttage vores Dele men da de kom til Chicago

og talte med Bestyrelsen og hørte Dens Anlag fant de at det ikke var raadeligt at indgaa i Companiet saa gikk de paa egen Haand til Kansas for at søge sig Land og fant hvad de søgte saa de vare meget vel tilfreds, men de kunde ikke Homstedtage mer end for sig selv og saa sente de vores Penger tilbage til os. Landet de tog ligger ved Salina River (det er Flod eller Elv) og Olsen vilde tage sin Jord i brug med det same. John derimod tog til en By ved navn Lawrence, siden er han flittet til Leavenwort.»

Den 3. mars 1870 er det bare en kort setning som sier noe om hvor de er: «Jeg har ikke noget af Betydenhed at fortælle. Alle Kjærnligitene er reist til Kansas.»

I Folketellinga for Kansas i 1875 finner vi brødrene Ole, Søren og Teodor i Washington Township, Wabanusee County. De bodde sammen og var alle farmere, så trolig drev de en farm i fellesskap.

John hadde allerede i 1868 flyttet til Leavenworth, Kansas, og startet å lage møbler. I 20 år pekte pilene bare oppover for John. Han ble medeier og leder for møbelfabrikken J.L. Abernathy Furniture Company, og han drev i tillegg med fengselsarbeid, dvs. at han for egen regning organiserte og ledet fangearbeid i fengselet i Lansing. Han eide etter hvert flere møbelfabrikker i tillegg til grossistfirmaer og møbelutsalg. Han var medlem av Odd Fellowlosjen i Leavenworth og ble i 1870- og 1880-årene ansett for å være en av byens aller rikeste innbyggere. John hadde giftet seg i Wisconsin, før han reiste til Kansas, med Emma Donnelson fra Wisconsin. De fikk et-

ter hvert seks barn, og det ser ut til at livet smilte til John og familien. Sett i forhold til det livet som det store flertallet av nyinnvandrede odølinger levde, ofte i jordgammer eller skrøpelige tømmerhytter ute på prærien, måtte historien om John fortone seg som en uoppnåelig drøm for mange.

Men dette lykkelige livet skulle ikke vare, og i 1888 begynte den store nedturen. Da brant en stor fabrikk som han hadde etablert i Kansas City, Missouri. I løpet av svært kort tid ble han rammet av enda tre store branner på sine eiendommer i Leavenworth, der både hus og eiendeler gikk tapt. John eide imidlertid mange bygårder og farmer rundt omkring i både Kansas og Missouri, og for hver brann solgte han unna noen av eiendommene for å få råd til å bygge opp igjen sine fabrikker og utsalgssteder. På denne måten klarte han på et vis å redde stumpene av sitt «imperium», men allerede året etter, i 1889, hadde han mistet alt.

I et siste desperat forsøk på å livnære seg reiste han til Oklahoma for å prøve å starte på nytt som farmer. Han klarte å skaffe seg et lite landområde i nærheten av Oklahoma City, men dette ble ikke noen ny suksess. Han var blitt over 50 år og sikkert ikke like sprek lenger, og kona hadde på dette tidspunktet fått nok; hun hadde skilt seg fra ham og giftet seg på nytt, noe som skal ha gått svært hardt inn på ham. På toppen av det hele ble han blind, og i 1898 var det slutt – han måtte gi opp også i Oklahoma og reiste tilbake til sine barn som da bodde i Kansas City. Der viste det seg at han også hadde fått en alvor-

Møbelfabrikken i Kansas, der John Kjernlie var medeier og leder.

lig nyresykdom (Bright's disease), og etter bare noen få uker døde han, blind og fattig.

Hvordan gikk det så med hans søsken?

Gunerius flyttet omkring 1870 til Santa Cruz i California. Han jobbet på et maskinverksted, giftet seg og fikk tre barn. Døde i 1927.

Otto bosatte seg i først Leavenworth, Kansas, og flyttet siden til Kansas City, Missouri. Han jobbet også i møbelbransjen, først som inspektør på en fabrikk og siden som fabrikkeier, men trolig uten den samme suksessen som John. Han giftet seg og fikk fire barn. Døde i 1915.

Ole ble farmer og bodde i Wabanusee County, Kansas. Han bodde også en tid i Arkansas før han i 1892 reiste hjem til Nord-Odal og bosatte seg på Trautskogen. Han var ugift og døde i 1909.

Søren var farmer i Wabanusee County, Kansas, sammen med brødrene Ole og Teodor i 1880. Han var da fremdeles ugift, og det er ikke kjent hvordan det gikk med ham seinere.

Gorine bosatte seg først i Leavenworth, Kansas, men flyttet senere til San Fransisco, California. Hun bodde der i 1909, men det er usikkert hva som skjedde etter det.

Teodor ble farmer og bodde også han først i Wabanusee County, Kansas, før han en gang etter 1880 flyttet til Whatcom County, Washington. Han ble gift og fikk seks barn. Teodor døde i 1914.

Beate bosatte seg først i Wabanusee County, Kansas, trolig sammen med brødrene Ole og Søren. Siden flyttet hun sammen med Ole til Arkansas før de sammen reiste tilbake til Nord-Odal og Trautskogen i 1892. Hun var ugift og døde i 1930.

Kilder:

- *Kansas City Journal, Missouri*
- *United States Census 1880*
- *Kansas State Census 1875*
- *Findagrave.com*
- *Brev fra Ole Paulsen Nord-Dammen*
- *Nord-Odal bygdebok*
- *Folketelling 1910 for Nord-Odal*
- *Kirkebok for Nord-Odal*

Luftkommando Odalen

Da jeg var smågutt – eller i hvert fall yngre ungdom – var jeg veldig opptatt av fly og flyvning, og i særdeleshet militærfly fra andre verdenskrig og de tidlige jetflyene fra 40-, 50- og tidlig 60-tall. Jeg slukte det jeg kom over av både skjønn-, fakta- og dokumentarlitteratur som omhandlet fly og flyvning, og jeg elsket å høre historier om det. Far min fortalte en historie fra sin ungdom som jeg har aldri har glemt, og i tillegg omhandler den en hendelse med lokal forankring.

En januardag i 1951 var min da 14 år gamle far med bestefaren min og noen andre slektninger ute på Storsjøisen for å vækja gjeddesaker og kanskje prøve å pilke litt. Været var heller dårlig med lavt skydekke og snødrev som kom og gikk i perioder.

De hadde en stund hørt lyden av jetfly, noe som antagelig var en sjelden opplevelse i det som må kunne sies å være jetmotorens spede barndom, og denne lyden hadde nå kommet nærmere og forsterket seg. Ifølge far min virket lyden av flyene å komme nær sagt alle steder fra mens den tiltok i styrke. En av de voksne som stod og myste ut i snøværet, sa plutselig: «Nå trur je vi skær huke øss, kærer.» Og lyden passerte over dem og forsvant videre.

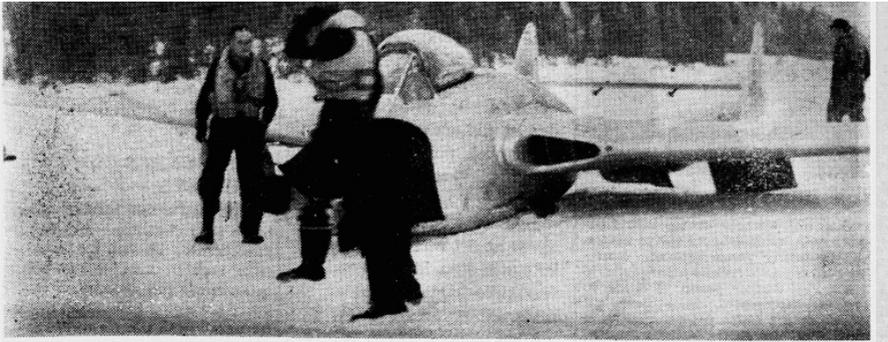
Den 10. januar 1951 var løytnant

Kjell Bjørge-Hansen og sersjant Ragnar Malmcolmsen fra 336-skvadronen på Gardermoen flystasjon ute på skyteøvelser i Hurdal med hvert sitt De Havilland Vampire Mk3 jagerfly. De ble overrasket av både tåke og tett snødrev, og de fløy østover i påvente av at været skulle letne noe slik at de kunne returnere til Gardermoen og lande trygt der.

Over Odalen ble det klart at de hadde så lite drivstoff igjen at en retur til Gardermoen ville være umulig, og de begynte å sirkle rundt for å finne muligheter for en nødlanding. I korte perioder lettet snøværet såpass at de kunne skimte Storsjøisen under seg, men de klarte ikke å bedømme hvor mye snø det var på isen, så de bestemte seg for å foreta en buklanding med landingshjulene inntrukket i flyskroget.

Nå viste det seg å ikke være mer enn ca. en tomme snø på isen, og flyene kunne gjerne ha landet med landingshjulene ute, men i stedet oppstod det nå skader i buken og vingene på flyskroget mens de skled bortover isen. Pilotene skal hele tiden ha vært i radiokontakt med flykontrollen på Gardermoen mens de foretok nødlandingen, og de kom uskadet fra det hele.

Flyene ble liggende noen hundre meter fra hverandre, det ene omtrent ut for Kvisla i Slåstadseter og det andre omtrent ved utløpet av Kuggerudsåa ved Blådammen. Det ble ganske snart mange skuelystne som ankom for å se på disse flyene, og lokalavisa

Glåmdalens medarbeider Kåre Løchen tok dette bilde av det ene av flyene kort tid etter nødlandingen. Som en ser er flyerne i beste velgående, og jet-jageren ser også temmelig ubeskadiget ut. Den er imidlertid flådd opp i buken etter det litt hardhendte møtet med Storsjø-isen.

To jet-jagere nødlandet på Storsjøen i går

Førerne uskadd, men maskinene ble endel ramponert

Ved 13-tiden i går måtte 2 jet-jagere fra Gardermoen Flystasjon nødlande på Storsjøen i Odalen. — Flygerne, løytnant Bjørge-Hansen og sersjant Malmcolmsen måtte foreta såkalt buklanding, men slapp fra det uten skader. Flyene ble en del ramponert under på grunn av skrubbingen bortover isen, men de er ikke verre enn at de kan repareres.

Glåmdalens medarbeider kom til stede straks etter uhellet, og han fikk opplyst at flyene var kommet inn i snødrev og tåke da de skulle vende tilbake til Gardermoen etter skyteøvelser på Hurdalsjøen. De fløy østover for å komme ut av uværet, og de fikk det første gløtet av landskapet under seg da de var over Storsjøen. Da hadde de imidlertid så lite parafin igjen på tankene at de måtte benytte sjansen og foreta nødlanding. Flygerne ville ikke ta risikoen ved å lande med understellet nede, da de antok at snøen lå nokså dyp på sjøen. Det viste seg imidlertid etterpå at de godt kunne ha foretatt normal landing, idet det bare ligger om lag 2 tommer snø der. Flygerne hadde hele tiden kontakt

med flykontrollen på Gardermoen gjennom radioen.

Nødlandingen ryktedes snart, og på kort tid var det møtt fram en hel del nysgjerrige. Selv om det ikke var hendt noen ulykke slik at noen trengte hjelp, kom tilskuerne til nytte likevel, idet flyene måtte flyttes for ikke å gå gjennom isen. Flykroppen under turbinen var nemlig såpass varm etter landingen at isen smeltet.

De 2 flyene, som ligger et stykke fra hverandre ut for Kvisla i Slåstadseter, skal fraktes til Gardermoen til en større overhaling. Det tør bli litt av en jobb å greie dette, men det er visstnok mulig å komme ut til flyene med nødvendig transportmateriell.

Mekanikere er i gang med å reparere flyene. (Foto: Kaare Løchen, Glåmdalen)

Flygere og mekanikere fotografert før take-off fra Storsjøen. (Foto: Luftforsvaret)

En Vampire i lufta. (Foto: Luftforsvaret)

Glåmdalen hadde nødlandingen som førstesidestoff allerede dagen etter. Da jeg avtjente min militære verneplikt i flyvåpenet i 1985 og 1986, var det flere årtier siden Vampire var faset ut som jagerfly i det norske flyvåpenet. General Dynamics F16 Fighting Falcon og den da noe aldrende Northrop F5 Freedom fighter var jagerflyene som ble benyttet da. Etter endt rekrutt-skole på Gardermoen kom jeg inn på Luftforsvarets tekniske skolesenter på Kjevik ved Kristiansand, der jeg våren og forsommeren i 1985 gjennomgikk undervisning i flyskroglære, avionikk og våpensystemer på F16.

Jeg husker spesielt godt en av lærerne vi hadde, en blid, trivelig eldre kaptein ved navn Torbjørn Stordalen. I den aller første timen vi hadde med han, ble vi bedt om å reise oss og fortelle hva vi het og hvor i landet vi kom fra. Når man kommer fra Austvatn, var det i hvert fall slik på 80-tallet at man antok at det var en relativt ukjent plass for de fleste, så jeg sa bare at jeg kom fra Odal'n. Han fattet umiddelbart interesse og spurte hvor i Odal'n jeg kom fra, og jeg presiserte litt mer nøyaktig at jeg kom fra Nord-Odal.

«Men hvor i Nord-Odal kommer du fra da, gutt?» spurte kaptein Stordalen. «Austvatn», svarte jeg og var litt forundret over at denne kapteinen var så interessert i akkurat hvor jeg kom fra.

«Javel ja, akkurat. Bor du langt fra Kuggerud gård da?» spurte han videre.

Jeg kunne fortelle at det antagelig var ca. fire kilometer fra hjemmet mitt til Kuggerud. Han smilte lurt mens han

spurte om jeg hadde hørt historien om de to Vampire jagerflyene som hadde nødlandet på Storsjøisen i 1951.

Nå var jo den nødlandingen såpass kjent og mye omtalt her hjemme, så det var ikke vanskelig for meg å bekrefte at jeg hadde hørt om dette. Kaptein Torbjørn Stordalen kunne fortelle at han som ung og relativt nyutdannet flymekaniker med korporals grad, var en del av det teamet som ble sendt til Odalen for å reparere flyene som hadde nødlandet. Det var meningen at de skulle bo i telt i denne perioden, noe som hadde virket lite fristende med tanke på at det var vinter og kaldt, men en ordre var en ordre. Teamet, som foruten (daværende) korporal Stordalen også bestod av menig Jan Cato Scott (som etter sigende skal ha aner fra Sander), korporal Henriksen og sersjant Ruud som ledet arbeidet, ble imidlertid tilbudt innlosjering på Kuggerud gård, noe de ble meget takknemlige for.

Etter reparasjonsteamet hadde etablert seg på Kuggerud, under det de seg imellom kalte «Luftkommando Odalen», begynte det tekniske arbeidet med å sette flyene i flyvedyktig stand igjen.

Hendelsen med denne nødlandingen og den påfølgende reparasjonen tiltrakk seg naturlig nok mange nysgjerrige personer, og en del historier har oppstått om hvordan vi odølinger betraktet disse nymotens raritetene som så brått hadde havnet hos oss. Blant annet er det hevdet at en heller fåmælt gubbe kom kjørende med hest og slede langs isen, men stoppet like ved der de drev og reparerte flyene, satt lenge og betraktet dem før han

utbrøt: «Dættæ var jaggu stigge fli!» Så smattet han på hesten og dro videre. En eldre dame fra nærområdet, som visstnok var kjent for sin skarpe tunge, hadde dukket opp ved flyene en dag og ganske bestemt og irettesettende opplyst dem om at «... nå fækk det væra slutt på i drive med slikt tull, før det å drive å væmæ rundt i luften med fli utæ propell, det ville det aldri bli noæ gjæl på».

Vampiren hadde med sin korte flykropp og doble haler med tverrgående høyderor et ganske karakteristisk og noe uvanlig utseende, og det ble sagt at om man erstattet flykroppen med et par hester, hadde man et ypperlig lunnedrag.

Skadene på flyene var ikke verre enn at de kunne ta av fra isen igjen, men det kom en del snø i ukene etter nødlandingen. Rolf Vålen fra Slåstad-sæter hadde lastebil og snøplog, og han klarte å etablere samt holde denne rullebanen rein for snø. Det første flyet tok av igjen fra Storsjøen etter omtrent to uker, men det siste hadde litt større skader og kunne ikke flys ut igjen før etter seks uker.

Den 2. februar 1951 skrev Glåmdalen: «Det ene av jetjagerflyene som nødlandet på Storsjøen ligger fremdeles på land ved Austvatn, mens det som først ble reparert er fløyet tilbake til Gardermoen. Også det andre flyet er ferdig reparert, og startbanen ligger ferdig oppmerket og oppkjørt på isen, men det blir ikke mulig å starte før været blir klarere. Men blir det først godt vær, drar også dette. De som hjalp til med å få flyene på land er blitt lovet en flytur i et skolefly en søndag når været er pent.»

Begge flyene ble fløyet til Kjeller for en større teknisk gjennomgang etter nødlandingen, og de ble satt i full operativ drift igjen. I mai 1952 havarerer den ene Vampiren som nødlandet på Storsjøen med tragisk utfall ved Eggemoen øst for Hønefoss. Piloten omkommer. Og så i mai i 1953 havarerer den andre av Vampirene ved Våge i Boknafjorden i Rogaland. Også her omkommer piloten. Disse to pilotene er ikke de samme som nødlandet på Storsjøen. Derimot ble etter hvert den ene av de to pilotene som nødlandet, løytnant Kjell Bjørge Hansen, utnevnt til seksjonssjef ved hovedkvarteret for øverstkommanderende i Europa (NATO). Senere ble han sjef for Bodø hovedflystasjon, og frem til han ble pensjonist satt han i Forsvarets overkommando.

Jagerflyet Vampire ble utviklet av den britiske flyprodusenten de Havilland under andre verdenskrig. Utviklingen begynte i 1941, og det fløy første gangen som prototype i 1943. Flyet ble tatt i bruk for sent til å delta i kamp under krigen. Vampire hadde som tidligere nevnt et spesielt design med en relativt kort flykropp som i hovedsak bestod av cockpit og motor, mens doble haler strakte seg bakover fra hver vinge og ble forbundet av et tverrgående høyderor bakerst. En annen særegenhet ved Vampire er at den er det siste flyet der trevirke er en betydelig del av konstruksjonen.

Det norske flyvåpenet tok i bruk Vampire som sitt første jetfly fra 1948, og den erstattet gradvis propelljagerne Spitfire og Mosquito, som hadde blitt brukt av det norske flyvåpe-

net fra Storbritannia under krigen. Vampire ble utfaset fra flyvåpenet i 1957, da den ble erstattet av amerikanske North American F86 Sabre.

Ca. 3500 – 4000 fly ble bygget de årene det var i produksjon, og det rhodesiske flyvåpenet var i 1979 de siste som faset ut Vampire til militært bruk. Det er fortsatt mange flyvedyktige eksemplarer av Vampire rundt omkring i verden, og det er i hvert fall minst to her i Norge; i forsvarets flysamling på Gardermoen og i Norsk Luftfartsmuseum i Bodø.

TEKNISKE DATA

Mannskap:

1 (2-seters treningsversjoner fantes)

Lengde: 9,4m

Vingespenn: 12m

Høyde: 2,7m

Vingeareal: 24,3m²

Tom vekt: 3300 kg

Maks. vekt: 5620 kg

Motor: de Havilland Goblin

YTELSE

Maks. hastighet: 880 km/t

Rekkevidde: 1960 km

Operativ høyde: 42300 fot (13000m)

Klatrehastighet: 24 m/s

VÅPEN/UTSTYR

Kanoner: Fire stk 20 mm maskinkanoner med totalt 600 skudd

Raketter: 8 stk 3 toms 60 lbs (27kg)

Bomber/ekstern tank: 2 stk 225 kg bomber, eller to dropptanker

De data som er angitt her er generelle opplysninger jeg har funnet, og det kan nok helt sikkert forekomme versjoner av Vampire som vil avvike noe fra disse spesifikasjonene.

Villfuglen

Skogen står stille og lytter
til villfuglens kor.

Koret er villfuglens glede
i skogen der den bor.

Vinden blåser liv i skogen
til alt våkner opp.
En fugl er stjålet, satt i bur,
skrikes det fra treets topp.

Tyver stjal villfuglens sang
for all evighet.
En villfugls stemme vil stilne,
den synger kun i frihet.

Av Edel Rudshaug Sæther

Før – nå og - sea?

Det var seinhøstes 2020, og ho var på tur tell Odal'n.

– Nå går det fort tell jul att, tenkt'a på.

Jul i Odal'n før henner var gode barnsdomsminner, stor førventning og mie snø. «Jul i Nord-Odal» var nå anne'. Bensinstasjon' på Sand for førbi bilglase' hennes. Det var en ta jultradisjona hennes det å læsa detta hæfte'. Det var litt tidlig å reise innom Sandberg og kjøpe det nå, det hadde nuk itte kommi ut ennå. Ja, det var mie huggal læsning i «Jul i Nord-Odal», mæn nå gonger mått'a innrømme ho hadde tenkt: – Er detta egentlig bære før gamle følk? Følk som kommer høvv håssen det var før krigen, hæll under krigen, og i tellegg hadde hatt hardt ærbe i skogæ. Væl og bra det altså. Alle hadde godt ta å læsa om slikt, og mie var det å lære ta det øvv. Hå visste ho, før ho les om det i «Jul i Nord-Odal», at det hadde vøri kopperværk på Sand. På sku'uln vart det aldri førtælt nå om det, det ho kunne komma høvv. Var itte støtt ho førde så godt med i timen, da mæn.

En nir tanke kom flugenen oppi huggu på a. Håkken er det som kvalifiserer tell «gamle følk» nå før tid'n, hæll iallfall er på nippa tell å bli det? Tær du det årstale' vi er i nå og trækker ifrå åre' du vart født, åsså ser du hå som blir att, ja, da borde det gå opp et lis.

Det gikk opp et lis (!), og ho gjorde sæ opp ei slags førmeining om håffer

ho itte hadde fått med sæ at ho alt var et godt stikkje oppe i kategorien «gamle følk». Ho hadde surre rundt i den villfarelsen at ta odølinger var a jussom en ta ongdomma ennå. Itte rektig det vettu. Da ho var tjue, hadd'a fått sæ ærbe «innafør» og fløtt dit, og så langt hadd'a itte fløtt «hemmatt». Nå førsto a at ho hadde vørti hengenenes att i barndommen og ongdommen angå'ne det som var «heme» i Odal'n. Hadde jussom itte heilt fått med sæ at tida hadde gått her øvv, akkurat som are stann. På ærbe hendte det oftere og oftere ho følte sæ litt senioraktig, mæn i Odal'n var a, inni huggu sett, jussom i en a'an divisjon. Fullt mulig ho rætt og slett var nålitt sein i oppfatningen. Hæll var det en slags diagnose de på nå'ån og sæksti år nå tell dags hadde i og med døm har fått ti sæ så mie vitaminer, hatt tellgang på remedier å smørja sæ inn i ansikti med og i tellegg strænær rundt i snærtne munderinger (titte ho da). Så om nå'ån såg slike bakanetter, kunne døm tell førvæksling bli ti'in før å væra reine ongdommen, mæn da'n fækk snudd på det, så var det jo itte slik. Brukbart kvek kunne'n da væra åkke som.

Enda et «varsel» fækk a denna dagen om at ho var nålitt på utur angå'ne detta da ho møtte et menneskje ho titte ho drog kjensel på. Det måtte da væra'n Oddvar, far hass Knut ho hadde gått i sku'uln med. Det viste sæ at det var'n Knut. Han var frå Mo og ho frå Sand. Døm begjinte i samma sju'nekklassen i enogsøtti. Det var det åre' ongdомssku'uln i Gardvik vart

Av Else Marie Danielsen

fillt opp med alle tre klassetrinna før fiste gong – sju'ne, ått'ne og ni'ne. Sku'uln var spelrandes nir, med svømmebasseng (!), og vart ti'in i bruk åre' før.

Døm som detta åre', altså i enogsøtti, begjinte i ni'ne klassen, gikk fiste ongdømskuleåre' sett på Sentralsku'uln på Sand. Døm måtte det, før sjølv ongdømsku'uln var itte fælu ennå da. Det vart trongt på Sand kom a høvv, mæn spennende var det før ho som da gikk i fæmte klassen med alle dessa mosøkninga som kom med buss. I løpe' ta det åre' såg det ut før henner som at det som gjaldt mæst da'n kom opp i ongdømsku'uln, var å få fast følge.

Var du frå Sand, borde du få følge med en hæll ei frå Mo – og motsatt da sjølsagt. Tegne' på at du hadde følge var å få «snudd klokke». Ho trudde det var nåa som snudde klokka læll, uta følge, da detta var litt status.

Så å sia hør gong ho var i Odal'n tok a en tur innom kjærkegard'n, og det gjorde a denna dagen øvv. Tanka surre der ho gikk og tråkå. Håkke bekjimringer hadde vi den gonga, tidlig på søttitalet? Det var nukk litt ta hørt bortetter da som nå, mæn alt i alt gikk det oppover og framover. Døm som vart født på femtitalet, slik som ho, hadde på mange måter hatt alle muligheiter, pluss at døm var så heldige å ha fått med sæ håssen det var før – hæll «resten ta» håssen det var før. Det var sannelig ei fin erfaring å ha. En veit det går an å greie sæ med mindre ta alt vi har i dag, og en blir kanskje itte så i beita om det skulle hende nåe som snur tellværelsen på huggu. Før æksæmpel vaks ho opp

med at klea vart kokt i en diger kjel på omna og sentrifugen hette vrimaskin. Nå'an hadde en enda ældre versjon ta vrimaskin som hette a mor ...

Væla der ute var stor den gongen, større enn nå på sett vis. Den store væla hadde itte nåe særlig med en sjøl å gjæra. Væla var her. Det var ingen ho kjente som hadde vøri i «Siden» før æksæmpel. «Siden» var full egentlig itte fønnin opp ennå. Tenkte en litt lenger, så hadde detta med å «reise ut» itte vøri nåe som var så aktuelt før døm som var født i innlandet, så det var kanskje det som gjorde at en vart litt hemføing. Det var nukk ansless før døm som var frå stæller nemre have'. Ho kunne itte komma på nå'an på hennes alder, frå Odal'n altså, som hadde dri'i tell sjøss, mæn fakta hadde ho sjøl hatt en liten tanke om det etter at en ifrå Den norske handelsflåten hadde høldt et føredrag på ongdømsku'uln. Mæn ...

... så vart det høsten i treogsøtti, og med øljekrisa som kom da fækk døm «væla» innpå sæ. Det gikk blant anne' utover muligheita før å dra tell sjøss, mæn det var itte det som var det værste før ei niførelse ei frå Nord-Odal. Å ha kjærest i Sindre Odal'n da var itte lettvent.

Bilkjøring i hæljen var itte løvlig store deler ta den vinter'n, og det vart klunnersamt å komma sæ att og fram på fæst på Samfunnshuset på Oppstadbakka. Den krisa gjorde omatt på mie rundt om, mæn kan itte sammenlignes med det som har hendt detta siste åre't.

I hennes levealder har både ho og mange resst omtrent væla rundt om en tæller kilometer. Med alle dessa

muligheiten og all «væksten» så blir det full en gong før mie. På tur ut att frå kjærkegard'n lu'ur a på hå vi har «framma øss». Det var itte bokstav'lig tala det ho nå sto og såg på rætt framma sæ ho mente. «Samling» – der var denna bigningen. Frøktelig rar og fin på en gong. At'n var «rar» var full mæst det at detta bigge' fakta var i Nord-Odal'n, mæn det **borde og skulle** væra fullt mulig å væra ansless i Odal'n øvv. Færdig med det.

Nei, det ho tenkte på om hå vi kan ha framma øss, var detta viruse' som hadde stoppe væla, hæll i hvert fall sætt væla på vent. Det hadde skjedd så brått. Mange i bigden her har sikkert ærbe og are ting i liva sine som har vørti påvirke ta detta, slik som ho i sett liv, tenkt'a på. Det er itte lettvent før nå'an da alt blir snudd på huggu så fort. Ho hadde fakta laga et dikt

om det en dag her, da ho skulle på ærbe en mårå:

Je må innrømme je har tenkt, ja, tell og med sendt ei bønn. Få dessa flia tur luften, le det bli stille ei stønn.

En skær kanskje passe sæ. Det kan gå «trøll i ord». Før jammen vart det stille, – ittnå ligner på i fjol.

Mæn nå er je kanskje tellgitt, før i dag såg je nåe rart. Tre fli i en gong (!) i luften. Je såg døm heilt klart.

Vi er så vant tell å ha alt – «i bitter og spann». Sine' je såg på måråsidea, – det var nesten så tå'ærn rann.

Det er ikke alt

Det er ikke alt du kan sette ord på.
Du har ikke ord lenger nå.
Tilbake i blick i en ventende stillhet
er de fattige, usagte små.

Det er ikke alt du skal sette ord på.
Det er ikke alltid du må.
Tunge som dråper i i dryppende stillhet
kan hjelpe deg til å forstå

at det er ikke alt som ord kan forklare
da alt lå i blicket du så,
men tanken du tenkte vil vare og vare
når netter og dager må gå.

Av Hans Ludvig Fredheim

Flagget til topps i Øverjordet

De eldste skytterlagene i Norge ble stiftet omkring 1840, og skytterlags-saken ble i løpet av noen tiår en tallrik bevegelse. Når skytterlagsbevegelsen hadde så stor appell, har det nok sammenheng med at skyting og skytevåpen var godt kjent fra før. Allerede i Magnus Lagabøters lov av 1247 står å lese: *Hver bonde som boer på gaard skal have en dyktig lang bøsse med stort løb...*

Mange fikk i nyere tid en viss militær opplæring, og en tanke bak bevegelsen som fenge, var forsvar av fedrelandet. I tillegg var jakttradisjonen utbredt. Dette gjaldt i høyeste grad i skogrike Odalen. Dernest ble det på slutten av 1800-tallet mer vanlig å organisere seg for ulike formål.

Størjebygdens skytterlag stiftes

Stiftelsesmøtet for Størjebygdens skytterlag fant sted 3. mai 1891 på Bjelker skole. Det ble på møtet valgt følgende styre for 1891:

Formann J. A. Renolen
Nestformann Søren Sutterud
Kasserer Joh. Røtterud
Styremedlem Knud Krogsrud
Styremedlem A. H. Krogsrud, Øien
Suppleanter (varamedlemmer) til styret: Hans Saugnes, H. Svarverud og Nils Krogsrud. Revisorer: Julius Gjersås og Nils Krogsrud med sup-

pleantene Karl Haukerud og Hans Saugnes.

Fra protokollen for Størjebygdens skytterlag. De første styremedlemmene fra 1891 undertegnet egenhendig protokollen. Til behandling på stiftelsesmøtet forelå:

Styret har ansvar for at indføre de vedtagne love i nærværende forhandlingsbog samt sørge for det som fornødiges til at laget snarest muligt kan komme i virksomhed.

Styret pålegges at underhandle om indkjøb af rifler til laget. Det blir at indkjøbe 2 remingtonsrifler kal.10.15. Midlene tages af det til rifleindkjøb insamlede – det manglende udredes av skytterlagets midler.

Styret har at bestemme og ordne øvelser og premieskydninger hvorunder det våges over at det af folkevæbningssamlaget andtagne skydereglement befølges, og hvor ellers på enhver måde at arbeide for at lagets mål nåes.

Dessuden pålegges styret at udse bane samt anskaffe og opstille skiver.

Mødet hævet

J. A. Renolen

Johan Røtterud

Søren Sutterud

Knud Krogsrud

Trønder tok initiativet

Størjebygdens skytterlag besto stort sett av gårdbrukere og småbrukere, men initiativet ser ut til å ha kommet

utenfra. Lagets første formann var nemlig lærer Jon Andersen Renolen fra Aalen i Sør-Trøndelag. Han kom som lærer til Bjelker skole i 1890, og han var den første til å undertegne lagsprotokollen. Renolen gikk på lærerskolen i Klæbu, og han flyttet fra Størjen til lærerpost i amtsskolen i Stor-Elvdal i 1893. Han beholdt interessen for skyttersaken hele livet. Han satt i styret for Hedemarkens folkevæbningssamlag i 15 år og var formann i Solør Skyttersamlag i 14 år. For innsatsen ble han belønnet med Skyttervesenets fortjenestemedalje og Solør Skyttersamlags hederstegn. Protokollen synes å være ført av Renolen. Den er forskriftsmessig skrevet, og formuleringene er forbilledlige. Før stiftelsen ble det holdt et sonderingsmøte 26. april 1891. Også sonderingsmøtet fant sted på Bjelker skole. 21 menn tegnet seg som medlemmer på dette møtet. På stiftelsesmøtet ei uke senere tegnet det seg ytterligere 10 medlemmer. 27 av de 31 medlemmene var til stede denne kvelden.

Lagets mål

Formålet for Størjebygdens skytterlag ble fastslått i § 1 i lagets Love: *Skytterlagets mål er i tilslutning til folkevæbningstanken at vække interesse for skyttersagen samt virke for udbredelse af tidsmessige våben og folkets opplæring i våbenbrug og andre idrætter. Det slutter sig derfor til Hedemarkens folkevæbningssamlag.*

Folkevæbningssamlagene var skytterlagssamlinger som ble dannet i Norge fra 1881 til 1892 på bredt folkelig grunnlag. Hensikten var å bevæpne folket og øve det i våpenbruk. Bakgrunnen var en sterk strid

mellom det politiske venstre og det konservative høyre med kong Oscar i spissen. Tanken med folkevæbningen var folkelig forsvar av landet mot et eventuelt statskupp.

Det første folkevæbningssamlag ble stiftet i Nord-Trøndelag i 1881, og stadig flere ble stiftet i fylke etter fylke. Dette skjedde i opposisjon til den konservative *Centralforeningen*, som var en sammenslutning av skytterlag som besto av høyere embetsmenn, især offiserer, samt topper i næringslivet. Fra starten av var skytterlagene meget politisk bevisste, og fra 1881 fantes det altså to uavhengige landsomfattende organisasjoner med hver sin politiske oppfatning. Størjebygdens skytterlag sluttet seg naturlig nok til den mest folkelige og ble et lag under *Hedemarken Amts Folkevæbningssamlag*, som ble stiftet på Elverum i 1881. I 1881 var det registrert 412 skytterlag med 18 000 medlemmer i Norge¹. I 1892 hadde folkevæbningssamlagene alene omkring 800 skytterlag med 19 400 skyttere².

Hvem kunne bli medlemmer i Størjebygdens skytterlag?

Ifølge lagets statutter (§2) kunne opptas *enhver hederlig mand eller kvinde, der ikke står som medlem i noget andet skytterlag og betaler kr 1.00 i årspenge, der erlægges inden hvert års 1ste juni, og for nye medlemmer ved indmeldelsen. Ubemidlede medlemmer kan af styret helt eller delvis fritages for at betale årspenge.*

Som det går fram av §2 skulle ingen utelukkes fra skytterlaget av økonomiske grunner. Det lå en demokratisk tankegang til grunn. I praksis kunne det imidlertid sitte langt inne å be seg fritatt fra årskontingent, noe som

skulle vurderes av styret. Den som i årets løp i minst 50 skudd hadde skutt best, ble æresmedlem av laget neste år (§9). *Andre æresmedlemmer kan kun udnævnes af et almindeligt fællesmøde og må da mindst 2/3 af de mødende stemmeberettigede deri være enige* (§9). Johan Røtterud ble æresmedlem to år på rad i løpet av de første årene. Kanskje var det på grunn av skyteferdighetene. Det kan også tenkes at han som landhandler og kasserer i laget støttet opp med varer til fester o.l. og av slike grunner ble belønnet med æresmedlemskap. Som æresmedlem ble man fritatt for å betale årskontingent.

Følgende menn var medlemmer i Størjebygdens skytterlag ifølge fortegnelse for året 1891:

J. A. Renolen, Joh. Røtterud, Søren Sutterud, Polmar Pedersen, A. H. Krogsrud, Øien, Brede Pedersen, Ole J. Svarverud, Ole Pedersen, Torsten Teppen, Nils Kvedalen, Anders Thorsen, Halvor Lukerstuen, Hans Lukerstuen, Julius H. Vestli, Ole H. Millom, Lars P. Saugnes, Anders Pedersen, Martin Martinsen Øien, Nils A. Jordfedalen, Marius A. Jordfedalen, Nils Krogsrud, Hans Svarverud, Hans L. Saugnes, Knut H. Krogsrud, Lars J. Huken, Hans Pedersen, Adolf N. Iler, Lars Kvedalen, Erik Ringås, Herman Engen, Karl Haukerud, Julius Gjersås, Hans T. Kroken, Karl Røtterud, Lars Helgedagsrud, Ole Jøndahl, Hans Millom, Hans Hansen Iler, Marius Stein, Søren Stein, Hans Hol, Hans Saugnesløkken, Hans B. Bergenden, H. Isaksen, Karl Aasen, Gunder Eknord, Arnt Vangen, Tosten Vangen, Amund Dalen, Olav Hol, Lars Haukerud, Gustav Svarverud, Jakob

Haugen, Ole O. Møllerbakken. Til sammen hadde laget 53 medlemmer.

Lagets første bane og skytterhus

Til behandling på overordentlig fellesmøte i skytterlaget 18. sept. 1891 forelå følgende:

Forsvarsdepartementets skrivelse af 21. juli 1891 ang. anlæg af kommunale skytterbaner. Skytterlaget er utbedt erklæring angående omkostningene ved indkjøb af grund samt anlæg af bane.

Laget vedtok følgende svar på brevet:

Laget, hvis bane ligger i Nordre Odalen og bekommest bør bli liggende der, har også medlemmer fra nabosognet, Søndre Odalen, da laget ligger bekvemt til for en kreds af dette sogn. Nærmeste naboskytterlag ligger vel en mil fra lagets bane, hvorfor det vilde være ønskeligt, om den for lagets beståen nødvendige bane kunde sikres. Anlægget forøvrigt vilde kunne tilveiebringes for en bagatel, muligens blot med medlemmenes frivillige bidrag.

Det sies videre at nåværende bane dels er for kort, dels kun er overlatt på ubestemt tid. Det er ikke gitt tilsagn om salg av bane til laget, men at banen kan leies for 30 kroner årlig, og at det ved en eventuell utvidelse av banen til 600 meter måtte betales kr 10, slik at årlig leie ville bli 40 kroner. Hjelp til opprydning kunne laget skaffe gratis. Et eventuelt skytterhus ble anslått til å koste 50 kroner.

Det som her nevnes som lagets bane, er Øverjordet på garden søndre Kroksrud i Størjen. Her ligger det en stor stein som fortsatt heter Skyttersteinen. Ved den er det ei flate som var egnet til å være standplass. Vestover lå det fra Krogsrudvangen til naboeiendommen Vestli et snauhogd

område kalt Bråtån. Her beitet husdyr i sommerhalvåret. Her kunne det skytes fra Skyttersteinen og vestover 4 – 500 meter, men ikke 600 meter.

Fra 1. januar 1896 ble skytterbanen oppsagt av grunneier Knut H. Krogsrud. Men Krogsrud erklærte seg imidlertid villig til å leie bort grunnen for 10 kroner fra 1. januar 1896 til 1. januar 1897. Skytterlaget kunne da fritt disponere banen hver søndag ettermiddag i tiden fra 1. mai til 1. november, og banen kunne etter særskilt overenskomst benyttes inntil tre hverdager ved premieskytinger.

Skydning kan ikke foregå uten forudgående melding til grundeier og de tilfældigvis i havnebråten værende dyr er fjernet.

Veslestua

Fra 1899 ble det gjort et par endringer i avtalen. Leien ble økt til kr 15 i året, og det ble presisert av grunneier at beskjed om neste øvelse skulle gis ved forutgående øvelses avslutning, og han skulle fritas for erstatningsansvar for de på utmark gående kreaturer i tilfælde uheld indtreffer.

Laget ordnet seg med et rimelig og enkelt skytterhus. I mai 1892 nevnes huset for første gang i styreprotokollen. Det ble da bestemt at det skulle overlates til Lars Huken å *istandssette og opstille flaggstang ved skytterhuset mot rimelig betaling*, som skulle anvises til utbetaling av skytterlagets kasse. I juni 1893 ble det holdt fellesmøte ved skytterhuset. Skytterhuset var nok nærmest et skur de første årene. Det skulle gå fire år før det 15. april 1895 ble bevilget fem kroner som et foreløpig bidrag til vegger. Så på års-

møte i mars 1896 ble styret bedt om å få i stand *paneling* på skytterhuset.

Den første 17. mai-festen

Den 6. mai 1892 var det møte i styret angående ordningen av 17. mai-fest. Det ble besluttet å velge diverse komitéer for å få utrettet det nødvendige.

– *Til at tinge husrom vælges J. A. Renolen og Lars Huken.*

– *Til indkjøb og udskjænkning af spirituosa vælges Knut Krogsrud, Hans Saugnes og Ole J. Svarverud.*

– *Til anskaffelse af kaffe, hvedebrød osv. Søren Sutterud, Nils Krogsrud og Joh. Røtterud.*

– *Kasserer sørger for adgangstegn og indkrevning af kontingent. Kontingenten fastsettes til kr 1,50 for medlemmer, kr 1,75 for ikke-medlemmer. Afslag 50 øre for afholdsmænd. Kvindene medbringer smør, brød og fløde.*

–*Formanden besørger inhentet tilladelse.*

Konkurranseskytingen var et viktig og uttrykt mål i lagets lover, men sosialt samvær og selskapelighet var nok også av stor betydning. 17. mai var en ypperlig anledning til å bringe folk sammen, medlemmer og ikke-medlemmer, kvinner som menn. Og flaggstangen og flagget måtte være på plass. Flere steder var skytterlagenes fest den første formelle feiring av 17. mai. Akkurat slik ser det ut til å ha vært i Størjebygda. Der ble det skytterlagets ansvar å ordne med festlighetene 17. mai.

Min far, Hans K. Krogsrud (født 1895), fortalte fra sine guttedager at han gikk i tog sammen med andre barn, og at det ble tradisjon med leker og konkurranser med hopping

Krogsrud søndre eide grunnen der banen til Størjebygdens skytterlag lå. Foran hovedbygningen står Knut H. Krogsrud med kona Anne Marthe f. Saugnes sammen med to ukjente. Gutten til høyre er sønnen Hans, artikkelforfatterens far. Bak til høyre skimtes veslestua der det ble solgt øl til skytterne.

Fra venstre: Remingtongevær, modell 1867; Kammerladningsgevær, modell 1849 og munn-lader med flintlås. (Foto: Øyvind Krogsrud)

i sekk og eggeløp, noe som for han var kjære barndomsminner.

Anskaffelse av skytevåpen

Den sterke nasjonale bevegelse i 1880-årene økte interessen for skytter-saken. Hedemarken Folkevæbnings-samlag fikk bevilgninger fra Stortinget til tidsmessige våpen. Formålet var å

hjelpe skytterlag og skyttere til bil-ligere våpen og ammunisjon slik at flere kunne bli eiere av eget gevær. Støtten kunne være fra 10 til 25 kroner etter våpenets art.

I møte i Størjebygdens skytterlag 3. mai 1892 ble det vedtatt å bestille to Remington rifler kaliber 10,15, og året etter en Remington salongrifle.

Remington-geværet avløste munnladningsgeværet, som ble brukt i skytterlagene fra 1860 og utover, og var et meget fint og treffsikkert gevær. I årene 1891 og 1892 ble det innrapportert fra Størjebygdens skytterlag henholdsvis 31 og 28 aktive skyttere, begge år med 9 rifler³.

Fra 1894 kunne Krag Jørgensen rifler kaliber 6,5 bestilles. Dette våpenet hadde god presisjon, og i tillegg var det magasin for fem patroner. I møte 11. september 1895 ble *der besluttet indkjøbt til skytterlaget 1 Krag Jørgensen rifle*. Å få kjøpt rifler på dette tidspunkt var ikke lett. Våpenfabrikken kunne ikke oppfylle kontrakten, og der var også forhandlinger om visse forandringer av mekanismen. Det ble gitt rundelige bidrag fra sentralt hold, og mange ville kjøpe.

Fra 1896 ble det fra Folkevæbnings-samlaget bare gitt bidrag til innkjøp av Krag Jørgensen-geværer.

Det anføres i protokollen at Nils Krogsrud i 1896 solgte sin tendstempele rifle med tilbehør av 50 brukte hylser til laget for 35 kroner, mens en Remington rifle ble solgt for 30 kroner.

I 1897 kjøpte Nils Krogsrud og Olav Hoel hver sin Krag Jørgensen rifle. Det ble da besluttet *at få solgt lagets tændstempelrifle og remingtonrifle for henholdsvis kr 30,00 og kr 20,00 og i stedet anskaffe en ny Krag Jørgensen rifle*. Til at ordne med disse salg valgte Nils Krogsrud. Så, den 25. august 1897, var medlemmer samlet på Svarverud hvor bestillinger blir istandgjort til 1 Krag Jørgensen rifle til laget samt 1 Krag Jørgensen rifle til Gunnar Svarverud. De var i godt selskap, for på Lands-

skytterstevnet i 1902 var det bare tre skyttere med annet fabrikat enn Krag Jørgensen.

Det ble fra 1908 bestemt at kun Kragen skulle være tillatt under konkurranser i Det Frivillige Skyttervesen (DFS). Etter dette ble mange Remington-geværer boret til glattløpskaliber 20 eller 24 for hagpatroner. Det ble ifølge min far gjort på bøsse-makerverksted ved Sandsfossen.

Opplæring og instruksjon

Den første instruktør ble valgt i styremøte 27. august 1893.

Søren Sutterud tilbød seg at overtage instruksjonen og pudsen af de udlånte geværer mod en godtgjørelse af kr 2,00 pr. instruksjonsdag. Når geværene ankommer, blir der at afholde instruksjonskytting hver søndag, så længe veiret tillader det. Søren Sutterud blir på ovennevnte betingelser enstemmig andtagen som lagets instruktør for 1893.

Året etter var det Ole H. Haukerud som påtok seg å være instruktør. Betingelsene ble vedtatt på årsmøte 8. april 1894.

– være geværene ansvarlig og holde dem pudset og rene

– møte på banen til instruksjon etter styrets nærmere bestemmelser

– for en godtgjørelse af kr 1,70 pr. instruksjonsdag iberegnet anvisning

– instruksjonen foregår etter det af Landskytterstyret endrede uddrag af det militære

Den 6. august 1894 var styret samlet for å velge et medlem som skulle delta i instruksjonskurs i Skien. Valgt ble Ole J. Svarverud. Dette kurset måtte imidlertid avlyses da det ikke ble tid nok for arrangøren, Det Frivillige

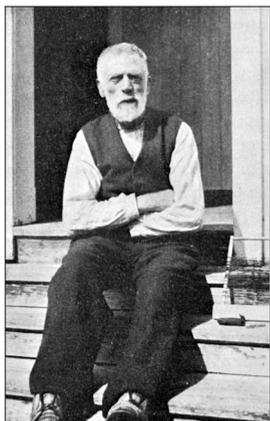
Skyttervesen, til å forberede det. Det ble avlyst i siste liten så noen skyttere var allerede underveis da avlysningen kom⁴.

På generalforsamling 15. april 1895 var det Svarverud som ble valgt som instruktør. Betingelsene var de samme som for 1894.

Etter at alle skytterlag ble samlet i Det frivillige skyttervesen fra 1893, økte interessen for felles skytterstevner. Instruksjonskurset i Skien skulle vært holdt i forbindelse med et landsskytterstevne, det andre i rekken etter Kristiansand. På dette stevnet ble det bestemt at neste landskytterstevne, i 1895, skulle arrangeres i Elverum. Arrangementet ble lagt til Terningmoen, som også ble stedet for instruksjonskurset. Kurset ble arrangert rett etter landsstevnet.

I møte i styret i Størjebygdens skytterlag 14. juli 1895 foretok de *indmeldelse af deltager til instruksjonskurs i Elverum fra 27/8. Enstemmig ble valgt Ole J. Svarverud.*

450 skyttere fra 21 samlag deltok i instruksjonskurset i Elverum, og en av dem var altså Ole J. Svarverud. Dette kurset var bemerkelsesverdig,

*Grunneier og
gardbruker
på Krogsrud
søndre Knut H.
Krogsrud (1855
– 1952).*

for nå ble de nye Krag Jørgensen-geværene tatt i bruk, og deltakerne skulle opplæres til instruktører blant annet på de nye geværene. Deltagerne hadde fri forpleining og fikk dekket reiseutgifter, men de fikk ingen lønn under kurset.

Den 26. april 1896 ble det avholdt møte. Samtlige medlemmer var til stede med unntak av Polmar Ilgodshaugen. I møtet pålegges instruktøren *at komme i gang med øvelsene så snart som muligt og drive på med disse først på sommeren samt ikke at foretage øvelse med mindre 5 – fem – deltagerer møder. Der kan holdes indtil 8 – otte – øvelser og skal alt instruksjonskydningen vedkommende være tilendebragt inden 30te september.*

Godtgjøringen økte til kr 2,00 pr. instruksjonsdag med fradrag av 30 øre til anvisere, og han fikk bruke skytterlagets anvisere når det var skyting fra samme hold.

Ole J. Svarverud var lagets instruktør i alle år fram til 1904. Han flyttet dette året ut av distriktet.

Representasjon

J. A. Renolen, som sto i spissen for Størjebygdens skytterlag de første årene, ble på ekstraordinært møte i skytterlaget 18. juni 1893 valgt til *deputeret*⁵ til *folkevæbningssamlagets slutningsmøde* på Koppang i juni dette året. En ny organisasjon, Det frivillige skyttervesen, ble stiftet i juli 1893. Denne skulle erstatte Folkevæpnings-samlagene og Centralforeningen, og Hedmark skyttersamlag ble dannet i møte på Koppang i medhold av den nye organisasjonen.

Trolig ble Renolen under sitt opp-

hold på Koppang tilbudt ny jobb. Han startet som annenlærer ved amtsskolen i Stor-Elvdal høsten 1893 og flyttet fra Størjebygda.

På den årlige generalforsamling 15. april 1895 ble en ny lærer valgt inn i styret, J. O. Rygh. Han ble i samme møte valgt til å representere laget på Samlagets ombudsmøde, som var på Hamar dette året.

Premieskytinger

Alle skyttestevner laget arrangerte, ble forberedt i styremøter. Der fordeltes på medlemmene arbeidsoppgavene – som ettersyn av vollgraver for anviserne og stativ for skyteskiver. Maling av flaggstanga var en årlig foreteelse. Dette arbeidet ble betalt fra lagets kasse. Omkring 1. mai ble det bestemt når øvelsesskytingen og premieskytingen skulle starte. Tidspunktene ble gjort kjent ved oppslag av plakater.

Premieskydning bekjentgjøres ved opslag af plakater på bekvemme steder og program opslåes på banen.

Regler for oppførsel på standplassen ble slått opp på veggen i skytterhuset. Da Krag Jørgensen kom i bruk, måtte det tilføyes en bestemmelse:

Det tillades ikke at fylde magasin eller sette fra sig magasinrifle eller ladet gevær i skytterhuset uden efter tilstedeværende skydekommandørs tilladelse. Overtredelse heraf straffes med mulkt fra kr 2 til 10 og gjentagelse med udvisning fra laget.

Hedemarken Amts folkevæbnings-samlag drøftet på møte i 1882 skyte-reglement og spørsmålene om skiver og skuddhold. Der ble det vedtatt tidelt skive og hold på 100, 200 og 400 meter. Det ble dette året vedtatt

overgang fra alen til meteravstander.

Skivene var tidelte, men hadde ulik størrelse. Den minste målte 101 cm i diameter. Blinken hadde en diameter på 10 cm. Det var 5 cm mellom ringene, og skiven hadde tydelige nummer fra 1 til 9, blinken var uten tiertallet. Den største skiven målte 150 cm i diameter og ble brukt på lengre hold.

På styremøte 28. februar 1892 foreslo Nils Krogsrud bruk også av femdelte skiver.

Anviserne spikket trepropper til å stikke i kulehullene på skiva. Noen bedrestilte lag skaffet seg skiver av jern eller malm. Merket etter blykula i malmen malte de over. Det kan ikke spores i styreprotokollen at slike skiver var i bruk i Størjebygdens skytterlag.

Det ble skutt få skudd. Derfor var det brukbart med treskiver. Det tok tid å lade og pusse ettskudds-børser.

Kretsskytterfest i Størjebygda i 1892

3. og 4. september 1892 var det folk-somt i Øverjordet. Folkevæbnings-samlaget la disse dagene en kretsskyt-terfest til Størjebygda. Størjebygdens skytterlag hadde styremøte 17. august for å forberede arrangementet. Det ble bestemt at stevnet skulle kunngjøres ved annonse i avisa Glommendalen to ganger.

Kredsskytterfest

Med bidrag af Hedemarkens amts folke-væbningssamlag afholdes på Størjebyg-dens skytterlags bane – 1 mil fra Skarnes st – den 3die og 4de septbr. forstk.

Medlemmer af efternevnte lag tas ut til at deltage. Aasnæs, Eidskog, Finn⁶, Friskytt⁷, Gjæsåsen, Grue, N. Odalen,

Sorknæs og Størjebygden. Program tilstilles snarest de respektive lags formænd. Skyteprogrammet ble i møte fastsatt som følger:

A. Ordinær skydning

1te klasse 10 skud på 200 m, 5 skudd på 100 m

2den klasse 15 skud på 200 m

3die og 4de klasse 15 skud på 400 m

B. Ekstraordinær skydning

1. Femskuddsskydning

1ste og 2den kl. på 100 og 200 meter

3die og 4de klasse på 200 og 400 meter

2. Festskydning

5 skud på 10delt skive uden blink på 200 meter fælles for alle klasser

3. Centrumsskydning

På 100 meter 20 cm rund løsblik fælles for alle klasser

4. Fugleskydning, ubestemt hold

5. Salonskydning, 5 skud på 15 meter, indtil 5 skiver

Ved al skydning (undtagen Centrums- og Fugleskydning) skydes i serier a 5 skud uden puds, men med anvisning for hvert skud. Ved femskuddsskydningen kan erholdes indtil 3 skiver på hvert hold, hvoraf en kan skydes før den ordinære skydning på de hold hvor vedkommende skytter har at utføre denne. Kun en premie erholdes på hver afstand. Ved festskydningen kan erholdes indtil 2 skiver. Ved centrums- og fugleskydningen kan erholdes et ubegrænset antal skud. Til den der først træffer blinkens centrum udbetales 10 kroner, premieordenen forøvrigt afgjøres etter afstand fra centrum.

Protest der viser sig ugrundet, betales med 1 kr.

Programmet oversendes formanden i Hedemarkens amts folkevæbningssamlag

til godkjenning, hvorefter det tilstilles de respektive lags formænd.

Kontingentene ved den ordinære skydning var kr 2 for 1. klasse, kr 2,50 for 2. klasse og kr 3,00 for 3. og 4. klasse. For 5-skuddsskytningen var kontingenten 50 øre pr. skive, festskytningen 1 krone pr. skive, centrum 20 øre pr. skudd, fugl 10 øre pr. skudd og salongskydning 50 øre pr. skive.

En skytterfest var mer enn skyting. Det var også fest. Etter konkurranseskytningen fulgte så å si alltid en folkefest med sang, damer og dans. Det anføres i protokollen at nærmere bestemmelser angående forberedelser til festen skal fastsettes på førstkomende skyttermøte.

Disse er dessverre ikke protokollført for kretsskytterfesten, men en god del er skrevet ned for andre skytterfester laget avviklet.

Hans K. Krogsrud, min far, har fortalt at det var mye trafikk av skyttere over tunet på Krogsrud søndre i forbindelse med skytterfestene. Her gikk vegen opp til Øverjordet der skytebanen lå. Andre dialekter enn odalsmål kunne høres. Det gjorde stort inntrykk på barna, og Hans K. Krogsrud kunne aldri glemme denne bemerkningen fra en av skytterne: *Børna mi hæll itte skøtt!* Så folk fra Solørtraktene var nok blant skytterne. 90-årige Hans A. Krogsrud fortalte i en samtale i 1978 at skredder Pedersen solgte øl til skytterne fra veslestua på Krogsrud søndre. I søndre enden av huset var det bryggerhus, og ølet ble solgt fra et rom i nordre enden av huset kalt KO. Solungene kjøpte øl, fortalte Hans, og la det til kjøling nede i bekken.

Skytterfest, dansemoro og ball

Skytterlagets festligheter fant for en stor del sted i den lyse årstid. I 1893 var det premieskyting med fest på årets lyseste dag, den 23. juni. I protokollen anføres det: *Hvis rum kan erholdes på Øien, blir festen der med kontingent 75 øre. Kaffe, smørbrød og dans.*

Kredsfesten i 1892 må ha vært vellykket, for på møte i skytterlaget 19. mai 1895 går det fram at folkevæbningssamlaget ønsket og hadde tilbudt bidrag til en ny kretsfest. Denne skulle legges til lørdag 22. og søndag 23. juni.

Premieskytingens program skulle etter at det var godkjent av folkevæbningssamlaget, *tilstilles N. Odalens og Friskyttens skytterlag. Efter endt skyting besluttedes afholdt en dansemoro, hvortil er adgang for alle, kontingent kr 1,25. Hans Svarverud og Joh. Røtterud påtog sig at tinge lokale; Polmar Haugen og Nils Krogsrud besørger indkjøb til festen, tinger musik og betjening mv. J. O. Rygh besørger kassererforretningerne ved festen som ellers for laget.*

Også i 1896 ble det arrangert premieskyting med etterfølgende fest i forbindelse med St. Hans. Den fant sted St. Hansaften. Kontingent til ballet ble fastsatt til kr 1.00 for medlemmer, kr 1,25 for ikke-medlemmer samt for de som ikke hadde betalt årskontingent for 1895.

Kaffe, smørbrød og dans

Søndag 18. oktober 1896 ble det også festligheter i forbindelse med årets *slutningspremieskydning*. Premieskytingen begynte klokka 9 og sluttet klokka 5. Så ble det avholdt kaffeball med dans hos Gunnar Haukerud.

Kontingenten til ballet var som ved festen St. Hansaften, og damene skulle medbringe *smørrebrød og fløde*, som utgjorde deres inngangspenger. Festkomitéen bestod av J. O. Rygh, som nå var formann i laget, Lars Jakobsen og Polmar Haugen. Rygh skulle tinge husrom, de to andre skulle besørge innkjøp, innkreve kontingenter og tinge oppvartere og musikk.

Samme opplegg ble fulgt ved avslutningsskytingen i 1897. Nå skulle kaffeballet arrangeres hos Lars Helgedagsrud søndag 24. oktober. Premiene fra skytingen skulle utdeles på festen. De fem i styret, Søren Sutterud, Ole Svarverud, Joh. Røtterud, Lars Jakobsen og Nils Krogsrud, utgjorde festkomité og fordelte oppgaven mellom seg. Året etter, i 1898, arrangerte dette styret også årsmøte med etterfølgende dansemoro søndag 6. mars. Årsmøtet begynte på Millom klokka 2 presis, og festen klokka 6. Styret skulle møtes senest klokka 10 formiddag. I protokollen anføres det: *Festen afholdes kun for medlemmer af Størjebygdens skytterlag og Størjebygdens sangforening.*

Sangforening

Sangforeningen ble stiftet vinteren 1896. Den første dirigenten var Anders Sutterud. Lærer J. O. Rygh, som var medlem og tidligere formann i skytterlaget, var blant stifterne og sangerne i Størjebygden Sangforening. Han var nok til stede denne kvelden. Men i år 1900 flyttet han ut av bygda for å bli lærer i Skjeberg.

I 1899 var det igjen fest 17. mai med kaffebevertning og dans. Styret hadde ansvar for å skrive innbydelser, tinge festlokale og musikk, ordne med inn-

Størjebygdens skytterlag eksisterer i beste velgående i 2020. Artikkelforfatteren Øyvind Krogsrud viser veg til dagens skytebane som ligger på skogen ved Krogsrudvegen.

kjøp og sørge for oppvaskerhjelp med kaffekok.

Den 21. oktober 1899 var det premieskyting med etterfølgende fest, hvortil lokale er lovet paa nordre Gjerensaas. Festkontingenten var nå som før kr 1,00 for medlemmer og 1,25 for andre.

Etter noen år tilsynelatende uten festligheter var det igjen premieskyting og fest med kaffe og smørbrød den 18. september i 1904.

Året etter, 3. september 1905, ble premieskyting på banen etterfulgt av fest på *Rovøien* i Storsjøen. Festen, som begynte klokka 8, kunne friste med bevertning, musikk og dans. Entré for herrer var kr 1,00 mens damene skulle betale kr 0,75. Nå var det ikke lenger medbragte smørbrød som tjente som inngangspenger for damene. Finn Asgeir Krogsrud (f. 1938) forteller at en fastboende kar på *Rovøya* rodde folk over til festene der. Han tok i betaling 10 øre pr person til øya og 25 øre pr person når de skulle ros tilbake.

Den 22. oktober samme året ble det planlagt fest uten forutgående skyting, så fremt politiet ga sin tillatelse.

Festen skulle starte klokka 5 på Hee, og det var fri adgang for alle. Entré for herrer var kr 1,25 og for damer kr 0,75. Inngangspengene var altså ikke lenger knyttet til medlemskap i skytterlaget, de var like for alle menn så vel som for alle damer.

Mot nasjonal selvstendighet

De siste tiårene av 1800-tallet var en overgangstid. Norge stod midt i unionsstriden med vetostriden som gjaldt selvstyre innad og unionsforholdet med Sverige utad. Befolkningen var i sterk indre vekst og krevde mer alburom enn den før hadde hatt.

Vi finner lite spor av dette i styreprotokollen for Størjebygdens skytterlag, men Hans A. Krogsrud, f. 1889, fortalte på 1950-tallet at de unge i tida før 1900 hadde som fritidsaktivitet å marsjere og gå i geledd. De som ikke hadde borse, tok en gardstaur som de hadde på skuldra og presenterte gevær, særlig på søndagskveldene. Guttene fra husmannsplasser i Vangen ovenfor Krogsrud-gardene drev mye med dette.

Det kan være et ekko av bitterheten som eksisterte i det norske samfunn mellom folke- og kongemakt og mellom Storting og regjering. 1890-årene ble en gjennombruddstid for Forsvaret i Norge med en sterk økning i bevilgningene. Det var en generell trend i Europa, men i Norge ble den forsterket av unionsstriden.

I forsvarstankens ånd ble det i 1899 avholdt skytemanøver, en større militærøvelse, på Magnor, der skytterlagene ble oppfordret til å sende deltakere. På møte i Størjebygdens skytterlag 30. mars 1899 meldte Ole J. Svarverud, Søren Sutterud, Søren Th. Skjelstad og Hans Th. Svarverud seg og stilles der med de 3 i laget forefindes Krag-Jørgensens geværer. De øvrige holder sig gevær og ammunition selv. Formanden pålægges at indmelde ovenfornevnte deltagere, samt det antal K.J.-geværer, der medtages.

På møte 23. april ble bekjentgjørelsen om skytemanøveren, som skulle gå av stabelen 30. april, opplest, og man ble enig om å gjøre det kjent hver i sin krets og virke for at flest mulige deltagere reiser.

Etterord

Hvem var det så som de første hundre årene drev skyttersak i Norge? Det var folk så å si i alle stillinger, men

oversikter viser at det først og fremst var bønder. Det var de som begynte gjennom folkevæpningene, og som fortsatte. Men lærerne medvirket sterkt, både som ledere og skyttere, handelsmenn også, og underoffiserene. Og i byene var det hele middelklassen, den brede allmenhet. Men embetsstanden og offiserene gjorde seg lenge lite gjeldende.

Slik var det. Bildet samsvarer påfallende godt med beretningen om Størjebygdens skytterlag. Og gevinsten for bygdefolket var ikke bare den spennende konkurranseskytingen, det var like mye det sosiale aspektet ved å komme sammen til felles hygge.

Fotnoter

- 1) Finn Olstad og Stein Tønneson: *Norsk idrettshistorie B. 1*, 1987
- 2) *Store Norske Leksikon*
- 3) *Hedemarken Amts folkevæbningssamlag. Skytterlagene og formændene i Skyttersaken i Norge, Fredrikshald 1927*
- 4) J. A. Hoff: *Det frivillige skyttervæsen 1893 – 1925, i Skyttersaken i Norge, Fredrikshald 1927*
- 5) *utsending*
- 6) *Skogfinnene organiserte seg først i skytterlaget Finn, Brandvaal Finnskog, senere i Grue Finnskog, Rotnemoen, Græsberget, Lundersæter og Brandvaal Finnskog skytterlag*
- 7) *Friskyttten, Skarnes*

Det var ansless på Sand den gongen (del 2)

Vi fortsetter tilbakeblikket i Sand sentrum rundt 1960, slik som Hans Marius Lerdalen opplevde det den gang.

«At itte a mor fækk greie på hå vi dreiv med den gongen, er jammen bra», sier Hans Marius.

En sommerkveld fikk noen av «småguttene» på Sand ideen om å balansere på skådammen nede ved brua ved Sandsfossen. På sørsida av den østre skådammen var (er) det ei trapp som du kunne gå opp på. «Den som var raskest opp trappa, tok den fiste tur'n. Dette titte vi var så morro at vi gikk fleire gonger att å fram», forteller han. Men dette var veldig farlig. Litt ubalanse der på murkanten så bar det rett i vannet, eller mot steinene som lå i bunnen av åa.

Hans Marius forteller at det var bestandig litt seine sommerkvelder med lite folk ute, og med lite vann i åa, men uansett veldig skummel «småguttmorro». En slik «utflukt» dit kunne komme etter noen timer med fotballsparking på «Gamlehjemsjor-det».

«Det var jussom bære øss der på jorde' neafør gamlehjemme' (Thorvald Meyers Minde). Vi var bortimot jævn gamle alle vi gutta der, mæn på ban lenger nord var det nå ældre som bestømte over øss, så da 'rømte'

vi av å tel dit ner», forteller han. Når vi tenker oss området i dag, var det mellom Ambulansen og Møllerhuset de hadde fotballbanen.

«Mæn», sier Hans Marius, «itte heilt uta dop, den gongen som nå, før tværs over vægen før bana låg butikken hass Angeir Moen. Med nåa penger i bokselommen var itte vægen lang dit og inn gjennom døra tel Sande ass. forretning. Der på disken sto det en gul kartong med 'Bergene cognac-likør 25 øre pr. stykk'. Hadde je ei krone, så vart det fire cognacer i en gong, å der sto vi heile hurven å tømte i øss. Itte veit je hå vi trudde om innhølle', mæn spræke som bære det flaug vi bort på bana att før å spærke».

«Je har tenkt mie på håssen det var den gongen i 1960-åra, så det er ting som sitter spikre i huggu, blant anne' drosjebila utafør gamle kommune-huse'.» «Drosjesentral under trappa i kommune-huse'» var nok det som ble brukt i dagligtale, selv om rommet egentlig ikke lå under trappa, men lenger inn mot vest. Utenfor sto bilene, og som Hans Marius sier: «Detta var datidas amcar-utstilling på Sand, sjøl om orde' amcar itte var fønni opp ennå.» På grusplassen foran trappa sto det tre amerikanske biler. Det var 1956-modellen til Hans Hagen, en Ford stasjonsvogn med opptil ni seter, hvis det var mange «frå fæst ei lurdasnatt». Den hadde før vært sykebil på datidas Sør-Odal sykehus. Så en 1958-modell

Chevrolet Biscayne 1958-modell, lik drosja til Olaf Tangen. (Foto: NTB/Scanpix)

Chevrolet Biscayne som Olaf Tangen eide, og videre Rambler'n hass Sverre Sjøberg, en lys brun Rambler Classic 1961-modell.

«Så je har fønni ut åffer je har vøri så gla' i amerikanske biler gjennom ti'n. Det var nuk de blanke drosjebila utafør kommunehuse' den gongen som gjorde det», sier han.

Sand gamle kommunehus inneholdt mye den gang, i årene både før og etter 1960. I andre etasje i rommet mot nord var Kristine Ruud «støtt heme». Hun ble i dagligtale kalt «Kristine kommun», et kjent begrep for alle i bygda. Når en gikk opp trappa og inn til venstre og kom inn i kaferommet, var det ingen serveringsdisk å se. Kristine hadde det slik at du måtte banke på kjøkkendøra, som var ute i gangen og til høyre. Gjennom «dørsprækken» ble det bestilt det du ville ha, og etter en liten stund var hun på plass inne i kaferommet med bestillinga.

Slik var det i mange år, og etter at Kristine sluttet, begynte May og Håkon Brenna kafe i det samme rommet

noen år, før «døm fløtte tværs over gangen».

«Mæn det som jussom var det store før øss den gongen på Sand, det var jukeboksen, sjølvste Wurlitzer'n, som var med på fløttinga tel det sindre rommet», forteller Hans Marius. Den ble plassert midt på veggen i det nye kaferommet mot sør, og nå med serveringsluke laget av Halvard Lerdalen, var Sand Kafe virkelig et sted å være for alle i bygda, gammel som ung. Dette var helt i starten på 1960-tallet, og det ble samtidig laget klosetter i kjelleren. «Je tenkjer på håssen Wurlitzer'n såg ut, trur itte je hadde sett nåe finere. Å tenkj da 45-plåta kom rætt opp i spellar'n, å ærmen la sæ innatt. Fist litt knitring, å så kom musikken vi hadde trøkt på. Det var B-3, å da sång Elvis før øss. På C-4 fækk vi høre Neil Sedaka med 'Happy Birthday Sweet Sixteen'», forteller han. «Åsså lise' under, der som høgtalara satt, nåe så fint, lis i alle færjer i fine striper neåver. Ja, tru kvæl var huggal på kafeen da.»

Men, som han forteller, det var noen eldre gutter som visste råd for ikke å bruke så mye penger på musikken. Den gang var det «enkrone med høl i». Det ble satt et tynt snøre i krona, og den ble senket ned i spilleren og opp igjen. Guttene trykte på de lysende knappene, og plata kom opp og ble spilt. Ordentlig lureri, men det fungerte til det ble oppdaget. «Åsså var det plåter i alle færjer, bære det var au morrosamt å se», avslutter han.

«Je kommer høvv det var nåa frædaskvæller det var basar med luftbørseskuting nere i fistetasjin i det sindre romme'. Det var nåe vi måtte få med øss hør gong», fortsetter Hans Marius. «Det henne dessa basarkvælla var utpå høsten, å med bære ei lispære uti ganga der var det nukså mørøt uta tråppa, å enda mørkere på are sia ta vægen, der som kommunestall' med utedoda låg. Det henne vi var der utpå

kvæl, det var ting der som kunne væræ meire morrosamt hæll basar'n. Alle veit det har vøri alle slags følk støtt», avslutter han.

Kommunestallen med urinal og doer ble revet ca. 1962, men alle som husker det huset, kjenner vel ennå i dag når en tenker etter, den spesielle lukta av den lange trerenna som tjente som urinal gjennom mange, mange år. Det er vel bra at noe har blitt borte.

Vi avslutter denne «reisen» i Sand sentrum med en tanke tilbake på kioskens «hass Halftan», smågutter med balansekunst på skådammen, datidas varelevering i kommunegangen, og da Wurlitzer'n fylte kafeen med sang av Elvis etter at «hølkrona var slæft på».

Det var stor stas med jukeboxen på kafeen; en amerikansk Wurlitzer.

(Foto: NTB/Scanpix)

Verdensmæstær vart vi aldri

Je var full itte så gamle kær'n fiste gongen je skjønnte far min var sport-sinteressert. Han vart aldri nâen verdensmæster, og det var full itte det som var meininga hæll, mæn at han ville vëræ med, det var det ingen tvil om.

Den fiste gongen je var med, var på et hopprenn oppi Knapper, lurer på om det var Stugubakken den hette. Akkurat det kommer je itte hau, mæn det je kommer hau er at nâen ved sia ta mæ dulte borti mæ og sa at nå får du følge med, før nå hopper far din. Og det vart litt ta et svev, med ei perfekt landing.

Sjøl om je itte skjønnte da hå følk skulle der oppe hos fugla, så vart je da etter hvert eldre je av, og skjønnte hå detta gikk ut på.

Far min hoppe stort sett i alle hoppbakker som var i bigden.

Åssen han torde detta skjønnte je itte, je som vart svimmel bære ta å stå og se nedover unnarena.

Det vart mange turer tel Knappåsen på hopprenn.

Je gledde mæ støtt tel å få servert pølse og buljong, det smaka veldig gøtt en kjølig vinterdag.

Det var liten plass å stoppe på i Knappåsen, så det hendte ofte at en og a'an førsvant over rekkværket og nesten ned i storvægen.

Det hendte også at det kom ei hopp-

ski åleine nedover ovarena og for over vægen og like inn på verandaen på Grinna.

Det var nukk itte heilt trigt å sitte ute der mens det føregikk hopprenn. Far min hadde den gamle Blitzen, og det var fullt lasteplanet med følk ifrå Kretagrenda. Det var heldigvis itte så mye politi utpå den tia, trur itte detta hadde vøri så fælt populært i dag.

I påsken på 60-talet vart det arrangert hopprenn på Korbølsetra, og der var far min med.

Je borde full ha vøri med og hoppe je av, det var itte så store bakken, mæn slik var det da, je hadde liksom itte den store trua ennå, sjøl om je hadde veldig løst.

Je har ellers en følelse ta at det itte var bære hoppplakk som det vart smørt med der. Det vart full nå angstfødrivær av, tenkjer je.

Den gongen hadde vi Opel Olympia, ei stor og staselig stasjonsvogn med god komfort.

Det var fullt ta følk, og som regel knallvær og god påskestemming.

Så fækk vi gleda ta å bli innbedt tel jubileumsrenn i sjølge Kolstadbakken.

Far min hadde ennå de gamle hoppskien, som var grønnmåle før anledningen.

Itte visste je åssen han skulle klare detta, da han var dårlig til beins og hadde skrantende helse, mæn dit skulle 'n, og je vart med som personlig assistent og smørningsekspert.

Kledd i gamle kler og med treskier fækk vi da tel slutt kravle øss på toppen, og je var førstemann utfør uta prøvehopp.

Det var en aldeles voldsom gli på de gamle Eggen-skien, så je svevde ti meter ned i bakken og sto på beina, ja, det måtte je bære, før det var så hardt underlag der at viss je hadde døtti, hadde je full slii kav hæl mæ. Å få stoppe var derimot en annen ting, mæn da je var halvvegas inni låven på Kolstad, begjinte det endelig å bremse litt da je kom fram tel sementgølvet.

Je fækk så tråkå mæ opp att før å hjelpe 'n far på med skier og balansen, og utfør bar det.

Ved ankomst hopp gjorde han sæ klar tel sats, mæn sto akkurat i samma stillingen etter hoppet. Da var det itte meir krefter att i den skrøtten, så det vart bære å renne over hoppen og skli nedover unnarena.

Det var full da følk såg å dårlig telstand han var i, men itte desto mindre var prestasjonen han hadde utført.

Han fækk trampeklapp, og je sto der med gråten i hærsern både over prestasjonen og over å se en stor, sterk kær ha vilje og glede tel å gjennomføre nå slik.

Je deltok av i langrennet, og begge fækk vi flotte diplomer

før deltagelsen. Nåa meir sportslige utskeielser vart det itte før hass del, før ei lita stønn etterpå såg je nåe grønt inniblant veden i skåla, og det var siste reis før de ærverdige hoppskien.

'N far var av veldig interessert i ishockey, da særlig på svensk tv. Nåa gonger måtte vi lætte att stugudøra, før makan tel skriking og bæring har je aldri hørt. Trudde gubben hadde ødelagt sæ je.

I sine ingre da'ar spelte 'n fotball på idrettslaget Knuppen, og da var det særlig en episode som gikk om att og om att. Det var den gongen han score mål direkte på corner, hæll

Ole Sandmo (t.v.) og Sverre Finstad deltok i Kolstadrennet i 1986. (Foto: Gunnar Nygård)

hjørnespærk om du vil. Det må ha vori litt ta en skruball.

Ja, slike prestasjoner glømmer'n itte. Bære å væræ førnegd med sæ sjøl, det er viktig det, sørru.

Det hendte gammelkæra var med øss gutta i Kreta IL og spelte fotball bære før moro skuld. Detta vart nå fæle basketak nå gonger, og en gong endte det med at 'n far tro en på stortoa så negla sprakk. Je hadde

aldri sett en vaksen mann grine før, men nå fækk je da oppleva det av.

Je har sjøl drivi litt med idrett, mæn nå før tia får en neie sæ med turer i skog og mark. Skrøtten trøtter itte dessa fæle krumspringa meir sjøl om løsta er der.

Nei, vi vart aldri verdensmæstær, mæn du væla så mie moro vi har hatt opp gjennom åra.

Bære nedslaget blir bra

Han bæssfar var en bæssfar som var interessert i sport, mæn det vart aldri tell at 'n dreiv det tell no' stort.

Av og tell på vinterstid
hvis formen var på topp,
så laga 'n sæ et lite hopp
heilt nedst i Kjennlili.

Han hadde eige motto som 'n brukte av og tell da 'n stavre' sæ mot hemmet, og dagen gikk mot kvell.

Je kommer hau han ofte sa:

– Det tæller lite, gutt,
om hoppet kan bli litt før stutt,
bære nedslaget er bra.

Je er ingen storhoppær i livets idrettsgrein,
litt urolig i svævet, og satsen blir litt sein.

Og når vi siste hopp skær ta,
om det blir je hæll du,
så håper je, og je får tru
at nedslaget blir bra.

Av Hans Ludvig Fredheim

Kristoffer kirketjener

De var på veg til gudstjenesten, Martin, Kristoffer og moren deres. Kledd i finstasen. Vel, finstasen var en bukse uten hull i og en skjorte med minimalt med flekker. Hadde faren vært med dem i år, hadde de nok hermet etter han med både rein skjorte og slips, men dette året ble det dessverre ikke slik. Han var ambulansesjåfør, og denne jula måtte han jobbe. Så det var bare moren og de to guttene, men det gikk jo fint det også! Den eneste problematikken så langt var kun disse halvreine skjortene. Men det var vel ingen som la merke til det der de gikk under lyset fra lyktestolpene?

Martin dultet borti Kristoffer og sa ertende: «Du veit for mange, mange år siden var det en kirketjener i kirka, og han hette Kristoffer, akkurat som deg! Han var trofast mot klokkene, var oppi det kalde og falleferdige tårnet hver gang, selv om regnet pisket han i ansiktet gjennom glipene i veggen!» Moren så på han og sa: «Nei, gi deg nå. Ikke hør på han, Kristoffer, nå bare tuller'n!» Men Martin brydde seg ikke om moren og fortsatte: «En kald og stormfull julekveld for tohundre år siden trosset Kristoffer været og gikk til tårnet og sine elskede klokker. For klokkene, de var som barna hans, og han ville ikke la dem være tause på den vakreste dagen i året. Han klatret opp den isete trappa og begynte på

kiminga. Men så plutselig gled han, og klokka traff han i fallet, slik at Kristoffer føyk ut av vinduet og datt så lang han var rett foran kirketrappa. Han døde!»

Moren smilte av hvor tullete denne fortellinga begynte å bli, men Kristoffer, han trodde på hvert eneste ord som broren fortalte og tok et fastere grep om morens arm. Han så opp på moren og fikk se smilet hennes. «Nei, nå bare tuller du, Martin», sa han. «Å nei du! Jeg har sjøl hørt historien av en gutt i klassa, og faren hans er prest. Han fortalte også at ingen gutt som heter Kristoffer har gått inn i kirka uten å møte på gjenferdet av kirketjener'n, for navnet Kristoffer, det er hjemsøkt!» avsluttet Martin og gikk stolt foran de andre uten å se på broren. De fortsatte mot kirka uten å si et ord, Martin foran og broren klamrende til moren bak.

Etter en stund var gudstjenesten ferdig, og folk strømmet ut av kirka. De gikk i små klynger. Noen hastet hjem for å fortsette julekosen der, mens andre gikk til gravene og tente lys for dem som ikke var hos dem lenger. Men heller ikke disse ble igjen så lenge, for kulda tok tak i dem. Moren hadde dratt i forvegen for å gjøre ferdig maten, mens guttene skulle komme etter. Var de i samme rom uten noe å gjøre for lenge, kunne det ofte ende med at noe ble ødelagt. Som oftest var det bare stemningen,

men det hadde skjedd at både julekuler og en lillefinger tok skade. Så moren tenkte at det var best om de var ute til alt var klart.

Guttene sto der alene. Alle hadde gått, både lystennere og presten. Det var bare Martin og Kristoffer igjen. Kristoffer hadde funnet en isklump som han prøvde å sparke i leggen til Martin, men bommet hver gang. Martin så på han og sa: «Hvis ikke du gir deg nå, så påkaller jeg Kristoffer kirketjener!» «Pøh, det er jo ikke sant», sa Kristoffer og så ned på isklumpen. Han siktet, løftet beinet og tuppet isklumpen rett i leggen på Martin.

«Ai!» utbrøt han og var på veg til å sparke tilbake, men bestemte seg heller for noe annet. «Javel ja! Du kan om det sjøl ...» Han tok en kort pause for å trekke pusten, så fortsatte han: «O store Kristoffer! Vokter av denne mektige kirkes klokker! ...»

«Hysj! Ikke tull med det der, Martin», avbrøt Kristoffer. «Redd ell?» sa Martin og så ertende på lillebroren, men fortsatte med like høy røst: «Vær ikke redd! Vi er bare noen simple sønner av ... av ...»

Han måtte tenke seg om. Ville et tohundre år gammelt spøkelse vite hva en ambulansesjåfør var? Han fortsatte: «av ... sjukevognas kusk!» Han så på Kristoffer som så ut som et spørsmålstegn, og trakk på skuldrene. «Vi er bare her for å besøke våre ... våre forfedres grav, mens mamma ordner ribba», noe som ikke var helt sant.

Oldeforeldrene og deres foreldre, ja, så langt tilbake han visste om, så var de begravet på nabokommunens kirkegård. Han var heller ikke helt vant

med å bruke ordet 'forfedre', men han ville høres klok ut for å vinne dette spøkelsesets tillit. «Det er ikke mye vi ber om ...» fortsatte han, «bare at du skal ringe i klokkene for oss. Bare ett slag, slik at den lite troende broren min veit at gjenferdet etter kirketjener Kristoffer eksisterer.»

Martin sto klar med en snøball i hånda som han skulle kaste på oppslagstavla når spenningen var på topp, slik at han fikk skremt broren. Kristoffer sto der med høye skuldre og så nervøst rundt seg. «Kan vi gå nå, Martin? Maten er sikkert ferdig nå», sa lillebroren og tok et par skritt bakover mot porten. Alt var stille. Ingen klokker, ingen stemmer og ingen vind.

«Ja, jeg tror nok Kristoffer har dratt hjem til familien sin denne jula, jeg», sa han og løftet armen diskret, klar for å kaste snøballen når broren ikke så på. Kristoffer hadde ryggen til Martin nå og småløp mot porten.

Nå hadde han sjansen, tenkte Martin. Han siktet på oppslagstavla og løftet armen. «Dong!» sa det. Den ene kirkeklokka ljomet over kirkegården. Ett slag var det. Kun ett. Martin frøs til, fortsatt med snøballen i hånda. Han snudde seg og så på broren, som for lengst var på andre siden av porten. Lillebroren så på Martin med like høye skuldre, og nå var også øynene sperret opp. Martin hadde tenkt å se opp på tårnet, men frykten tok tak i han, og han løp så fort bena bar han vekk fra kirka.

Han løp fra klokkene, fra kirka, fra porten, fra broren, mens alt som gikk gjennom hodet hans var: «Shit, shit, shit, shit, shit ...»

Lillebroren var ikke langt unna, og sammen løp de langs etter veggen, under lyset fra lykttestolpene.

Hadde brødrene snudd seg, eller bare kastet et blikk opp på tårnet, hadde de sett at den ene luka var åpen, og bak den luka, der satt det en humrende kirketjener. Han hadde ikke hatt det så travelt med å dra hjem denne kvelden og satt derfor i tårnet med en termos kaffe og speidet utover kirkegården. Han hadde sett brødrene og hadde hørt alt hva denne Martin hadde sagt, så hvorfor ikke være med på leken?

Etter at han hadde sett guttene løpe derfra, hadde han vendt blikket tilbake til gravplassen og sett på de mange lysene som var tent på gravene. Det så ut som en stjernehimmel der nede. De blinket og snakket med hverandre i kulda. Så mange lys det var der. Hadde det virkelig vært så mange i

kirka i dag? Kirketjeneren smilte for seg sjøl. Kanskje var det ikke bare tull det som Martin hadde sagt? Kanskje gikk de gamle kirketjenerne igjen og tente lyset på de mange gravene slik at ingen var glemt. «God jul, kjære kirketjenerer», sa han med et smil om munnen og lente seg tilbake. «God jul!»

Sætersjøen – ei viktig brikke under den kalde krigen

Langs fredfulle Sætersjøen på fylkesvei 24, der mange stopper bilen for å hvile eller bade, finnes det en godt bevart hemmelighet. Per Thomas Nyhuus (58) har derimot visst at de dype skogene i Nord-Odal skjuler noe.

– Jeg var her sammen med faren min på slutten av 1960-tallet eller tidlig på 1970-tallet. Vi åpnet ei luke i bakken og tittet ned, da blinket det i lys. Det var tydelig at det var måleinstrumenter her, forteller Nyhuus.

Han overtok gården Øvre Holt i Bruvoll etter sin mor i 1997. Nyhuus har aldri glemt den spesielle opplevelsen fra barndommen.

Grunneieren har derimot aldri sett noen papirer på avtaler som er gjort. Nå mener han derimot å ha funnet forklaringen.

Lyttet på fienden

– Det ble sagt at det var en seismograf. I den senere tid har vi funnet ut at det antakeligvis var instrumenter som målte prøvesprengninger i Russland, altså en del av den kalde krigen.

– Anlegget er tydeligvis bygget av NATO. Det er sprengt og støpt to bunkere nede i fjellet, som hver er på 9–10 kvadratmeter, forklarer Nyhuus. Han tar Glåmdalen med på en rundtur

i terrenget for å vise fram det godt skjulte anlegget. Det eneste som kunne få noen til å undre seg tidligere, var at en høyspentlinje på flere kilometer fra Bruvoll plutselig stopper midt inne i skogen.

Grunneieren mener forklaringen er at man måtte ha strøm inn i området. Han fant igjen den ene bunkeren da området skulle klargjøres for et nytt hyttefelt, og denne er nå tatt i bruk. Den andre var derimot borte fram til nylig.

Plutselig dukket det opp ei luke

– Jeg mente at det var to bunkere vi tittet på da jeg var her som åtte-tiåring. Flere ganger har jeg lett etter den andre uten resultat, men for tre-fire år siden var det skogsdrift i området.

– Han som kjørte hogstmaskinen oppdaget plutselig ei luke i bakken, så han ringte meg og lurte på hva det var. Da skjønte jeg at bunker nummer to var funnet igjen og tok meg en tur med en gang.

Nyhuus er selv historieinteressert. Han har hørt historier om at det på 1970-tallet plutselig dukket opp uregistrerte kabler i bakken under gravearbeid over mot Eidsvoll, og at det kom folk og skjøtet kablene uten å si noe og dro igjen.

I den ene bunkeren henger det fortsatt spor etter hva anlegget egentlig inneholdt. På en plakatt står det «Husk å føre stasjonslogg» og «Please

Av Lars Fogelstrand, Glåmdalen

Per Thomas Nyhuus åpner luka til bunkeren. (Alle fotos: Lars Fogelstrand)

remember the stationlog». Et lite skilt tyder på at eierne var det amerikanske luftforsvaret og norske NORSAR. Dermed bør NORSAR på Kjeller ved Lillestrøm kunne gi noen svar.

Stort anlegg

– Så morsomt, synes administrerende direktør Anne Strømmen Lycke ved forskningsstiftelsen NORSAR da Glåmdalen tar kontakt og sender over et par bilder.

– Hva grunneieren har funnet er sannsynligvis en del av et større system som ble bygget i 1968 og finansiert av USA. Anlegget var det første i sitt slag for å registrere atomprøvesprengninger, og instrumenter dekket et enormt område.

– Et hemmelig anlegg?

– Nei, egentlig har det aldri vært hemmelig, og dataene er tilgjengelig, men det er nok ikke så mange som vet om det, sier Lycke.

Viseadministrerende direktør Arve E. Mjelva forklarer nærmere.

– Stasjonene i Nord-Odal var en del av det opprinnelige anlegget med hovedsentral på Løten, men ble nedlagt i 1976, opplyser Mjelva.

En historisk oversikt viser at hovedanlegget besto av 22 underanlegg (subarrays), hver med 6 seismometre. Altså til sammen 132 installasjoner over en diameter på 100 km. De var lokalisert fra Goppolvatnet i nord til Gran i sør, og fra Synnfjell i vest til Sørskogbygda i øst. Underanlegget i Nord-Odal lå mellom Bruvoll og Sand og ble satt i offisiell drift i 1971.

NORSAR opplyser at jordskjelv og eksplosjoner skaper bølger som brer seg gjennom jorda, og som kan registreres med et seismometer. Dette instrumentet fungerer best dersom det installeres i fjellgrunn. Derfor er gammelt grunnfjell i Hedmark og Oppland velegnet for seismiske stasjoner.

Nord-Odal registrerte atomtest

– Anlegget var svært avansert etter datidens standard. Og alle steder ble anleggsvirksomheten godt mottatt, skriver NORSAR.

– Grunneiere fikk kompensasjon for rettigheter til å legge kabler i bakken, for å avstå grunn til veier og instrumenteringer, samt for rettigheter til å føre fram strøm og telefon.

NORSAR skriver videre at det første anlegget på Øyerfjellet, og senere alle underanleggene, hadde en betongbunker under bakken på 3x3x2,5 meter. Installasjonen hadde adkomst som lignet mye på en ubåtdør.

– I bunkeren var det seismometre som kunne registrere både kortperiodiske seismiske bølger og veldig lange bølger. De andre instrumentene i anlegget var kortperiodiske instrument i borehull.

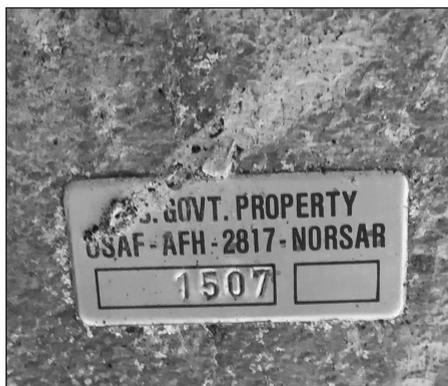
– Det ble boret hull i fjellet som var 6–12 meter dype og med en indre diameter på 13 centimeter. Mellom den sentrale betongbunkeren og hver av de andre instrumentene ble det gravd ned flere kilometer med kabler.

I dag driftes sju av de opprinnelige 22 underanleggene. De 15 som ble nedlagt ble stort sett overtatt av grunneiere i 1976.

Har gjort nytten sin

– De seks stasjonene i subarrayen registrerte 11. mars 1975 en kjernefysisk test i Kasakhstan. Estimert styrke var på 24 kilotonn, forteller Arve E. Mjelva.

Artikkelen er tidligere publisert i Glåmdalen 9. juli 2020.

Fra innsiden av bunkeren.

Ny vest til pendressen

Jeg hadde liksom tenkt at en ny vest hadde gjort seg, da den gamle var fra mitt eget bryllup. Det er bare å innse at både giftermålet og vestens perfekte passform var en forbigående greie.

Jeg dro innom Dressmann på Kongssenteret en dag og spurte om de hadde en vest passende dette chassiset her, noe de ikke hadde. Den største var på hele XXL, noe som tilsier at navlen har ca. 7,5 centimeters fritt spillerom på hver side.

Jeg trengte noe større. Jeg spør da om Dressmann på Hamar er den nærmeste som har utvalg for vaksine kær hvorpå jeg fikk dette bekreftet. «Jaja, da får vi se om det blir noe», tenkte jeg i mitt stille, fete sinn.

Men i dag fikk jeg jammen meg en tur i jobbsammenheng attmed Mjøskaenten, og tida tilsa at jeg fikk tid til å dra innom Dressmann XL. Jeg finner egnet parkering til lastebilen i Hamar sentrum – prøv det den som vil. Tusler så inn på CC og finner meg en matbit. Du skjønner, jeg har en teori om at hvis man prøver klær litt sånn passe matstinn, så blir i hvert fall itte klea for små. (Jaggu mange unnskyldninger for å eta, gitt).

Spoler videre inn på tidligere nevnte manufakturforretning i god tro om å finne vest, og bare det. Her jobber det vel bare halvfeite gubber som skjønner at når en gubbe spør om en vest, så er det bare det han skal ha! Ittno kvinnfolk som er superblid, molhuggal, over gjennomsnittet pen og som får lurt på deg alt mulig rart av klær du ikke visste du trengte. «Her er jeg trygg», tenkte jeg.

Trygg mæ i ræven! Jeg runder hjørnet inn i butikken og møter da altså to dådyrøyne med et nydelig smil omkranset av langt blondt, litt bølgete hår og mjøsdialekt som sier: «Hei, hå kæn je hjelpe dei mæ da?» Jeg tenkte i mitt stille sinn bare «f ...».

«Je skær bære ha meg en svart vest, je.» Hvorpå hu svarer at det skal vi ordne, vettu, og jeg tenker at handlinga kanskje skal gå bra læll. Vi finner en vest som passer uten problemer, og jeg sier at den skal jeg ha. I god tru for min del om at handelen var ferdig så spør da ekspeditrisa med denna mjøsdialekta si om jeg trenger noe mer: «Åssen passer dressjakka di 'a?» Jeg venta bare på et avsluttende «ama». «Nei, den er i grunn trang den øvv, men je bruker dressjakke så sjelden så om je går med den knept opp, gjær da ittno.» Ååå poff, der stod a med ei jakke, vettu. «Prøv denna.» Jeg prøver og får kjenne behageligheten med å ha ei jakke som faktisk passer att. Det har heller ikke skjedd siden tidligere nevnte bryllup. Dressjakke solgt.

«Mæn vi har jo slik pakkepris på komplætt dress da. Skutte hatt ei bukse øvv da, når du først er her?» (Jeg venta fortsatt på «ama»). «Jooda, det skulle je sikkert hatt, vettu», svara jeg, mens jeg på detta tidspunktet skjønte at mitt sterke og bestemte handle-regime nok en gang hadde tapt kampen, denna gangen imot mjøsdialekta jeg er så inn i granskogen svak for ...

Så da gikk det som det alltid går når jeg skal handle klær. Storbråtens vesthandling ble til intet mindre enn: Jakke, bukse, to skjorter, belte – pluss vesten da. Så den pukvesten kom altså på den nette sum av 4700 kroner. Jeg trenger handleverge.

Døkk får ha ei god jul, ama!

Nyttårsnatt på Hella

Jeg hadde gått hjemmefra på ettermiddagen nyttårsaften (1984) til fots. Målet var Hella, ei gammel tømmerkoie noen kilometer til skogs. Frossen fast mark og lite snø, men av og til litt snødryss.

Etter en rolig kveld krøp jeg til køys litt over midnatt og blåste ut stearinlyset på taburetten ved siden av senga. Jeg hadde ikke ligget lenge, men holdt på å sovne da jeg merket at noen åpnet døra forsiktig. Jeg ble fort våken igjen. Gjennom en smal åpning av døra skimtet jeg en liten skygge mot den lysere bakgrunnen av tilsloret halvmånelys mot nysnøen.

Skyggen ble borte igjen, og litt etter hørte jeg tusling på gulvet. Jeg var så nysgjerrig at jeg husket ikke å bli redd. Tuslingen hørtes fra nærheten av døra, men så kom den nærmere. Borte ved kjøkkenbenken hørte jeg at skapdøra ble åpnet. Så ble en skuff trukket ut. Men nå begynte jeg å lure og grep etter fyrstikkene og tente lyset.

Jeg rakk så vidt å se en liten skikkelse som forsvant ut gjennom dørgløtten. Nå var jeg ikke sen om å få bena i støvlene og for ut med slengende støvelligser og stearinlyset i handa. Utenfor oppfattet jeg noen små, rare fotspor i nysnøen. Bort mot leet bar det, og der fikk

jeg se han, en liten nett en. Men da han skjønte at jeg kom etter, snudde han seg og løftet fingeren og satte trutmunn som for å blåse ut lyset. Jeg forsto at det ikke var lurt å følge etter og gikk inn igjen. Etter å ha tenkt meg om litt tok jeg et skikkelig stort stykke av julekaka og gikk ut med.

Neste morgen var julekaka borte, men på stubben der julekaka hadde ligget, hadde min underlige venn lagt igjen et varig minne til meg. Jeg forsto at han ikke ønsket at jeg skulle fortelle noen om hva det var.

Det ble en merkelig nyttårsnatt, og det tok lang tid før jeg sovnet.

Av Torstein Herøland

Om en holme i en sjø

Nordvest i bygda, der bygdegrensa møter grensene mot Stange og Eidsvoll, ligger Ottsjøen. I dag går det skogsbilveger ned til sjøen på alle sider, og det er hytter tett i tett langs sør- og østsida. Men slik har det ikke alltid vært. Bare for et par mannsaldere siden lå sjøen der stille og urørt. Noen enslige hytter ned i sjøkanten helt sør i sjøen, en skarve robåt trukket opp i nordenden til bruk for fiskere som kom med rypsekk og meitstang fra Stangesida og Spetalen for å prøve fiskebettet en stille sommerkveld.

Sør i sjøen er det bratt og ulendt, og berget stuper seg ned i det kalde og klare vatnet. Her er de mørkeste djupnen, og her går den største fisken, trollfisk nesten å kalle. Mot nord åpner lendet seg, og sjøen strekker seg over grensene mot både Eidsvoll og Stange, på Stjernebeita kan du sitte i tre kommuner samtidig om du vil.

Langs land ligger fløttuer, på de største står molta og skinner gul og forførende i seinsommerdagen. Steiner og små skjær stikker opp her og der, og gamle tyrirøtter og søkkstokker ligger som mørke skygger nedi djupet.

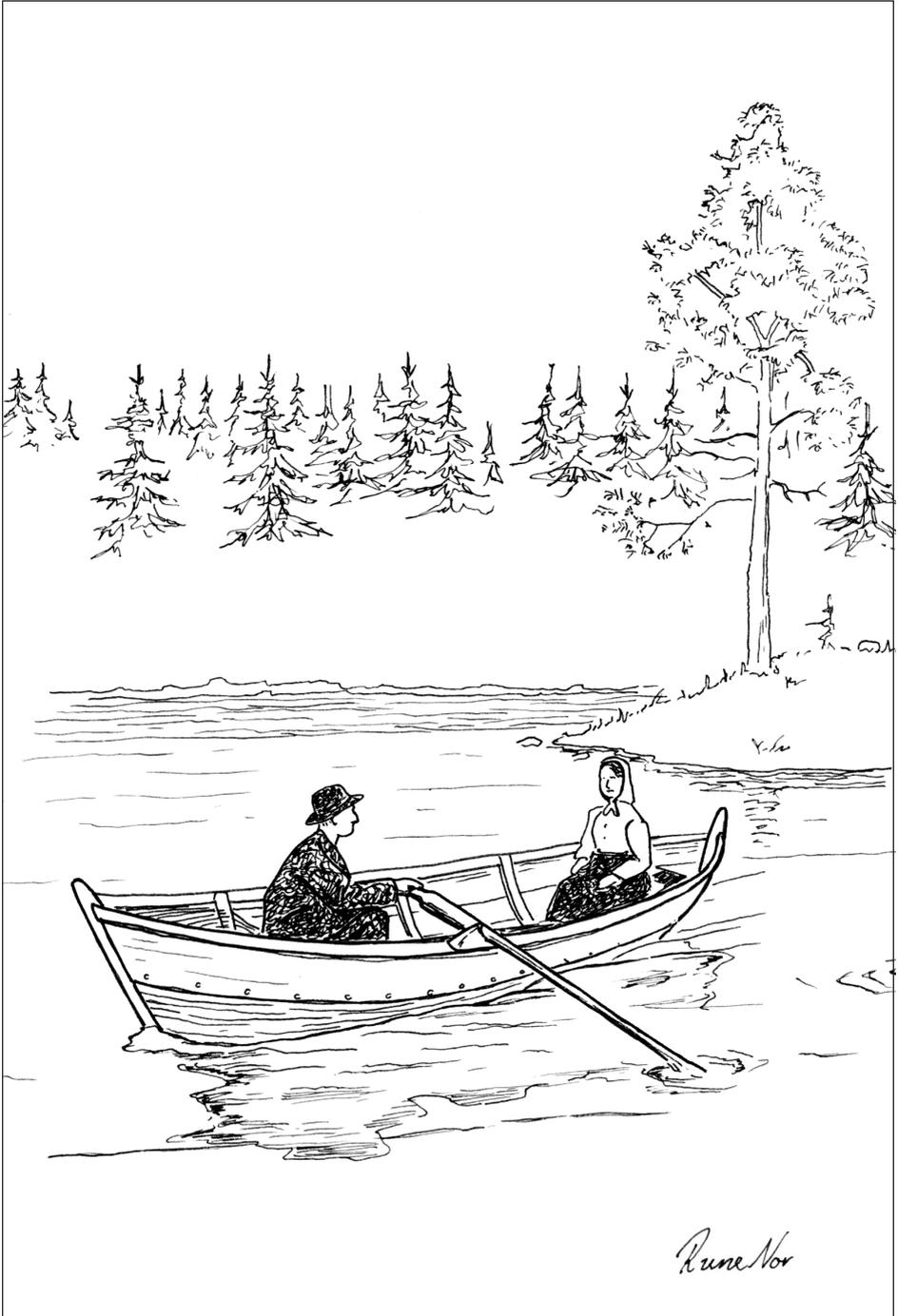
Nord i sjøen ligger to holmer. På den lengst nord er det plass til ei lita bu der fiskera søkte ly når natta var som mørkest, eller når regnet og tora gjorde det utrivelig å prøve fiskelykka. Det står en værbitt benk i veggen mot måråsole, og et lite uthus bikker seg utover sjøen på nordsida med utedo og en liten skåle. Et par

furuer har også klart å klore seg fast i det skrinne jordsmonnet mellom svaberga. Litt lenger sør ligger det en mindre holme, nesten som et stort skjær å regne. Her har lommen laga seg en rugeplass i ei kløft i berget, og utover sommeren kan du se faret der lommen har akt seg fra beia og ned i sjøen. Han er dårlig til beins, lommen, og må ha lett veg til vatnet.

Ei lita å renner ut fra Ottsjøen – en liten sildrebekk om sommeren, men ei kraftfull elv med gulhvite skumtopper og heftige strømhvirvler når sjøen går full i vårflommen og damlukene åpnes for å gi vatnet veg fra Stor-Otten ned i Vesle-Otten og videre ned Løsetåa og ut i Råsen. En gang var dette vassdraget viktig for tømmerfløtinga i bygda, nå er det ingen som har bruk for dette overskuddsvatnet lenger. Fløtera har lagt bort fløterhakan for lengst, og varpebåta går med turister på Storsjøen.

Det har bodd folk her vestpå skogen i uminnelige tider. På 1700-tallet kom skogfinnene vandrende vestover og slo seg ned i de fruktbare liene øst for sjøen. De hogg tømmer og bygde hus, de svidde av skogen og sådde svedjerug, de jaktet i traktene rundt sjøen og ga myrene navn på sitt eget språk. I åa bygde de kvenn, og hit kom folk fra Eidsvollstraktene, fra Spetalen og Trautskogen med tunge kornsekker på ryggen for å få malt.

Nord-Otten og Sør-Otten er gardsbruk nevnt i gamle papirer. I Sør-Otten er det helt gjengrodd nå, alle tegn til huser og levd liv er borte, skogen

har tatt sitt tilbake. I Nord-Otten står det fortsatt rester etter gammel bebyggelse. Løa, stabburet med en kvennstein til trapp, noen ripsbusker. Her levde menneskene sine liv fylt med sorger og gleder, med bekymring for ungskokkene som vokste, og for hvordan å få mat og penger til å strekke til. Langt var det til folk, til skole og doktor og prest, men de hadde friheten der inne på skogen, og gauken som gol i bjørketoppen, og tiurspill på Katrasmyra. Mange av disse menneskene er glemt. Noen lever som navn risset inn på en gravstein eller skrevet inn i ei gammel bok. Andre satte mer varige spor etter seg. Som de vi skal høre om nå.

Han var av skogfinnslekt og hadde overtatt garden etter far sin. Han var stillfaren, brukte ikke flere ord enn nødvendig. Han likte seg best i skogen, var bare framme i bygda når han måtte, og var heller mistenksom til alt som kunne likne på bygdesladder og tomprat.

Ho var lita og nett, kom fra de åpne åkerlanda på Hedemarken, og sinnelaget var preget av det. Ho var glad i folk, likte å slå av en prat, og det artigste ho visste, var å danse. Ho hette Alis.

I Spetalen var det flere som likte å trø dansen, både gamle og unge. Om vinteren var det dansetilstelninger mest rundt de store høgtidene, men når snøen gikk og dagene ble lengre, samlet folk seg mest hver helg for å danse, for å treffe kjente og få høre nytt fra plassene omkring.

Fra Nord-Otten gikk en gangveg langs åa opp til sjøen. Der lå båten i båtstøa like ved dammen, og så var

det bare en rotur nordover sjøen og en kort gangtur opp til festplassen i Spetalen. Det var hit ho Alis dro for å danse og treffe folk, få nytt liv inn i slitet og hverdagen. Han var aldri med, men sa heller ikke imot at ho dro. Han sa ikke mye om noe egentlig. Han fulgte henne opp til sjøen og rodde henne nordover, dro hjem for å se etter hus og unger, og hentet henne utpå natta når dansen var over.

Årene gikk. Ungene kom som perler på en snor. Vinter fulgte høst. Med våren og sommeren kom lyset og varmen og livslysten tilbake for fullt, og selv om slitet ikke var mindre i den lyse årstida, var igjen muligheten der for å få seg en svingom og glemme det daglige strevet. Så ho Alis dro på dans. Og han rodde. Uten å si noe imot. Men innerst inne hadde han gått lei, var begynt å spekulere på hvordan han en gang for alle skulle få slutt på dette tullet som kjerringa hans holdt på med.

Så var det et år utpå høsten. Sommeren hadde vært lys og varm og dansefestene mange, men nå var det snart slutt – det var siste sjansen til å få seg en svingom før stillheten la seg over Ott-traktene. Ho gikk som vanlig med lette steg opp stien langs Ottåa, han kom etter for å sørge for å få henne over sjøen. Det var allerede begynt å mørkne, over Ottsjøen lå tåka tett. Det var blick stille, ikke et vindpust. Litt småyr var det i luften, men ho Alis hoppet lett opp i båten, feststemningen og danseglede lot seg ikke stoppe av litt duskregn. Han rodde med lange, seige tak nordover sjøen, ingen sa et ord, bare lyden av årene som duppet i vatnet. Så skurte

båten mot land. Ho hoppet like lett ut av båten som oppi, han skjøv raskt fra og rodde så det fosset sørover mot båtstøa igjen. Ho knyttet skautet bedre under haka og begynt å gå rekstvegen nordover mot Spetalen og den siste dansen for i år. Etter et par steg stoppet ho. Ho sto i vannkanten igjen. Noe var riv ruskende galt. Ho var ikke på rekstvegen mot fest og moro, ho var på en holme.

Stille seig ho ned på en stein. Ikke noe ly for regnet som etter hvert hadde begynt å dryppe. Ikke noe ly for en sur sno fra nord som fulgte regnet. Ikke noe liv og moro, ingen å danse og prate med, ingen kaffekopp å varme seg på. Bare storlommen med sine såre skrik over sjøen, som en unge i nød nesten.

Timene gikk. Natta gikk mot tida da ho skulle bli hentet slik ho alltid var blitt. Ho kunne høre riksinga i årekeipene før ho så båten. Så dukket båten fram av skodda, den skrapte mot svaberget. Ho reiste seg møysommelig opp fra steinen ho satt på,

trakk stakken rundt seg og kløv opp i båten. Han snudde båten med et par åretak, spyttet i sjøen og sa halvt bortvendt: «Du har danse gøtt i natt nå, Alis.» Uten flere ord rodde han båten tilbake til båtstøa, uten et ord gikk de etter hverandre langs åa og opp Ottjordet. Stillheten senket seg over de to der vest i skogen.

Det sies at etter den natta var det ikke lyd å få ut av a Alis. Det sies så mye, og noe er sant, men mye er overdrevet. Kanskje ikke alle orda var borte, men mye av livsgleden, og iallfall dansegleden. Siste dansen var trødd for a Alis på Spetalsvangen.

Nord i Ottsjøen ligger to holmer. På den lengst nord er det plass til ei lita bu der fiskera søkte ly når natta var som mørkest, eller når regnet og tora gjorde det utrivelig å prøve fiskelykka. Litt lenger sør ligger det en mindre holme, nesten som et stort skjær å regne. Her har lommen laga seg en rugeplass i ei kløft i berget.

På folkemunne har holmen blitt hetende Alishølmen.

Vinter

Det knitret og brant i ovnen tidlig en vintermorgen.
Varmen bredde seg utover.
Varmet fingertupper kalde som is.
Tjenestejenta elsket disse morgenstundene,
hvor hun kjente varmen bre seg gjennom kropp og sjel,
etter en kald natt der oppe på loftet.

Vinteren var kommet.
Ute dalte snøen ned i tette lag.
Lett og luftig la den seg ned på bakken.
Dekket jord og mark med sin hvite kappe.
Ski og truger, slede og hest.
Det var eneste måten å ta seg fram.

Midtvinters, enda var det lenge til vår.
Den tiden på året da neglesprettene kom.
Kulden lå som et tungt tak over hus og heim.
Mennesker og dyr samlet seg.
Varmen måtte de holde.

Det var en tung tid nå, når kulden slo inn.
Men på gården måtte alt gå sin vante gang.
Dyra skulle ha sitt stell, mat og vann.
Menneskene likeså.

Mens ilden tryllet veden om til varme,
drømte hun seg litt bort der hun sto.
For en dag ville solen skinne,
blomstene spire og vårens
velskapte farger ville bre seg ut
over jord og mark.

Nå var det dyrene sin tur.
Varsomt tok hun på seg de gamle, slitte skoene.
Surret sjalet en ekstra gang rundt halsen.
Fattet mot og åpnet døren ut,
mot vinterens isende kulde.

Av Tove Grønli

Marthes poesibok

Poesibøker eller poesialbum, også kalt minnebøker, oppstod på slutten av 1700-tallet/begynnelsen av 1800-tallet. Allerede før poesialbumene var det noe som het stamtavlebøker, bøker hvor slekt og venner pleide å skrive små hilsener og noen ganger et lite ordtak.

Poesibøker oppstod blant jenter og i romantikken. Romantikken er en periodebetegnelse knyttet til en åndsstrømning som dominerte europeisk kunst og kultur fra slutten av 1700-tallet og første halvdel av 1800-tallet. Mange av de nedskrevne diktene som siden har blitt veldig utbredt, ble skrevet ned av noen i et poesialbum, ble lest og likt og etter hvert spredt. De fleste av diktene var anonyme, altså av ukjente forfattere. Tonen i de eldste var ofte ganske alvorlig, litt moraliserende og gav uttrykk for varig vennskap.

De fleste av versene ble skrevet med rytme og rim, og noen hadde religiøs betydning og symbolske roser. I tillegg til visdom og oppfinnsomhet i livet var det også rene oppfordringer til å leve godt og være snill. Andre inneholdt håp om lykke og velstand. Det var ofte ganske pretensiøse vers med overdådige formuleringer, noe som antakelig kom av at de var nedarvet i over hundre år. Man skrev med fine, rette og nøye formede bokstaver på linjer som var usynlige. Man skulle legge igjen et godt minne, ikke ha det

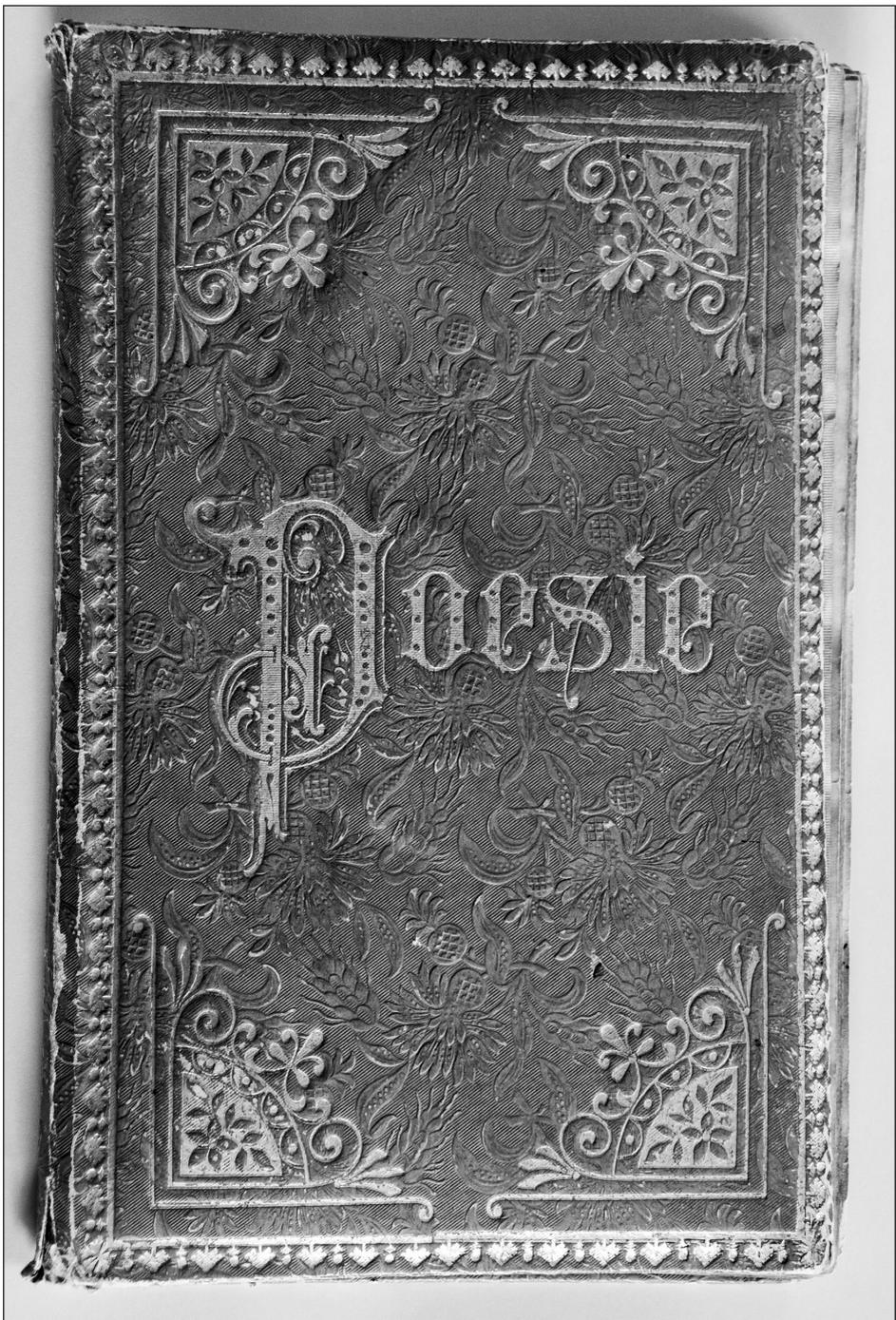
Marthe Bergsæter Lien i voksen alder.

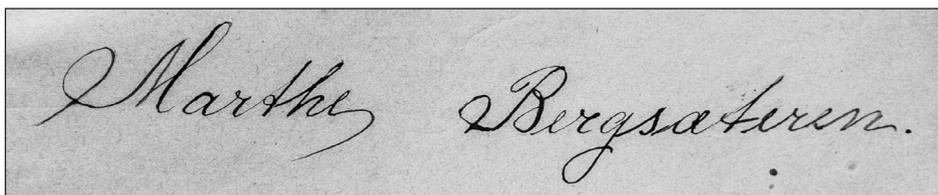
travelt! Versene ble gjerne valgt etter hvor populær boken var, eller om hun var i en spesielt vanskelig situasjon som tilsa at man fant vers som kunne lindre det vonde.

Etter hvert ble rollen til poesiboka overtatt av «fill-in-the-book», som «My friends». I dag oppfyller nettfenomener som f.eks. Facebook en lignende funksjon.

Skikken med poesibok er nesten utryddet, men det hender at de dukker opp, slik som den Marthe Bergsæter Lien eide og som etter hvert gikk i arv til hennes eneste oldebarn Heidi Bergseteren.

Marthe var født 20.01.1878 i Berg-

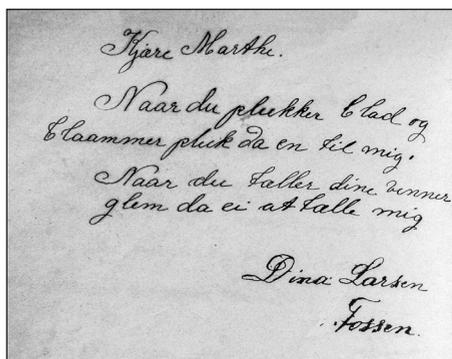

Over: Marthes navnetrekk i poesiboka. Til høyre: En hilsen fra Dina Larsen Fossen.

sætra og ble gift 21.04.1902 med skogsarbeider Hans Edvard Østby. Marthe og Hans fikk en sønn, Einar, f. 06.11.1902, som vokste opp i Bergsetra. Han ble gift med Berte Aanerud, og sammen fikk de sønnen Harald (f. 1932) som døde i 1978. Harald og jeg fikk en datter i 1970, og Heidi er eneste oldebarn av Marthe.

I mine samtaler med svigerfar Einar fremhevet han at han hadde vokst opp med sin bestemor, Lina Bergsetra (gift med Kristoffer Olsen Rudsdammen). Omstendighetene rundt Einars oppvekst og morens spesielle livssituasjon ble ikke særlig utdypet, men han fortalte at hans far, Hans Edvard Østby, var fra Gruva, og at han dro til Amerika før Einar ble født. Slektsgranskning forteller at Hans E. Østby dro med «Montebello» fra Oslo 15.08.1902, altså ca. tre måneder før hans sønn, Einar, ble født. Bestemmelsesstedet var Nord-Dakota. Om det var ment at Marthe og Einar skulle komme etter, eller om Hans hadde ment å komme tilbake, vites ikke. Men i 1910 fikk familien melding om at han var blitt sparket i hjel av en hest.

Etter at alle formaliteter var ordnet, fikk Marthe endelig status som enke og kunne gifte seg igjen. Hun ble i

1914 gift med Nils Lien som hun fikk to barn med, Kristoffer født i 1915 og Dagmar født i 1918.

Det må utvilsomt ha vært tungt for Marthe som måtte leve i uvisshet og sorg i så mange år etter at hennes mann og far til hennes ufødte barn reiste fra henne. Når man leser versene som familie og venner har skrevet i hennes poesibok, viser det med all tydelighet hvilken omsorg og kjærlighet som preger disse uttrykkene. Det er gode råd til Marthe om at det er viktig å komme seg videre i livet, og også trygge forsikringer om at ekte vennskap betyr mye og varer evig. Og kanskje har akkurat disse gode råd og vennskapsuttrykk hatt en avgjørende betydning for henne når det gjaldt å holde ut og komme seg videre! Hvem vet?

Adventus Domini

Jeg trykker ut engler
og samler en hær
Jeg kjevler ut bakker
så verden blir nær

Jeg teller ned dager
Nerver i spenn
Alt går i null, nå
En sjanse igjen

Jeg finner fram treet
med fargen for håp
Hjerter og eple
for verden sin dåp

Jeg samler opp lysglimt
for sol midt på natt
Jeg finner fram stallen
til himmelens skatt

Jeg pakker inn gaver
for framtidens jul
for rene hjerter
og godhet i skjul

Jeg trykker ut engler
og kler dem i hvitt
Tida er inne
Valget er ditt

Jeg lyssetter tida
så du kan få se
hva som har skjedd
og alt som vil skje

Av Bjørn Ivar Lund

RuneNor

Minner fra barneår på Botner

Inge Myren ble født på Botner nordvest i Knapper 6. januar 1893. Hennes foreldre var Lina Nilsdatter (1866-1930) fra Nordberget og Hans Edvard Hansen (1866-1954) fra Botner. Hun ble gift med Harald Fredrikssen Myren fra Myra. De fikk sju unger: Fredrik (1918-1935), Hans (1920-2012), Kristian (1922-2005), Edvard (1925-2017), Inger (1928), Henry (1930) og Lina (1934). Inge døde 4. oktober 1977, 84 år gammel. Mot slutten av livet skrev hun ned noen minner fra hun var småjente. Hun gir et fint tidsbilde av hvordan det var å vokse opp i Knapper rundt forrige århundreskifte.

Hun begynner med et minne fra 8-årsalderen: Det var en dag som vanlig. Mitt arbeid besto i å passe mine mindre søsken. Jeg hadde vel glemt meg bort, for Kari, som var to år, var blitt borte. Dette var i mørkningen om aftenen. Vi gikk alle ut og ropte, men ingen svarte. Jeg synes ennå jeg ser oss da vi sto ute og så mot den mørke skogen. Vi gikk inn igjen og lette. Da fant vi henne. Hun sov i en mønsterkasse under sybordet til mor der hun pleide å sitte og sy. Du kan tro vi ble glade, og aller mest jeg, som hadde fått i oppdrag å passe henne.

Jeg har mange minner fra der nord

Inge Myren, født Botner hos fotograf under jubileumsutstillingen i Kristiania i 1914. Bildet er utlånt av Henry Myren.

i Botner. Da vi barna var store nok til det, tok vi hver vår kopp og gikk til Finna og plukket jordbær. Bæra ga vi til mor da vi kom hjem lørdag aften. Søndag morgen fikk vi den til frokost. Det var det beste jeg visste; med god melk og sukker på.

Der oppe i Finna fant vi noen blomster som vi kalte smørblomster. De tok vi og satte i sprekkene i tømmerstokkene på låven. Der vokste de og blomstret. Vi satte to og to ved siden

Botner på 1960-tallet. Plassen var bebodd fram til 1967. Bildet er tatt av Henry Myren og hentet fra bygdeboka.

av hverandre. Dersom de levde, skulle de to som satte dem der, ha hverandre. Jeg husker det som det var i går. Vi satte for Hans Bjerke og Lina, som ble den første kona hans. Blomstene vokste og slynget seg om hverandre, og det ble avleggere også. Det betød at de skulle få barn sammen.

Et annet minne er fra blåbærtida. Det var en bær oppkjøper på Jonsrud. Jeg hadde vært i skogen og funnet én liter. Den solgte jeg og fikk ti øre av oppkjøperen.

Jeg husker godt den dagen mor fikk tvillinger. Far hadde hentet «hemejordmora», Kari Rognstad. Han var redd noe var galt, så han lot hesten gå med seletøyet på. Men da Kari sa at alt var som det skulle, slapp han hesten opp i hamninga. Etter en stund kom hun ut igjen og ba ham hente Sandsjordmora, for alt så ikke riktig ut.

Det var ikke veier da som nå. Far lånte karjol i Holtet og byttet hest hos Skinstad på Fjell. Da jordmora kom fram, var fødselen allerede godt i gang.

Alt gikk bra, og da jeg kom hjem fra skolen, lå det to babyer i senga. «Nå skal du få noe å gjøre», sa mor. Tvillingene fikk navnene Emma Jørgine og Klara Ingeborg. Mor fikk enda tre barn til. Det ble 12 til sammen. Hvordan hun holdt ut, vet jeg ikke. Hun fikk sikkert kraft fra Gud, som hun trodde på.

Far hadde slått i Finna. Ole Nerholen hadde søndre del og vi den nordre. Det var moro for oss ungene å være med. Vi gikk ofte dit med mat. Da la mor brød og smør og pålegg, kniver og kopper i ei korg som vi barna gikk med. Kaffe kokte vi i Finna. Maten smakte godt. Vi satt inne på låvegulvet og spiste. Senere var det å repa alt seljelauvet.

Mor gjorde ofte nyttearbeid. Hun sydde kjoler som ble brukt som betalingsmiddel.

En søndag morgen kommer jeg godt i hu. Det hendte far tok den minste på ryggen, og så gikk vi til Botner og så etter jordbær. Da vi kom hjem, var mor ferdig med morgenstellet.

Far holdt andakt. Han leste fra en huspostill som vi ikke forsto så mye av, men vi måtte være snille og sitte stille til far var ferdig. Det tror jeg vi hadde godt av.

Et annet minne fra den sommeren var at stua måtte repareres. Vi flyttet ut i ei gammelstugu som ble brukt til litt av hvert. Jeg husker særlig en kveld da far leste fra Bibelen og ba. Mor satt med en av tvillingene på fanget. Da far var ferdig, kom han bort til meg, strøk meg over håret og sa: «Det er godt at du vil følge oss på himmelveien.»

Da jeg ble større, fikk jeg følge far på møter på Pålerud. Det var ei jente der som hette Karen. Hun var på min alder, og jeg var mye sammen med henne. Vi gikk på skolen og for presten sammen. Siden var vi sammen på møter. Det var Carl A. Jernberg som holdt møtene. Han var også med Engebret i skogen og hogg tømmer.

En søndag var det fest på Skyrud, og mor og jeg gikk dit. Talere var Jacob og Per Ruud. Etterpå var det vitnemøte. Det tror jeg ikke jeg glemmer noen gang. Mor reiste seg opp og fortalte om Jesus og om en drøm hun hadde hatt der hun så Jesus med tornekronen på hodet sitt. Det gjorde et stort inntrykk.

Samme sommeren var det riktig tørt. Bekken var nesten helt tørr. Nils og jeg var der nede og tok fisk under steinene med bare hendene.

Lina Struterud var ofte hos meg. Vi badet i bekken. Det var moro. Men det var noe som ikke var morsomt. Det var mye orm der. En gang måtte far gå opp på haugen der vi småjentene hadde stellet vårt, og slå i hjel

en orm. En annen gang var vi på Østbotnerjordet og så etter jordbær. Da fikk Hans slått i hjel en orm som hadde åtte levende unger i seg som også måtte bøte med livet. Det var ikke ufarlig for oss barna, men det gikk bra. Vi ble ikke bitt av orm noen gang.

Litt nord for sommerfjøset var det et lite vann med en stor stein i. Der hadde vi mye moro. Nils hadde spikret sammen en liten flåte av noen vedkaber, og vi fikk lov å være med og ro rundt steinen. Like ved hadde vi et lite skjul og ei stor gryte som vi varmet vann i til kuene når de kom hjem fra skogen.

Martha og jeg hadde hver vår lita ryggkorg som vi repa lauv i. De ble tømt i hver sin «æmbær». Det luktet så godt når bestemor tømte det heite vannet over så det ble låg.

En gang skulle jeg gå til Knapper for å handle. Mor pakket egg i ei korg, og jeg gikk. Da jeg kom vesta Knauserud, falt jeg, og eggene gikk i stykker. Da kom det noen karer som skulle til Malungen på fløtingsarbeid. De var fra Bekkegrenda. Jeg tror jeg gråt, og de ga meg penger til å handle for.

En søndag kom Jørgine Sandbæk og Olea Hansen i barselvisitt til mor. De hadde med hver sin fine lagkake, en med sjokolade og en med bringebærsyltetøy. De var ekstra gode, og vi fikk hvert vårt stykke.

Vi hadde ofte møter hos oss. Far bar inn benker i stua, og det var som oftest fullt hus. Berthe repa bruse og strødde på gulvet. Det luktet godt. Mor ga kaker og kaffe til de som kom. Det var så koselig.

Mor og far var snille og arbeidsomme, men det var ikke stor betaling for arbeidet på den tiden. Maten var billig. Vi fikk fem brød for ei krone.

Fra Finna har jeg flere minner. Aller øverst i Finnjordet bodde Kristoffer og Olava. De hadde to døtre, Ana og Julie. Julie ble gift med Marius Haugstad (Nyhus), Ana med Ole Fossen. Julie og Marius fikk 12 barn.

Om vinteren var det også moro når det var fine veger og kjelkeføre. Vi hadde jernskoning (slede) som mange av oss ok på nedover Botnerbakka og helt ned på Unumsmyra. Jeg husker at Hans og Søren Knauserud var med og styrte kjelken.

Om sommeren hadde bestemor satt opp vev på låven og vov tøy til mor som sydde klær til oss. Vi var glade når vi fikk et nytt plagg.

Det hendte at noen i grannelaget falt bort. Martha og jeg fikk være med i begravelsene etter Marie (1903) og Marte Jonsrud (1900). Der fikk vi så god frokost som jeg aldri har smakt siden. Det var kalvekjøtt som var kokt og opphakkert smått. Skulle ønske jeg kunne få smake det igjen. Så fikk vi kaffe før de reiste til kirken. Noen var igjen hjemme. Så var det god middag, først for de som kom fra gravbakken, og så for oss andre. Til ettermat var det kaffe og kaker, og senere fikk vi eftasvøl og kveldsmat. Det var langt på natt da vi gikk hjem.

Mor hadde to kuer, to geiter og sauer, høner og griser, så det var mer enn nok å gjøre. Hun var flink til å lage mat. Jeg husker spesielt blod-

klubb og blodpølse. Vi stekte opp ei stor panne hver morgen. Noe så godt har jeg ikke fått siden.

Lars Ringkilen ville ha meg hjem for å hjelpe kona hans som var alene hjemme mens han var på Botner og kjørte tømmer. Men mor sa nei, ikke om jeg fikk 10 kroner dagen ville hun slippe meg. Hun trengte meg hjemme, og hun sa jeg var flink til å passe mine yngre søsken.

Men da jeg var 12 år, flyttet jeg til Kari og Anton Rognstad. Der var jeg i halvannet år og hjalp til med mye; gulvvask, oppvask, matlaging og stell av kuene. Ofte passet jeg kjelen med havregryn. Vi hadde havremjølsvelling hver morgen. Den var ikke så god, men ellers var det god mat. Kari var flink til å bake snipper. De var ekstra gode. Han Gamle-Søren levde da. Hver morgen satt han og leste og ba så tårene rant. Det glemmer jeg aldri. Jeg var ofte ute med ham og saget ved. Det var litt tungt.

Da jeg hadde vært der omkring halvannet år, ble jeg dårlig. Far kjørte meg til doktor Ansteensen. Han spurte om det ble for mye for meg med skolen og alt jeg gjorde ved siden av. Jeg flyttet hjem igjen og ble bra.

I mars det året jeg fylte 15 år flyttet vi til Nordberget. Der tok jeg fatt på fjøsstellet. Det var mye tungt arbeid, blant annet vannbæring til kuene. Den vinteren kjørte far tømmer for 2,50 pr. dag. Det var lite å mette så mange munner med. Mor sa mange ganger at hun måtte sy hvis vi skulle få nok mat.

Prestgarden Kulturfellesskap – en nyskapning i Nord-Odals kulturliv

Nedre Sand har tjent som prestegard siden 1828, da sokneprest Søren Dahl flyttet dit. Dagens hovedbygning ble bygget i 1884 og har vært prestebolig fram til 2017. Thomas Tinglum var den siste presten som bodde på garden. Siden har hovedbygningen vært utleid fram til eiendommen ble lagt ut for salg sommeren 2020. Eier fram til da har vært Opplysningsvesenets fond.

Mange nordodølinger har i lang tid vært spent på om eiendommen kunne komme til å bli solgt etter at prestenes boplikt ble opphevet i 2015, og like mange har nok lurt på hva som kom til å skje med eiendommen når den eventuelt ble solgt. Da salgsannonsen dukket opp sommeren 2020, var det noen kulturinteresserte ildsjeler som kastet seg rundt og trommet sammen til et møte med personer, lag og foreninger som de håpte kunne være interessert i å undersøke muligheten for et kjøp. Interessen viste seg å være upåklagelig, og i løpet av få dager var paraplyorganisasjonen «Prestgarden Kulturfellesskap» etablert og et interimsstyre valgt. Deretter gikk det slag i slag med møtevirksomhet og til slutt en budrunde som endte med at organisasjonen fikk tilslaget.

Siden er «Prestgarden Kulturfellesskap» formelt stiftet, og i skrivende

stund (29. oktober) er planlegging av omregulering av eiendommen og planlegging av aktiviteter i full gang. I paraplyorganisasjonen inngår Morodalsfestivalen, teatergruppa Kulturelle Odølinger, Odal Rockeklubb, Nordre Odalen Kulturminnelag, samt enkeltpersoner som kaller seg sjøl for kulturelle løsgjengere.

Planene for bruk er foreløpig ikke helt spikret, men hovedbygningen er tenkt brukt til galleri og kunstpub, mens forpakterboligen er tenkt brukt til kontorplasser for eierne, samt møtelokaler. Den største bygningen, låven, vil komme til å huse de fleste aktivitetene, og det er Odal Rockeklubb som nok vil disponere det meste av arealet. Her er det planer for rockeklubb med to scener samt øvingslokaler for både musikere og skuespillere.

Odal Rockeklubb har i dag tilholdssted i Austvatn, og etter kun fire års drift har de klart å bli nærmest en institusjon i bygda i tillegg til å være godt kjent i rockemiljøet langt utenfor Nord-Odals grenser. På den korte tida klubben har eksistert har den rukket å bli Norges største målt i antall medlemmer. I tillegg til 85 årlige arrangementer (2019) har de ikke minst gjort en stor innsats for å gi et tilbud til barn og unge gjennom sitt musikkverksted. Dette tilbudet er gratis for alle mellom 10 og 20 år, der de får tilgang til instrumenter og

instruktører både på instrumenter og vokal. 62 barn og unge deltar pr. i dag ukentlig på øvinger.

For de som eventuelt skulle være bekymret for støy fra en rockeklubb i sentrum og i nærhet til både sjuke- hjem og omsorgsboliger, kan lederen for Odal Rockeklubb, Remi Brodal, berolige med at alle lokaler som blir etablert i låven vil bli behørig lydi- solert.

Sjøl om innsiden av bygningene på prestegarden vil få ny bruk og nødvendigvis få en del ombygginger, er «Prestgarden kulturfellesskap» helt klare på at det eksteriørmessige ikke skal forandres mer enn det som måtte bli nødvendig av hensyn til tilgjengelighet osv. Noe av vitsen med konseptet er å bevare bygningene og tunet slik det «alltid» har vært.

I tillegg til bygningene og tunet består eiendommen av en flott hage og cirka 2,5 mål som i dag framstår som et villnis, men som tidligere var en del av hagen. En del av de langsik- tige planene er å føre dette villniset tilbake til en gammeldags hage som

forhåpentligvis vil bli til glede for alle som ønsker å besøke garden. I tillegg til en hage der man kan rusle rundt eller nyte en kopp kaffe, ser man også for seg både intimkonserter og vandreteater.

Planene er mange og kostnadene store før man er ved målet, men aktiviteter vil starte opp så fort man har fått omregulert eiendommen. Det er mye som må fikses bygningsmes- sig, så behovet for dugnadsarbeid vil være stort. Styret håper derfor at bygdefolk ser at dette vil kunne bli et samlingssted for hele kommunen, og at mange kan tenke seg å ta i et tak. Det er viktig å presisere at «Prestgar- den Kulturfellesskap» er en frivillig, ideell organisasjon der ingen av de involverte vil motta noen form for godtgjørelse, og alt som genereres av overskudd vil gå til utvikling av garden og aktivitetene der.

Så, innbyggere i Nord-Odal, og an- dre kommuner: Velkommen til mange spennende arrangementer og flotte opplevelser midt i Sand sentrum!

Prestgarden fra oven i 2011. (Foto: Gunnar Nygård)

Sogneprest Erik Onstad med familien sin foran presteboligen i juli 1891. Onstad var prest i Nord-Odal fra 1890 til 1919. Bildet er hentet fra kulturminnelagets fotosamling.

Representanter for «Prestgarden kulturfellesskap» fotografert i oktober 2020, rett etter at kjøpet var i boks. (Foto: Åshild Marie Bjørndal)

Mennesker på timeplanen

Jeg hadde en gang en spesielt stor klasse med seks jenter og 22 gutter. Det ble etter hvert en sammensveiset gjeng hvor jentene lærte å bite fra seg i et gutteovertall. Jeg ble en «rødstrømpelærer». Jeg prøvde etter beste evne å praktisere likeverd og respekt på alle plan og overså de elevene som trodde de fikk flere rettigheter ved å heve stemmen. Likedan åpnet vi opp for ærlighet omkring hver enkelt elevs særtrekk, vel vitende om at særtrekk og forskjellighet kunne nyttes som en ressurs, en berikelse.

Som et ledd i dette arbeidet grep jeg alle sjanser jeg kunne for å presentere elevene for mennesker med forskjellig bakgrunn eller som hadde tatt originale valg i livene sine. Elevene var jo like forskjellige, de også, og hadde mottatt respekt for det. Den erfaringen ønsket jeg å videreføre.

Et år tok jeg sjansen på å ønske to kvinnelige misjonærer velkommen på besøk i klassen vår. Misjonærene hadde tilbudt skolen, ved rektor Willy Lindemark, å komme for å fortelle om det de hadde opplevd, og han formidlet tilbudene videre til personalet. Her dukket det opp mennesker som kunne brukes i sosialiseringarbeidet mitt, og jeg grep muligheten.

Misjonærene var svært forskjellige som personer. Den første var alminnelig og nøkternt kledd, snakket østlandsdialekt og var som type lik en hvilken som helst kjerring du kunne møte på Samvirkelaget i Odalen. Hun presenterte seg

selv som misjonær med tjenestested i Afrika, jeg husker ikke nå hvilket land. Skepsisen ble vekket hos tilhørerne. Dette ville komme til å bli kjedelig, det viste seg i elevenes minespill.

Den situasjonen endret seg raskt. Misjonæren fortalte friskt hvordan hun kom seg til Afrika med fly, hvordan hun måtte kjøpe seg en traktor for å komme seg inn til misjonsstasjonen siden veiene var så dårlige. Kunne hun håndtere en traktor, ville elevene vite. Nei, det hadde hun ikke lært fra før, men det ordnet seg på veien. På den gjørmete landeveien. Det var bare å prøve, og hun kom fram, med Guds hjelp.

Guttene var mektig imponerte, og jentene fikk en repetisjon på hva guts og vilje har å si for et godt resultat. Dessuten fikk alle en opplevelse av at misjonærer var mindre saktmodige og beskjedne enn hva de hadde forventet.

Den andre misjonæren kom noen uker senere. Jeg fikk et tilbud om jeg og klassen ville ta henne imot, og jeg sa ja igjen. Jeg ble litt betenkt først da jeg så henne på avstand: En tander, spe skikkelse med strengt oppsatt hår med knute i nakken. Hun var kledd i lys blå silke og beveget seg med en grasiøsitet som en danserinne. Jeg antok at hun ikke var av typen som håndterte traktor på gjørmete landeveier i Afrika!

Jeg ønsket henne velkommen i klasserommet, og hun tok imot innbydelsen med et mildt, forsiktig smil. Der og da så jeg det som en utfordring å få ro i klassen. Så feil kan man ta! Stemmen hennes var lav og innbød til lytting. Jeg husker ikke innholdet i det hun sa, an-

net enn at hun hadde vært misjonær i Kina. Men *virksomheten* på klassen da hun nærmest smøg seg inn, den skal jeg aldri glemme. Kontakten med elevene var magisk. Hun hadde en tilstedeværelse uten store fakter. Hun var «hel ved», ekte, og utstrålte tillit til både Gud og klassen. Om det var god pedagogikk som gjorde utslaget? Jeg tror ikke det. Hun hadde heller noe udefinerbart ved seg som fortryllet og fengslet. Man kunne høre en knappenål falle.

De to hadde samme mål i livet. De hadde like sterk tiltro til både Gud og mennesker. De var overbeviste om sine egne roller som modeller i et fremmed land, og de hadde like sterk vilje til å gjennomføre sine forsetter. Vi kunne bare ane at de to hadde hatt forskjellige utgangspunkt for livene sine, men hva hadde det spilt for rolle? Noe å reflektere over for 28 unge i starten på *sine* liv.

Gode opplevelser med særpregede mennesker har alltid fasinert meg. Erfaringene med de to misjonærene ga meg mot til å gi elevene flere utfordringer i møte med mennesker. Den neste i rekken ble en eneboer i enden av en blindvei i skogen i Nord-Odal. Harald i Grovlien var en kar med ubestemmelig alder. Han var kronet med hvitt bustehår og kledd i blåskjorte og vømmølsbukser med seler og sig. Han bodde i en liten laftet stue på et jorde som en gang i tiden hadde gitt for til ei ku eller noen sauer. Nå vokste graset fritt. Ballblommen lyste gult nede ved den vesle bekken bak låven, som sto der vindskjev til nedfalls.

Jeg reiste dit for å treffe ham. Jeg hadde hørt rykter om at han visste hvor en gruve lå i nærheten av den vesle plassen. Om han kunne vise skolebarna den? Naturligvis kunne han det, det var bare å komme. Hvor mange var de?

28. Ikke noe problem! Vi syklet dit opp en varm solskinsdag. Der satt han på jordekanten med spaserstokk og det kraftige hvite håret som det skinte av, full av iver etter å fortelle: Hadde vi hørt om dragonene som kom i kamp der oppe i bakken? Kunne vi se den haugen som så vidt kunne skimtes, og som inneholdt en grav for en av dem? Det var også funnet en sabel i graven en gang.

Ungene ble trollbundet av historien. Da de senere fulgte gubben opp mot den lovede graven, var det i en eventyrskog som tilsynelatende inneholdt uanede skatter. Her fikk nysgjerrigheten og vitebegjærligheten fritt spillerom!

Vel nede på tunet igjen ville elevene vise sin takknemlighet. De plukket spontant en stor bukett med ballblom som Harald fikk i fanget. Stor ble overraskelsen da ungene fikk hver sin brusflaske av ham som takk for at de ville komme. Det hadde vært en glede for ham å forberede besøket, en glede å ha besøk og noen oppkvikkende timer med så mange glade barn rundt seg. Både Harald og ungene strålte. Og jeg tenkte: Så heldige vi er som bor i en bygd med raushet nok til å akseptere forskjellighet, så karer som Harald fikk leve i harmoni i skogen som han ville.

Barna fikk komme inn til ham også. Jeg er ikke sikker på om Harald hadde ment det, eller om elevene på tillitsfullt vis bare hadde gått inn gjennom den åpne døra. Det spilte visst ingen rolle. Der fikk de se det slitte kjøkkenet som ikke hadde sett vedlikehold siden foreldrene levde. Veggene var isolerte med gamle aviser for å holde vinterkulda ute. Slik var det, og det var *det*. Ingen kommenterte det, hverken da eller senere. Klassens konklusjon for dagen var: Det hadde vært et storveies besøk!

Sandsokning gjør suksess som spritprodusent på Vestlandet

Nordodølinger har gjennom generasjoner hatt spritproduksjon som fritidsgeskjeft, med svært varierende suksess. Nå har imidlertid sandsokningen Jann Vestby løftet brenningen til nye – og helt lovlige – høyder.

Det var et lite bedriftseventyr som startet da Jann og kona Synnøve Vik Bergstad tok over garden til Synnøves foreldre i Sandane i Nordfjord høsten 2009. På garden var det 450 frukttrær, og resten av arealet ble brukt til grasproduksjon. De bestemte seg etter hvert for å satse på produksjon av eplemost, og i 2013 fikk de såkalt tilvirkertillatelse for produksjon av alkoholholdige drikkevarer. I 2015 ble Gardsbrenneriet og merkevaren Attåt lansert. I år har de 4000 frukttrær, og omsetningen nærmer seg 5

millioner kroner fra et moderne og avansert produksjonsanlegg i nye lokaler på garden.

Satser på bygda

– Vi er begge bygdemennesker, og etter mange år i Trondheim og Oslo ønsket vi å leve på en annen måte enn i byen. Vi er begge sivilingeniører i kjemi og har gjennom Gardsbrenneriet realisert drømmen om å kombinere utdannelsen vår med det gode livet på landsbygda i Norge, sier Jann, opprinnelig fra Sand.

Kombinerer frukt og kjemi

– Vi valgte brennevinsproduksjon siden det kombinerer frukt og kjemi på en unik måte. Vi kunne på denne måten bruke kompetansen vår som kjemikere på noe som ville bidra til økt verdiskapning på garden. Trenden i Norge de siste årene med mer og mer egenproduserte varer og lokalmat/drikke rundt omkring var også med

Av Gunnar Nygård

Jann og Synnøve i de moderne produksjonslokalene. (Alle fotos: Gardsbrenneriet)

på å dytte oss videre og ga oss troen på at dette var noe som kunne bli en suksess. Vi har satset på egne metoder og prosesser, men læringskurven har vært bratt, sier 40-åringen som har seks ansatte med på laget.

– Mye ny teknologi er kjøpt inn til garden, og noe måtte utvikles fra bunnen av siden det finnes svært begrenset med utstyr for å gjøre det vi ville i den skalaen som passer til et gardsbrenneri. Resultatet føler vi har blitt noe helt unikt, og basert på tilbakemeldingene vi har fått fra markedet virker det som vi har lykkes med det vi hadde som mål.

Kreativitet, vilje og hardt arbeid
Og suksess har det blitt; takket være

stor kreativitet, hardt arbeid og vilje til å satse. Fra en beskjeden produksjon på rundt 1000 liter i begynnelsen når de i år opp mot 70 000 liter av ulike varianter av most, cider og brennevin. Hovedmengden av produktene omsettes gjennom Vinmonopolet. Det siste produktet, som ble lansert i sommer, var to typer Hard Seltzer; kullsyre- og alkoholholdig mineralvann med smak som har færre kalorier enn øl og cider. Begge variantene fikk terningkast 6 i VG, og dermed gikk etterspørselen i været. En juleakevitt er også ute på markedet nå.

– Seltzeren tappes på bokser. I sommer hadde vi en kapasitet på 2000 bokser i uka, mens ordretilgangen var 50 000. Tappingen skjer manuelt, men

Garden har en flott beliggenhet; høgt over fjorden og med mektige fjell i bakgrunnen. Her gjøres det klar til prøvesmaking av cider.

nå har vi investert i et mer avansert og automatisert tappeanlegg som skal installeres på nyåret, sier Jann.

Myse som råstoff

Produktutviklingen fortsetter. Som første brenneri i Norge satser Jann og Synnøve på å lage brennevin fra råstoffet myse, som de kan få fra Tines meieri i nabobygda og andre små gardsystemer.

Da koronaen slo til i vår, stanset etterspørselen helt opp. Etter et par måneder tok markedet seg noe opp igjen. Som en kompensasjon produserte Gardsbrenneriet håndsprit i en periode.

I sommer åpnet Gardsbrenneriet gardsbutikk, med omvisning, prøvesmaking og salg av et variert utvalg

av stuttreiste landbruksprodukter.

– Det var både slitsomt og artig. Besøket har vært over all forventning; ikke minst har vi satt stor pris på at svært mange odølinger har kommet innom når de var på ferietur vestafjells, sier Jann.

Odalsakevitt?

Jann stortrives i Sandane sammen med Synnøve og sønnene Emil (5) og Elias (1). Han har også fått med seg at det nå blir polutsalg i hembygda, og han utelukker ikke at en Odalsakevitt kan være klar til åpningen utpå nyåret.

Væla før og nå

Håssen har væla vørti ...
det tenkjer je ofte på ...
håppass har det vørti ta nabo'n
som kom og banke på
og tok en kopp med kaffe og prate om løst og fast
om vær og vind og om penga ...
om alle drømme som brast ...
om ærbe og maten og onga ...
om alt var fint æller fælt ...
og som videreførte sladder ...
om alt som som en vart fortælt.
Nei nå er det frøktelig stille ...
ingen som banker på ...
nå møtes folk på nettet, slik tia har vørti nå ...
det er nåe vi har miste på vægen
i TV og data og nett ...
mæn slik har det nå engong vørti ...
gå tellbarsatt det er itte lett.

Værmen i et lys

Je tenner et lys ...
je vil det skær brenne
og gi litt varme og håp og mot ...
tel døm som sliter,
som har det vondt
og som itte har klart å fæste rot.
Det er fleir hæll vi trur
mæn vi ser døm itte,
vi har nuk med øss sjøl og vårt eget bo.
Å hjelpe alle, det greier vi itte ...
mæn vi kan gi folk et smil
og litt omsorg og varme ...
det koster så lite å væræ god.

Av Aina Helen Nyland Østby

Mette, Eira og Willy hedret med kulturprisen

– Takk for alt dere bidrar med, dere er verdifulle for bygda vår, sa ordfører Lise Selnes da hun overrakte Nord-Odal kommunes kulturpris for 2020 til Eira og Willy Lindemark.

Eira har i mange år vært aktiv i menighetsarbeidet i Nord-Odal, og hun er aktivt til stede på Solheim sjukehjem, der hun leser, er med på allsang og har stoltgymnastikk med beboerne. Hun er instruktør i Senior-dansen Huggal, og hun har i over 30 vært aktivt medlem i Odal Bygdekor.

Willy har i en årrekke vært – og er fortsatt – en drivkraft i orienterings-sporten i bygda, i senere år blant annet som primus motor for Stolpejakta, som er populær også blant ungdommen. Han har i mange år ledet barnevernets aktivitetsgruppe med svømming, og han er leder for Seniordansen Huggal.

Prisen ble delt ut i Samling i forbindelse med et musikkarrangement i biblioteket i september.

Mette Skogbakken er hedret med kulturprisen for 2019. Mette har gjennom det meste av sitt voksne liv vært

engasjert i teater. Riktignok er hun utdannet sterkstrømingeniør, men allerede i studietida ble hun dratt inn teatermiljøet.

Ordføreren nevnte flere større teateroppsetninger der Mette har hatt en sentral rolle, ikke bare som skuespiller, men vel så mye som tekstforfatter, koreograf, regissør, kostymedesigner og kostymesyerske.

I hjembygda har hun blant annet vært sentral i flere forestillinger med «Odølinger før i væla» og «Temmeret skær fram». Hun har også hatt utallige oppdrag utabygds, blant annet med teaterforestillinger på Finnskogen, i Teater i Glåmdal og Teater i Innlandet. Ikke minst har hun i mange år lagt ned stort arbeid med barn og ungdom, blant annet gjennom Kulturskolen i Odalen og Odal Teaterkompani.

– Du er en nordodøling vi er stolte av. Du er en av de store kulturpersonlighetene i kommunen vår, sa ordfører Lise Selnes ved overrekkelsen, som fant sted under det offisielle åpningsarrangementet i Samling i september.

Ordføreren flankert av Eira og Willy Lindemark. (Foto: Aleksander Halland)

Mette Skogbakken med gavekort og blomster. (Foto: Gunnar Nygård)

Hans Ludvig Fredheim ble «Kav odøling»

Under kulturminnelagets høstmøte i 2019 ble Hans Ludvig Fredheim overrakt dialektprisen «Kav odøling».

Kulturminnelagets leder, Asgeir Østli, sa blant annet at prisvinneren har en lang rekke bokutgivelser bak seg. Noe er skrevet i bokmålsform, mens noe er skrevet på nordodalsdialekt. Han har skrevet lokalhistoriske bøker, teaterstykker, visetekster og barnebøker, men det er kanskje først og fremst i hans dikt at odalsdialekta virkelig blomstrer og gjør en stolt odøling (slike som meg) enda stoltere.

– Han har invitert kulturpersonligheter og publikum hemmatt til seg, og han har fraktet dialekta vår ut over kommunegrensa. Spesielt ett av hans dikt, Stønna, har bidratt til å gjøre nordodalsdialekta kjent og jeg har inntrykk av at akkurat dette diktet har blitt allemannseie i hele Norge.

Hans Ludvig takket med disse orda:

*Je
som bor litt avleiers
i en krinsill oppå Skoga
tiss itte je kunne komma
heilt tomreipes hit
mæn litja ha med eitthårta.
En er slett itte vørlaus
tell no' slik som dætta her i kvæll.
Mæn hå sku' det bli
frå en litt stønnrøtin stølle,
en nøver kraka?
Det var trevali det, gutt.
Ja, ja.
Dæffer så vart det i kløpptimen
bære noa jærtue ord som takk
frå en stræta som mæ
som er omframt kærue før slik en pris.
Og itte før å skræppe,
mæn som au kanskje kan væra
litt blivølinn, omtitt og jemensli.*

Prisvinneren sammen med kulturminnelagets Siri Føsker og Asgeir Østli.

(Foto: Gunnar Nygård)

Minneord om Steinar

Etter noen måneders kreftsykdom gikk Steinar Normann Bjørnstad ut av tiden 15. september, nær 76 år gammel. Nord-Odal har mistet en person som gjennom mange tiår la ned en formidabel uegennyttig innsats for bygda, både yrkesmessig og i frivillig arbeid.

– Jeg er takknemlig og fornøyd med livet mitt, sa han da kreftene begynte å ebbe ut på sensommeren.

Da Steinar etter noen år som eidskoging kom tilbake til hembygda, lanserte han en idé for styrene i Sand IF og IL Møgutten. I grensebygda var det i mange år – med stor suksess – utgitt et hefte med lokale historier, fortellinger og dikt. Han ønsket å få til noe tilsvarende i Nord-Odal. Idrettslagene lot seg overbevise, og dermed var «Jul i Nord-Odal» en realitet. Den første utgaven var klar før jul i 1990. Heftet ble en stor suksess. Med sin store bekjentskapskrets og gode lokalkunnskap var Steinar en aktiv pådriver og en sentral person i redaksjonen i 30 år, helt til helsa sviktet på forsommeren i år.

Takket være Steinars initiativ har idretts- og kulturlivet i Nord-Odal i løpet av disse årene blitt tilgodesett med godt over 1 million kroner. Steinar var også med da Nordre Odalen Kulturminnelag ble stiftet i 2005, og han var styremedlem fram til 2012.

Sport og friluftaktiviteter var en viktig del av Steinars liv helt fra barndommen. Han var aktiv både på ski og i friidrett for IL Møgutten, og han deltok også i politi-idrettsaktiviteter. Han gikk Birkebeinerrennet 30 ganger og sikret seg 28 merker. Han engasjerte seg for å legge forholdene best mulig til rette for idrettsinteresserte unger og ungdom; han ryddet turstier og kjørte skiløyper, og han skrev «Skiposten» for Møguttens medlemmer.

Som lensmann var han jordnær og folkelig, og han var tilgjengelig også utenom arbeidstida. Han var en problemløser og ombudsmann for bygdefolket. Han hjalp folk med skjemaer og råd i mange saker helt fram til det siste. Hjemme i Nordlimovegen i Knapper har han hatt flere tusen besøk av folk som har hatt behov for bistand. Steinar var også en mye benyttet auksjonarius.

Som person var Steinar utålmodig, effektiv, ryddig og ikke minst pålitelig. Han likte ikke langvarige møter og utenomsnakk. Derfor fikk han også utrettet mye.

Redaksjonen vil videreføre arbeidet med Jul i Nord-Odal i Steinars ånd. Vi minnes ham med ærbødighet, glede og stor takknemlighet.

Gunnar Nygård

Minneord om Ingegerd

En hjørnestein i kulturminnearbeidet i Nord-Odal gjennom mange år, Ingegerd Tronbøl, døde 6. juli etter lengre tids sykdom. Hun ble 80 år gammel.

Det er ikke lett med få ord å skulle oppsummere det store frivillige – og uegennyttige – arbeidet Ingegerd la ned for fellesskapet i bygda vår. Hun var en sentral person i arbeidet med å samle, registrere og formidle informasjon om bygdas kulturminner og lokalhistorie. Hun var også en betydelig ildsjel og drivkraft innenfor andre kulturrelaterte aktiviteter som idrett, friluftsliv og sanitetsarbeid. Blant annet startet hun håndballgruppa i Sand IF i 1963 og var trener, leder og aktiv spiller mange år.

Ingegerd ble medlem av redaksjonen i «Jul i Nord-Odal» i 2004. Hun har skrevet 30 artikler; den første i 1990, den siste i 2017. Fleiting, gruvedrift og kvinneportretter var temaer hun var spesielt opptatt av.

Hun var blant initiativtakerne da Nordre Odalen Kulturminnelag ble stiftet i 2005,

og hun var den perfekte sekretær helt fram til hun måtte trekke seg av helsemessige årsaker i 2017. Med sin kreativitet og sine kunnskaper var hun en sentral person i lagets mange arrangementer og prosjekter. Jeg vil spesielt nevne hennes innsats som bidragsyter i redaksjonen for boka «Der er en bygd ...», og – ikke minst – som redaktør og forfatter av boka «Der var ei sæter ...». Hun brukte minst ett årsverk, ofte i lag med Henken, med å oppsøke og dokumentere nesten hundre sætervanger.

Ingegerd har i en årrekke vært med i komiteen for Sagstua skolemuseum / Sigurd Hoels hjem, og hun var også svært aktiv i arbeidet med lokalmuseet «Skattkista»; begge steder med utallige omviseroppdrag. Hun var også forfatter av jubileumboka om Nord-Odal sanitetsforening, «Kvinner ved Milepelen».

Sammen med Kari Underthun la Ingegerd ned et betydelig arbeid for å dokumentere gruve- og bergverksdrift i Nord-Odal; de laget undervisningsopplegg og skrev omfattende artikler, blant annet om sjømalmen i Storsjøen. Kari og Ingegerd hadde et tett og godt samarbeid gjennom mange år. Nå er begge borte – som ved skjebnens tilskikkelse – med bare vel én måneds mellomrom.

Ingegerd og Kari ble sammen hedret med Nord-Odal kommunes kulturpris i 1995, og med Kongens fortjenstmedalje i 2011.

Ingegerd var en særdeles positiv, energisk og glødende drivkraft i kulturminnelaget. Hun var i seg sjøl et bevaringsverdig kulturminne. Hun etterlater seg mange og verdifulle spor. Nå er det vår oppgave å sørge for at det gror og spirer i sporene hennes.

Vi minnes Ingegerd med stor takknemlighet.

Gunnar Nygård

To nye blå skilt

Nordre Odalen Kulturminnelag forsetter arbeidet med å sette opp kulturhistoriske «blå skilt». Etter at to nye skilt ble satt opp i 2020, er nå ti steder i bygda markert med slike skilt.

JUGRAMO

Det gamle kirkestedet i Mo, Jugramo, fikk sitt skilt innlemmet i den eksklusive listen over kulturhistorisk viktige steder i begynnelsen av november.

Jugramo ligger på jordet sør for hovedbygningen på Stormoen, tett inntil Juråa og et steinkast fra Storsjøen. Ved avdukingen fortalte lederen i kulturminnelaget, Asgeir Østli, litt om stedets historie.

Allerede på slutten av 1100-tallet sto det ei lita stavkirke her, viet til St. Mikael. En gang før 1617 ble ei ny kirke reist. Den tredje ble bygget i 1768 og var i bruk til den nåværende Mo kirke ble reist i 1864.

Etter at kirka ble flyttet, forfalt gravplassen. Under første verdenskrig ble stedet brukt som potetåker. Da Arne Holth overtok Stormoen i 1946, tok han initiativ til å sette i stand plassen igjen, og gravsteiner som var blitt fjernet, ble satt tilbake.

I 1970 overtok Arnes sønn Ole Arne garden. Sammen med kona Liv Raknes Holth har han sørget for vedlikeholdet av plassen, som blant annet har vært benyttet til friluftsgudstjenester ved olsok. Asgeir benyttet anledningen til å takke Liv med gode ord og blomster for å ha lagt ned et betydelig arbeid

på gravstedet de senere årene, ikke minst i sommer.

– Du og Ole Arne har gjort en stor innsats med å holde stedet i stand, til glede for hele bygda, sa Asgeir før Liv fikk æren av å avdekke skiltet, som står ved porten inn til gravplassen.

Flere medlemmer av Holth-familien var til stede ved avdukingen sammen med styremedlemmer i kulturminnelaget.

GRAVLIESMIA

Lite ante Nell Jakobsen Gravlie at han startet et lite industrieventyr da han 12 år gammel i 1909 oppfant ei tømmeraks som var mindre og lettere enn de svenske saksene som var i bruk. Oppfinnelsen skulle vise seg å lette arbeidet for skogsarbeidere, ikke bare i Nord-Odal, men over hele Norge.

Produksjonen begynte i det små. Saksa ble mønsterbeskyttet i 1926, og da den gikk til topps i en konkurranse utlyst av Treschow-Fritzøe, strømmet bestillingene inn. På det meste hadde Nell seks mann med seg i smia, der de også laget deler til busschassis som ble bygget hos naboen Nils Dagfinrud. De reparerte også landbruksredskaper og verktøy.

I 1958 flyttet smia inn i et nytt bygg, der det var plass til kiosk og smørehall i forbindelse med bensinstasjonen som Nell og sønnen Jacob drev utover på 1960-tallet.

Nell døde i 1980. Da var etterspørse-len etter tømmeraks på veg nedover etter hvert som de store skogsmaski-

Jørgen Bekken og Stian Gravlie ved skiltet på Gravliesmia. (Foto: Gunnar Nygård)

Det foreløpig siste skiltet i rekken ble avduket på Jugramo siste lørdagen i oktober 2020. På bildet: Liv og Ole Arne Holth. (Foto: Gunnar Nygård)

nene gjorde sitt inntok. Barnebarnet Nell Endre fortsatte produksjonen i mindre målestokk fram til 1985. Noe senere smidde han miniatyrsakser som ble solgt som suvenirer. Trolig ble rundt 150 000 tømmeresakser smidd på Gravli fra 1909 til 1985.

Da Nord-Odal fikk sitt kommunevåpen i 1992, ble tømmeraksa valgt som motiv i våpenet.

Gravliesmia har nå fått et blått skilt på veggen. Skiltet ble avduket av Nells oldebarn, Stian Gravli, som nå eier og tar vare på smia. Ved avdukingen var mange av Nells etterkommere i flere generasjoner til stede sammen med representanter fra kulturminnelaget.

Jørgen Bekken fra kulturminnelaget fortalte om Nell og om tømmeraksa og den betydning den har hatt for skogbruket. Ordfører Lise Selnes, som bor i nabolaget, gratulerte med skiltet

og takket Gravlie-familien for at de tar så godt vare på dette industriminnet.

– Nell var en Petter Smart-type som har betydd mye for Nord-Odal, sa hun.

Det er nå blå skilt på disse stedene i Nord-Odal:

Bukkeneset
Gravplassen på Gammeldalsrud
Mo kommunehus
Sagstua skole
Skålbergsætra
Thorvald Meyers Minde
Vatningssætra
Sand gamle kommunehus
Gravliesmia
Jugramo

På kulturminnelagets hjemmeside www.kulturminnelaget.no kan du lese mer om de blå skiltene.

Jul i Nord-Odal støtter idrettsungdommen

Det meste av overskuddet fra salget av Jul i Nord-Odal gjennom 30 år har tilfalt idrettslagene Sand IF og IL Mogutten, nå Nord-Odal IL. Det har blitt en tradisjon at idrettslaget mottar et gavekort i forbindelse med kulturminnelagets årsmøte.

I 2020 kunne Marius Undlien (bildet) på vegne av bygdas idrettsungdom takke for 80 000 kroner til ulike tiltak.

(Foto: Gunnar Nygård)

Mars, den røde og iskalde ørkenplaneten

Har dere lagt merke til ei uvanlig lyssterk, gul-oransje stjerne i sør på kveldshimmelen i det siste? Det er vår naboplanet Mars, oppkalt etter den romerske krigsguden, som har vært i en uvanlig gunstig posisjon i høst for de som vil se den.

Jorda bruker som kjent 365 døgn eller ett år på én runde rundt Sola mens Mars, som er lenger ut enn oss, bruker 687 døgn. Jorda vil derfor «innhente» Mars med litt over to års mellomrom og passere mellom den og Sola. Dette kalles en opposisjon eller motstilling fordi Mars da står i nøyaktig motsatt retning på himmelen i forhold til Sola. Motstillinger gir den beste muligheten til å se de ytre planetene Mars, Jupiter og Saturn fordi de da er nærmest oss, står i sør ved midnatt og er synlige gjennom hele natta hvis det er mørkt nok. Uranus er så vidt synlig med det blotte øye under svært gode forhold mens Neptun krever en god prisme-kikkert eller et lite teleskop.

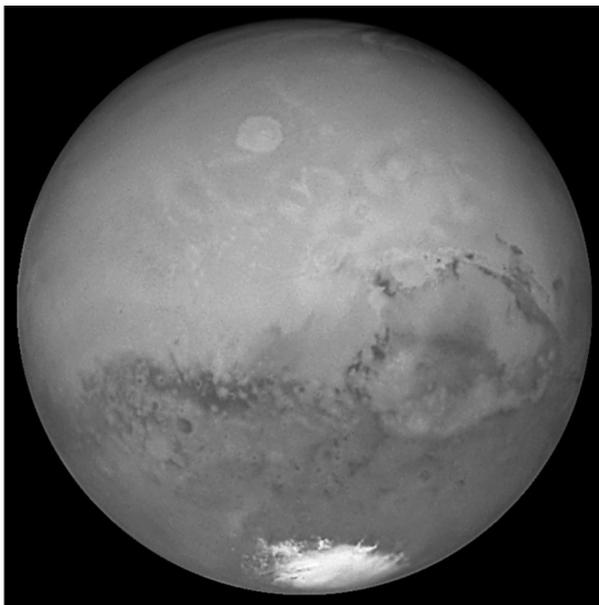
Dette skjedde med Mars natta til 14. oktober i år og var den beste Mars-motstillingen sett fra våre breddegrader på mange år. Strengt tatt var Mars enda litt nærmere i juli 2018, men da sto den mye lavere på himmelen, og natta var heller ikke skikkelig mørk. For de som leser dette

ved juletider i år, vil lysstyrken til Mars ha avtatt betydelig siden oktober fordi avstanden har økt fra 62 til over 100 millioner km. Planeten vil likevel være lyssterkere enn de aller fleste stjernene, og den vil stå i sør rundt klokka halv åtte på kvelden.

Urunde måner

Før romalderen visste astronomene svært lite om Mars siden de var begrenset til det som kunne ses i teleskoper på Jorda. De visste at planetens diameter er litt over halyparten av Jordas, og at dens tyngdekraft er litt over en tredel, basert på hvor mye den påvirker kretsløpet til Jorda og de andre planetene. Om selve overflata visste de ikke stort mer enn at den er rødlig, at lyse polkalotter og mørkere områder i tropene endrer seg med årstidene og at planetens døgn er bare 40 minutter lengre enn Jordas. Ja, og så var det de to knøttsmå månene som ble oppdaget i 1877. Den største av dem (Phobos, ca. 22 km bred) er så nær Mars at den fullfører et omløp på under 8 timer, mens den minste (Deimos, ca. 13 km bred) bruker drøyt 30 timer på et omløp. Nærbilder tatt av romsonder i moderne tid har vist at begge månene er temmelig «urunde» og kan være innfangede asteroider. Mangelen på kunnskap la ingen demper på spekulasjonene. Mot slutten av 1800- og tidlig på 1900-tallet var det en utbredt oppfatning at det fantes

Mars sett fra romteleskopet Hubble i august 2003, da Mars var bare 55,8 millioner km unna oss, som er det nærmeste den har vært på nesten 60 000 år. Den lyse, uregelmessige «rundingen» over og litt til venstre for midten er kjempevulkanen Olympus Mons, og den hvite sydpolkalotten har krympet kraftig etter flere måneder med midnattssol.

liv på Mars, og kanskje til og med en sivilisasjon av intelligente marsboere. De mørke områdene var vegetasjon som endret seg med årstidene, mens noen astronomer mente de kunne se rette linjer som opplagt måtte være kanaler som ledet smeltevann fra polkalottene til jordbruksområder på lavere breddegrader.

Det ble også skrevet science fiction-romaner om invasjoner fra Mars, og den mest kjente er kanskje *The War of the Worlds* av den engelske forfatteren H. G. Wells som ble utgitt i 1898. Et hørespill basert på denne romanen ble sendt på radio i USA i 1938, og det skapte panikk blant mange fordi de trodde det var en direkte nyhets-sending!

Med stadig bedre teleskop forsvant kanalene på mystisk vis og med dem ideen om en sivilisasjon på Mars, men ideen om at det i hvert fall fantes

vegetasjon og kanskje også dyreliv holdt seg helt fram til 1950-tallet.

Astronomer på villspor

Fra de aller første, svært kornete nærbildene midt på 1960-tallet har ubemannede romfartøyer med stadig bedre kameraer og andre måleinstrumenter gitt oss enormt mye ny kunnskap og vist hvor mye på villspor fortidens astronomer ofte var i sine Mars-spekulasjoner.

En oppdagelse som definitivt ødela håpet om avansert liv på Mars, var at atmosfæren viste seg å være mye tynnere enn tidligere antatt. Det gjennomsnittlige trykket på overflata er bare 1/160 av det ved havnivå på Jorda. Dette er omtrent som i 34 km's høyde hos oss, eller tre ganger høyere enn vanlig flyhøyde for passasjerfly. I tillegg består atmosfæren stort sett av CO₂ pluss litt nitrogen og argon, så

både trykk og sammensetning tilsier at framtidige astronauter på Mars vil være like avhengige av romdrakt utendørs som på Månen. Mars er også mye kaldere enn tidligere antatt med en middeltemperatur på omtrent -60°C , like kaldt som i de aller kaldeste delene av Antarktis. Temperaturen kan komme over 0°C midt på dagen i tropene, men selv der synker den til 70-80 minusgrader om natta fordi atmosfæren er altfor tynn til å skape en nevneverdig drivhuseffekt.

Den svært tynne atmosfæren forhindrer likevel ikke at det kan oppstå enorme støvstormer som av og til kan skjule mesteparten av planeten, inkludert de høyeste fjellene. Dette forklarer hvorfor de mørke områdene forandrer farge og av og til forsvinner i løpet av de opptil flere måneder lange stormene. Når støvet legger seg igjen etter å ha blitt transportert over lange avstander, kan det også føre til mer langvarige endringer i fargen på det underliggende terrenget.

Under den kraftige støvstormen i 2018 så undertegnede med egne øyne at Mars fikk en lysere gulfarge enn dens vanligvis litt mørkere oransje. Disse stormene er dermed det eneste værphenomenet på en annen planet som kan ses med det blotte øye her fra Jorda!

Det er verdt å merke seg at selv om vindhastigheten under disse stormene kan tilsvare bortimot en jordisk orkan, er lufta så tynn at kraften bare tilsvarer en lett bris her på Jorda. Scenariet i filmen *The Martian*, der mennesket måtte evakueres pga. en storm, er derfor temmelig urealistisk i en ellers utmerket film, som på mange

måter prøvde å være mer vitenskape-
lig korrekt enn mange andre science
fiction-filmer har vært.

Ingen «kjedelig» planet likevel

Når det gjelder selve terrenget, kunne en på noen av de aller første bildene tatt av romsonden Mariner 4 fra 1965 skimte kratre som lignet de på Månen. Dette var en stor skuffelse for mange siden det antydte at vår naboplanet var langt kjedeligere og mindre interessant enn man hadde håpet på. Fra 1970-tallet og framover ble overflata stadig grundigere kartlagt av romsonder fra kretsløp, og da viste det seg at Mars slett ikke er så kjedelig likevel.

I tillegg til områder med nedslagskratre som Månens, er det også områder med tydelige tegn på tidligere geologisk aktivitet. Det finnes bl.a. kjempestore, utdødde vulkaner. Den aller største, som har fått navnet Olympus Mons, er nesten tre ganger høyere enn Mt. Everest og ved foten er den så bred (ca 550 km) at den kunne ha dekket mesteparten av Sør-Norge. Et annet imponerende landskapstrekk er den enorme dalen Valles Marineris som er opptil 7 km dyp og strekker seg hele 4000 km langs ekvator – litt lenger enn hele Middelhavet fra vest til øst.

Mindre imponerende men minst like interessant er tydelige tegn på at det har vært flytende vann på overflata for flere milliarder år siden. Noen steder er det uttørkede elveleier, og andre steder er det sedimenter (avleiringer) og mineraler som tyder på at det må ha vært stillestående vann der i lengre perioder. Flytende vann på overflata

Roveren Perseverance, slik den vil se ut på overflata av Mars. Den 2,1 meter lange, ledd-delte armen brukes til å samle opp og analysere jordprøver.

er et tegn på at Mars en gang må ha hatt et varmere klima med en mye tykkere atmosfære, for med dagens tynne atmosfære og lave temperaturer vil vann nesten umiddelbart fordampe pga. det lave kokepunktet eller fryse til is.

De synlige polkalottene som vokser og krymper med årstidene består av frosset CO₂ – også kjent som tørris – som fordamper om sommeren og kondenseres fra atmosfæren om vinteren, men under dem er tykke lag av vanlig vannis, akkurat som i jordiske isbreer. Den europeiske romsonden Mars Express som har kretset rundt Mars siden 2003, har med sin radar også påvist is under den støvete overflata på høye breddegrader utenom selve polkalottene. Nylig fant denne radaren også tegn på at det eksisterer flere sjøer av flytende vann under sydpolkalotten. Hvis disse sjøene er ekstremt saltholdige, kan vannet i dem holde seg flytende ved temperaturer langt under 0°C. Det har også vært spekulert på om vannet holdes flytende takket være en geotermisk varmekilde under sydpolkalotten og at

Mars derfor ikke er fullt så geologisk «død» som astronomene har trodd.

Er det liv på Mars?

De mange indisiene på at Mars tidlig i sin historie for 3-4 milliarder år siden hadde et mye mer jordlignende miljø er svært spennende med tanke på om liv kan ha utviklet seg i den perioden. Hvis liv virkelig oppsto da, hvor langt rakk det å utvikle seg før planeten mistet mesteparten av atmosfæren og vannet og ble til den iskalde ørkenen den er i dag? Og er det mulig at noe av dette livet i så fall har overlevd helt fram til nå?

Ingen seriøse forskere tror at det i så fall kan være snakk om noe mer avansert enn mikrober. To amerikanske romsonder, Viking 1 og Viking 2, som landet på Mars i 1976, gjorde analyser av jordsmonnet som tydet på at det kunne være liv der, men resultatene var forvirrende og er fremdeles omstridt. Miljøet på Mars-overflata i dag er svært livsfiendtlig, og ikke bare rent klimatisk. Mangelen på et magnetfelt og et ozonlag gjør at overflata ikke har noen beskyttelse

mot solvind, kosmisk stråling og ultrafiolett stråling, men noen meter under overflata burde mulighetene være bedre.

Et tegn på mulig underjordisk liv er forekomsten av metan (CH_4) i Mars-atmosfæren. Denne gassen brytes raskt ned i miljøet der, så et eller annet fenomen må tilføre mer metan i takt med nedbrytningen. Dette kan være underjordiske metanproduserende bakterier, men metanet kan også stamme fra ikke-biologiske prosesser. Det evige spørsmålet om liv på Mars eller ei har altså ennå ikke fått noe klart svar!

Rover og drone på veg

Utforskningen av Mars fortsetter, og neste kapittel er Mars 2020 som ble sendt opp fra Florida 30. juli i år på en litt under sju måneder lang romferd med planlagt landing på Mars 18. februar i 2021. Valget av landingssted falt på det 49 km brede Jezero-krateret, som ligger omtrent 1100 km nord for ekvator på Mars. Jezero-krateret er interessant fordi det antas å ha vært fylt opp av en 250 meter dyp innsjø under den varme og våte perioden for 3-4 milliarder år siden. Krateret inneholder også et elvedelta med sedimenter, så det vil være et perfekt sted å lete etter tegn til tidligere liv. Ordet jezero betyr for øvrig innsjø på flere slaviske språk.

Norskutviklet instrument

Mars 2020-ferden består av to deler, roveren eller robotbilen Perseverance og det lille robothelikopteret Ingenuity. Den 6-hjulede, atombredrevne Perseverance med en masse på et drøyt

tonn er utstyrt med flere kameraer, diverse instrumenter for analyser av jordsmonnet og meteorologiske instrumenter til å måle temperatur, vindstyrke, luftfuktighet med mer. Perseverance inneholder også utstyr for å teste ut produksjon av oksygen (O_2) fra CO_2 -atmosfæren, noe som hvis det virker kan oppskaleres til å produsere oksygen for astronauter og til rakettdrivstoff i framtida.

Av spesiell interesse for norske lesere er kanskje instrumentet RIM-FAX, som er utviklet av Forsvarets forskningsinstitutt på Kjeller. Dette er en såkalt georadar som kan trenge opptil 10 meter ned i bakken og avsløre forskjellige jordlag med ulik tetthet, begravede steiner og meteoriter og eventuelt underjordisk is, selv om sjansen for det siste er mindre her enn på høyere breddegrader.

Det 1,8 kg tunge, batteridrevne helikopteret Ingenuity har to 1,2 meter brede rotorere montert oppå hverandre, som roterer hver sin vei, og på toppen er et solpanel til å lade batteriene. Selv om det hjelper litt at tyngdekrafta er bare 38 % av Jordas, er det en stor utfordring for ethvert luftfartøy å fly i så tynn luft. Ingenuity er derfor først og fremst en test for å finne ut om dette er mulig i praksis. Hvis alt går bra, vil framtidige, forbedrede versjoner av helikoptret kunne fungere som speidere som leter etter interessante steder som framtidige marsbiler bør undersøke nærmere. De kan derfor gjøre framtidige marsbilers utforskning av Mars mer effektiv enn nå. Men alt dette avhenger av at den planlagte landingen i februar 2021 går som den skal!

De kom fra øst

Våren hadde kommet sent til de store skogene som omkranset Rördåfors i Östmark og strakte seg langt inn i Nörrje, dette året, 1709. Folket begynte å bli trøtte og uthungret av den langvarige krigen som raste på niende året nå. Tross alt, her inne ved grensen kunne det skogfinske folket leve relativt bra så lenge skogene var fulle av vilt, og det var fisk i sjøer og elver.

Taivo Oinoinen hadde dratt over grensen til Nörrje forrige sommer for å rekognosere for om mulig å finne bedre marker. Han kunne være ventet tilbake så fort føret tillot det. Britta sto utafor ria og delte opp det siste stykket av elgen som Daniel hadde felt på høstparten. I denne ria var Annica født den iskalde vinterdagen sist i januar. Britta kunne kjenne det milde værdraget og den spesielle susen i trekronene som tegn på at våren var i anmarsj. Nå var det bare gått en snau måned siden de hadde hatt den strie tørnen til Fryksände kirke i mars for å døpe Annica. Britta følte seg urolig etter at en finne hadde kommet tilbake fra en stor stad de kalte Stockholm, og fortalt at der skulle det herje en stor pest hvor mange var døde. Bare den ikke kom opp hit til storskogen?

Ofte hadde de sett fremmede hærstyrker dra fram og tilbake fra Nörrje, fillete og utmagrede. Disse hadde snakket enda mere uforståelig enn de her i Östmark, enda så vanskelig

det var å forstå dem også. Lille Oluf på sju hadde blitt med faren ned på tjernet for å fiske etter den store abboren som fantes der. Alle gikk spente og ventet på Taivo og hva han kunne fortelle. Han skulle dra over den store elva og videre vestover. En vandrende finne som hadde vært over der før, kunne fortelle at bøndene var mere vennligsinnede der enn de som bodde øst for den store elva. Men allikevel skulle en finne ha blitt drept av bønder lenger vest for om lag ni år siden. Han hadde også overvintret på et sted han kalte Sigfredsmekki i Odal. Finnene der hadde leid et torp en times gange fra bygda. Der hadde det ikke vært noen store konflikter med bøndene ennå. Dessuten var det visst mange finner i tjeneste hos de fastboende nede i bygda.

Taivo hadde sagt at han skulle prøve å finne stedet, og nå ventet de spent på at han skulle komme om en måned eller to. Det tok til å tynnes ut i den frodige granskogen etter utallige svedjer i mange år nå. Derfor måtte noen dra videre for å finne nye områder skulle en unngå konflikter finnene imellom. Britta den yngre på 15 og Lisbet på 14 år var alt blitt dyktige på matlaging og kunne det meste. Marit skulle bo en tid hos en svensk familie for å lære å lese og snakke litt svensk.

Våren kom fort da mildvær og vind satte inn, og allerede tidlig i mai begynte bjørka å sprette, og elver og

bekker gikk over sine bredder. Mange av mannfolka var dratt for å felle nye trær til svedjer som skulle brennes neste år. Britta grudde seg fælt til den dagen de måtte ta farvel med dette stedet og alle slektningene som bodde rundt omkring her. De fleste av Daniels slekt bodde ved Aspberget på Norra Finnskoga. Foreldrene hadde kommet hit til de värmlenske skogstraktene for over 50 år siden. De hadde snakket mye om den lange ferden fra Savolax. Nesten tvers over Finland og Sverige, og den skrøpelige båten med både dyr og folk om bord over Bottniska viken.

I et gammelt sagn som hadde gått fra far til sønn i generasjoner, het det at vandringen hadde begynt fra den enorme Ladogasjøen langt inne i Karelen. Senere hadde dette folket delt seg, og en flokk hadde dratt nordover og bosatt seg i oppe i enden på Bottniska viken, mens andre hadde dratt videre vestover og helt inn til Nörrje.

De gamle gudenes kraft hang sterkt igjen hos mange av skogfennene ennå, selv om de var blitt kristnet for lenge siden. Nest etter Jumala var Ukko en av de viktigste. Ukko styrte været og hadde også mange andre oppgaver. Han ble tilkalt blant annet ved bjørnejakt, og han beskyttet de svake. Daniel og Britta hadde derfor besøkt stammens eldste, noe som var vanlig forut for spesielle hendelser. Etter en del særegne ritualer ved soloppgang og solnedgang hadde han gitt dem noen viktige råd. Av en gammel kone som hette Kaisa, hadde de også fått en pose med som det var litt av hvert i. Denne måtte Britta alltid bære på

et trygt sted under turen vestover. Skulle den komme bort, eller komme i fremmedes hender, kunne det bety stor ulykke.

De hadde samlet det aller nødvendigste til husbehov til reisen vestover. Rugen var omhyggelig sikret i en tretønne. Hesten Stjärna skulle de ha med, for den måtte bære de minste av barna. Annica, som bare var rundt halvåret, skulle sitte og ligge i en spesiallaget korg av flettet never. Dessuten skulle en av Daniels fettere av Muhoinen-slekta følge dem over med sin hest og siden dra tilbake.

Daniel, som snart skulle fylle 55, var en dyktig jeger. Det ble sagt at han kunne følge dyrespor omtrent like godt som ei bikkje. Slik sett skulle det ikke være noen fare med maten hverken på turen eller etter at de kom fram til tørpet borte i Nörrje eller et sted i traktene der.

Turen over til Nörrje kunne bli fa-refull ettersom Sverige og Nörrje var på hver sin side i den store nordiske krigen som herjet. Ikke minst kunne de bli sett på som spioner. Men når de hadde med seg barna, ville vel folk forstå at de var et harmløst folk. Daniel hadde snakket mye om at han gjerne ville ha med seg to av kuene også, men de hadde blitt enige om at de skulle ta med lederkua og kalven hennes. Klarte Toivo å ta seg tilbake mon?

En dag i midtsommergeckan som de satt og spiste, hørte de hundene begynte å gjø, og straks etter lød det hyvää päivää utafør. Og der sto Toivo skjeggete og fæl med et stort smil.

Det ble et hjertelig gjensyn som førte til at praten gikk til langt på

natt. Toivo hadde mye å fortelle om turen og det han hadde fått utrettet langt der vest i Odalen.

Han hadde omsider funnet stedet der Sigfredsfolket holdt til lengst nord i Odalen. Han kunne fortelle at flere finner hadde holdt til i disse områdene i nesten et halvt hundre år alt, og at de hadde kommet noenlunde bra fra det i samkvem med de lokale bøndene.

På Sigfredstorpet hadde han til og med fått hjelp til å tømre opp ei lita midlertidig stue og et fjøs slik at de hadde et skarve husly når de kom fram. Det viste seg at Daniels forfedre hadde kommet fra samme området borte i Savolax som Sigfredsfolket. Ja, kanskje de til og med var litt i slekt.

De neste dagene gikk Britta og barna rundt på de nærmeste torpene for å ta farvel med sine venner og kjente, og på flere steder fikk de med seg avskjedsgaver som fletta kranser, neversko og sydde skinngjenstander og lignende.

Daniel hadde dratt av sted for å ta farvel med sin far Oluf som nettopp hadde fylt 75, og som bodde oppe ved Kindsjøen. Mora hadde gått bort for en par år siden. Begge var nok klar over at dette kunne være siste gangen de treftes. Faren hadde ryddet torpet her noen år etter at de hadde kommet. Daniel hadde i utgangspunktet tenkt å ta turen opp til Aspberget også, men fant fort ut at dette måtte avstås siden han trengte kreftene på turen vestover.

Etter litt rådslaging ble det bestemt at de skulle sette av sted den femte dagen i juli. Toivo mente at de nok måtte beregne å bruke ei drøy uke

på turen når de hadde med dyra og små barn. Daniels fetter Paavo var ankommet om kvelden med hest.

Dagen var kommet da de sto klare utafør husene ved Mulltjärn. Det ville bli en varm og lummer dag. Folkene i Matilla hadde møtt opp og sto og vinket da de dro av sted.

De hadde blitt enige om at de ville legge kursen på sørsida av sjøen som de i Nörrje kalte Røgden. Utpå ettermiddagen var de kommet til et sted som kaltes Svullrya ved elva Rotna. Det var nesten bare finner som bodde her, derfor ville de slå leir her første natta.

Mange var bortom for å slå av en prat utover kvelden. Praten gikk mest om jakt og fine svedjemarker de hadde hatt. De to neste dagene fulgte de velbrukte stier vestover som slynget seg mellom utallige sjøer og tjern og over åskammer. Skogfinnerne var vant til å ta seg fram og finne den rette leia. For å finne riktig retning brukte de selvfølgelig sola, maurtuer og greinene på trærne.

Nå nærmet de seg den store elva som Toivo hadde snakket om, som de kalte Glåma. Heldigvis var elva på denne årstida på sitt minste, og noen steder var det laget noen provisoriske broer og andre steder flåter til å frakte varer over for de som bodde på hver sin side av elva.

Da de nådde elva i nærheten av et sted kalt Kirkenær, måtte de følge den litt nedover før de fant en flåte som ble trukket fram og tilbake med en hest på hver side. Litt nedafor var det grunnere slik at Paavo kunne komme over med hesten. De minste barna begynte å bli litt sutrete og slitne,

mens vesle Annica hadde sovet det meste av turen.

Oppe på høgda ovafor elva kunne de se en stor bondegård med noen svære bygninger. Skulle de våge seg dit opp for å få nærmere rettleiing om kursen videre mot nordre Odalen? De fikk våge det! Oppe på gården myldret en masse folk fram og tilbake travelt opptatt. Noen fraktet inn tørt høy fra de store jordene omkring, og andre drev med bakst og reparasjoner av forskjellig slag. Ute på det store tunet traff de en som så myndig ut og var mye finere kledd enn de andre. Daniel hilste hyvää päivää. Gubben så mistenksomt på dem. Daniel la fram ærendet sitt på dårlig svensk, men fikk gjort seg forstått på et vis.

Åsynet på bonden letnet betraktelig da han forsto at de ikke hadde tenkt seg på hans enemerket. De ble til og med tilbudt et solid måltid og hvile over natten. De fikk også vite at det bodde noen av finsk herkomst på et sted som ble kalt Pasotorpet, og vestafor sjøen som kaltes Meitsjøen skulle Grasberget ligge. Dit hadde det for ikke lenge siden flyttet en som het Knud Paavelsson med kona Ragnhild. Knud hadde tidligere bodd på en plass som het Dommerud under Oppåker, her de var nå. De bestemte seg for å legge kursen om Grasberget og siden følge åsen nordvestover mot Torpet der Taivo hadde vært og lagt til rette for dem.

Neste morgen var de tidlig på beina og la i veg i retning der de hadde fått beskrevet at Grasberget skulle ligge.

Utpå ettermiddagen var de framme på tunet etter å ha gått langs vestsida på sjøen og tatt av stien litt oppe i åsen. Etter at de hadde fått sagt hvem de var og hvor de skulle, ble de tatt vel imot av Knud og Ragnhild i Grasberget. Ragnhild var av bondeslekt i Grue. Etersom været var strålende, slo de leir ute på tunet, mens Britta og vesle Annica fikk ligge inne i huset. Også her gikk praten langt utover kvelden.

Plassen Grasberget tilhørte garden Berg nede ved sjøen de kalte Storsjøen. De ble enige om å treffes igjen etter at de hadde fått slått seg ned der oppe på Torpet som var eid av en annen av storgårdene, Stormoen lenger oppe ved sjøen. Etter halvannen dag regnet de med å være framme. Langs veien nordover åsen lå det mange setrer som de spurte seg fram ved. Neste natt lå de på ei stor slette hvor de hørte bjeller like i nærheten. Det kunne tyde på at det var ei seter der. Paavo gikk fram for å spørre. Der traff han ei litt forskremt seterjente som kunne fortelle at de skulle svinge vestover, og at det var bare en halv dagsmarsj igjen til de var framme. Da sola sto på sitt høyeste, sto de på det store tunet på Sigfredstorpet. Rundt omkring gresset kuer, kalver og sauer. Og der sto den midlertidige stua som Toivo hadde satt opp, og som han selv hadde bodd i om vinteren.

Siden levde denne finneslekta i Torpet i mange generasjoner, og etterkommere ble spredt utover Odalen, Stange, Hamar, Eidsvoll og andre steder.

En annerledes julekveld

22. desember

Snøen har endelig lagt seg og ligger som et hvitt teppe over bakken. Det har hittil vært en snøløs desember, men til slutt kom Kong Mange Vinter til utkanten. Det er ikke mange dagene igjen til jul, så det var ikke et minutt for tidlig. Rett og slett en helt ypperlig tid. Dompapen svinsrer rundt i buskene og spiser av meisebollene Olaf har hengt ut i den grønne, frodige grana. Olaf har alltid hatt en forkjærlighet for dyr, spesielt fugler, og har matet de fjærkleddede dyrene så lenge han kan huske. Han synes så synd på fuglene som sliter med å finne mat; derfor har han ikke hjerte til å la være å mate de stakkars små.

Olaf bor alene i et avsidesliggende lite, hvitt hus i skogkanten. Han har bodd der de siste tretti årene og stortrives i sitt lille kongerike. Til tider synes han likevel det kan bli fryktelig ensomt, og han kjenner ekstra på det når det nærmer seg jul. Jula er en tid da familier møtes og er sammen, men hans familie er liten, og hans slektninger bor langt unna. Helsen hans er ikke den beste, og derfor er det uaktuelt for han å reise dit familien bor. Dermed har han år etter år vært alene i førjulstiden og på selveste julaften. Han liker seg godt i sitt eget selskap, men han skulle gjerne ønske at han hadde noen å feire jul i lag med.

Hver morgen når Olaf sitter ved sitt

lille kjøkkenbord og drikker morgenkaffen sin, titter han ut på alle de glade fuglene som trives så godt. Han blir varm om hjertet. På bordet har han pyntet med en rød julestjerne i en rød og hvit blomsterpotte. I dag skal han til det lokale kjøpesenteret for å gjøre unna siste rest av julegavehandelen. Han har allerede sendt julegavene til slekta si i Sverige, men det mangler to viktige gaver, en til katten og en til han selv. Det har blitt en tradisjon å gi katten og seg selv en liten julegave, så det må han fortsette med.

På kjøpesenteret yrer det av handleglade og stressa mennesker som leter etter de siste gavene. Olaf går inn i dyrebutikken og spør etter noe som kan passe til en gammel og staselig katt. Han blir anbefalt kattegodteri og litt kattemynte og ender opp med å kjøpe det. – Nå blir Tussi glad, tenker han og betaler for godteriet. Han takker for hjelpen og spaserer ut av dyrebutikken med den lille posen i hånda. Nå mangler det bare en gave til han selv, så er handelen unnagjort. Han vet allerede hva han vil ha, så valget kommer til å bli lett. I gangene er det pyntet med glitrende girlandere, og det står ferdigpyntede juletrær bortetter. Han kjenner julestemningen snike seg på og gleder seg til i morgen når han skal pynte rundt omkring i huset han også. Han går innom Clas Ohlson og finner seg en flott høytrykksspyler fra Kärcher som han har ønsket seg det siste året, og går til kassen for å betale.

Av Sarah Mellemløkken Haugen

Da han parkerer Volvoen sin utenfor huset, dukker naboen Hans plutselig opp. – Hei, Olaf. Har du vært og handlet julegaver, du da? sier han med et smil om munnen. – Det stemmer. Jeg måtte bort på senteret en tur, vet du, for å gjøre unna den siste handlingen, svarer Olaf og nikker. – Skal du være

hjemme på julaften i år også? spør Hans og titter bort på Olaf.

– Ja, jeg blir alene i år også. Same procedure as every year, vet du, svarer han med latteren løst. Naboe skratter litt, sier ha det til hverandre og går hver til sitt.

23. desember

Det er lille julaften, og julestemningen brer seg i huset til Olaf. Han henger opp nek i grana utenfor ytterdøra. Det gjør han alltid hver lille julaften. Han tenker på alle gangene han og faren hengte opp julenek, et kjært barn-domsminne for Olaf. Han har fortsatt med det hvert år siden. Fuglene flyr rundt han og setter seg i neket. De virker fornøyde med enda mer mat.

Treet skal pyntes, og Olaf har gått på loftet etter de mange eskene med julepynt. Totalt er det fem esker som er fylt til randen. På noen av boksene sitter ikke engang lokket på fordi de er så fullstappet med ting. Årets juletre er som vanlig tatt fra den tette skogen like ved huset. Det er enkelt sånn, bare å kunne gå ned trappa og inn i skogen. Det er uaktuelt med kunstig tre, det har Olaf ment i alle år. Den dagen han ikke lenger klarer å gå i skogen etter tre, da skal han gå til anskaffelse av et kunstig et. Det håper han er lenge til.

Olaf har satt på julemusikk, og «Vi tenner våre lykter» ljoimer i hele huset. Han finner fram den ene esken der julepynten ligger pent og pyntelig innpakket i bobleplast. En etter en henter han kulene på treet og pynter med tråder med det norske flagget på, for ikke å glemme stjerna i toppen. Glitter må også med, sånn som hvert eneste år. Snart er treet ferdig pyntet, og Olaf er fornøyd. Et stort, fint og frodig grantre med vakker pynt.

Da klokka nærmer seg åtte, benker Olaf seg foran fjernsynsapparatet. Han skal se på «Kvelden før kvelden», NRKs tradisjonsrike program. Programlederne stråler på skjermen og gir

publikumet den årlige julestemningen. Etter å ha sittet litt foran fjernsynet bestemmer han seg for å pynte litt mer. Han følger ivrig med på programmet mens han finner fram nissefamilien som alltid bruker å stå på skjenken ved siden av den rødrotete sofaen. Nisseemor med strikkesøy i hendene, Nissefar med øks og to nisseunger med leker og bøker i armene. Denne nissefamilien er Olafs favorittpynt. Den arvet han etter sin mor, og han husker at den alltid sto framme hver jul da han bodde hjemme. Nynnende på julesanger går han rundt i huset, nesten dansende, og setter fram den fineste julepynt.

Klokken nærmer seg ni denne lille julaften, og «Grevinnen og hovmesteren» ruller over skjermen. Olaf ler hver gang hovmesteren snubler i tep-pet og synes det er kjempefestlig. For alvor kjenner han at julestemningen brer seg i skrotten.

24. desember

Det er julemorgen, og Olaf har nettopp våknet. Han finner seg en kopp svart kaffe og setter seg ved kjøkkenbordet. Huset er ferdigpyntet, og han ser seg fornøyd rundt. Det vakreste Olaf vet er synet av et pyntet juletre når kan kommer ned trappa på julemorgen.

Utpå ettermiddagen setter han på seg den blå dressen sin, velger seg et fint svart slips og setter seg i stua. Gavene ligger innpakket under treet og venter på å bli åpnet. Katten Tussi ligger og sover søtt i sofaen og strekker ut poten sin i søvne.

Sølvгутtene skal straks synge, og Olaf setter seg ned framfor fjernsynet. De synger «Deilig er jorden», Olafs

favoritt. Julefreden er i ferd med å senke seg idet han hører ringeklokken plinge. Olaf forstår ingenting, men beveger seg mot utgangsdøra. Han retter på sveisen og åpner døra.

Til hans store overraskelse står nabofamilien der; tvillingene Henriette og Henrik, smilende i juleantrekk, og bak dem Hans og kona. De er også julepyntet med dress og kjole. – Hei, Olaf, sier Henrik og fortsetter: – Vi vet at du skal feire jul alene, og derfor har vi lyst til å spørre om du vil feire med oss. Maten er snart klar, så det er bare å komme. – Neimen du og du, for en overraskelse. Selvfølgelig vil jeg feire jul med dere, svarer Olaf med tårer i øynene, tydelig preget av situasjonen.

Han setter på seg vinterstøvle sine og finner den semskede frakken sin. Så er han klar til å feire jul med naboene. De rusler alle sammen bort til det andre huset.

Lukten av pinnekjøtt og ribbe slår imot Olaf da han kommer inn døra. I stua står det nydeligste juletreet han noen gang har sett. Under ligger det en haug med gaver. Bordet er dekket, og det bugner av herlig mat. Det er dekket på en ekstra tallerken til han, noe som varmer hjertet hans ordentlig.

– Hjertelig velkommen skal du være, sier Astrid og peker på bordet. De setter seg til bords og forsyner seg

av maten. Praten flyter, og latteren sitter løst.

– For en hjertevarme disse menneskene har, tenker Olaf mens han ser på nabofamilien.

– Hvordan har det seg at familien din fra Sverige ikke besøker deg i julen? spør Hans og ser på Olaf. – Vi har ikke det beste familieforholdet, og så er de så opptatte av at julen skal feires hjemme. Jeg har ikke helsen til å reise til dem, og dermed har jeg feiret julen hjemme alene. – Så trist, svarer Henriette. – Ja, jeg synes det er litt trist og rart, men i år ble det annerledes. Det er jeg veldig glad for, svarer Olaf og smiler.

Etter den herlige julemiddagen er det tid for gaver. Det banker på døra, og inn kommer nissen. Han har med seg en stor striesekk med gaver til barna. Henriette og Henrik blir i ekstase over å se så mange gaver. De åpner pakkene, leker og har det fint. Snart står dessert på programmet, og denne gangen setter de seg i sofaen ved stuebordet for å spise. Deilig riskrem med bringebærsaas, akkurat det Olaf pleier å spise hjemme. De snakker om alt og ingenting. De tuler og ler. Julestemningen brer seg over hele huset. – Dette har vært en annerledes julaften, men den beste jeg kan huske, sier Olaf med et smil om munnen.

– Et bibliotek i verdensklasse

Midt i Sand sentrum ligger et byggverk som vekker oppmerksomhet langt utover Nord-Odals grenser.

– Et bibliotek i verdensklasse, sier en besøkende. – Jeg var i nye Deichmann i Oslo i går, men dette er faktisk flottere, sier en annen. Hakeslepp er et ord vi kan bruke når vi skal beskrive hvordan mange reagerer når de kommer inn i bokkatedralen på Sand.

Sjøl liker ikke vi nordodølinger å skryte så mye av oss sjøl og det vi foretar oss, men sier «itte så verst» og setter stor pris på positive kommentarer fra «utabygdinger». Faktisk har vi registrert rosende omtale av Samling

også i utenlandske tidsskrifter. At lokalavisa vår ikke viser interesse, må vi nok bare leve med.

– Forventningene er innfridd, og vel så det. Vi har hatt mye besøk, både av nysgjerrige og interesserte bygdefolk, og av gjester fra hele Norges land, sier biblioteksjef Anita Bunes.

Antall besøkende i Samling, både bank og bibliotek, registreres automatisk. Siden bygget ble tatt i bruk i slutten av juni har over 10 000 personer vært innom til tross for at koronaviruset har dempet aktivitetsnivået.

Anita gleder seg over mange nye brukere i alle aldre. Bibliotekrommet tas i bruk på mange forskjellige måter. Hun registrerer at mange benytter seg av tilbudet om å låne PC'er og setter seg ned og jobber. Besteforeldre

Av Gunnar Nygård (tekst og foto)

leser for barnebarna, og ungdommer tar i bruk bibliotekets moderne mediautstyr. Og så er det flere enn ungdommene som tar i bruk det moderne mediautstyret... det er faktisk moro å se at utlånsautomatene og de digitale skjermene blir brukt også av de godt voksne! Men ungdommene har inntatt Kvisten. De «ramler inn» etter skoletid.

Samling er mer enn flott og innbydende arkitektur; det er selvfølgelig et lokalt «Mekka» for alle bok- og

Anine Hesbråten og Magnus Østmodalen fikk æren av å klippe båndet ved åpningen av Samling 19. juni. Her er de sammen med ordfører Lise Selnes.

De var enige om at Samling er et fantastisk bygg: F.v. banksjef Torleif Lilløy, Anita Bunes, fylkesbiblioteksjef Tone Nyseter og ordfører Lise Selnes. Vi vil tro at også Sigurd Hoel (her i Kjell Grindens versjon) ville ha sagt seg fornøyd.

kulturinteresserte; men det er også langt mer, skal vi tro Anita.

– Et moderne bibliotek skal også være en arena for offentlig samtale og debatt, sier hun.

Det har da også biblioteket vist i høst, med flere godt besøkte arrangementer som faller inn under nettopp den kategorien. Nå gleder Anita seg til fortsettelsen og til å kunne drive biblioteket slik intensjonen er.

– Vi skal ha lave terskler, åpne dører og inviterende hjerter, sier Anita og legger til at hun ikke minst gleder seg til å åpne dører og hjerter for barnehagegrupper og skoleklasser igjen.

For ordens skyld: Finere banklokaler er det heller ikke mange landens bygdesentra som har ...

Martha Olivia (5) og Erik (8) koser seg med god litteratur i bibliotekets ungdoms-avdeling.

Heme nå

Je skulle vøri heme nå
ei klar og stille natt
og kjent den gode gleda
å få komma hematt att.

Jeg skulle vøri heme nå,
nå ved juletid,
sætt kønnbanna ved låven
der døm støtt har sti.

Jeg skulle vøri heme nå
med lis i alle rom
og hørt den kjente stemmen:
Det var gøtt du kom.

Det er gøtt å væra heme nå,
når jula ringes inn
og kjenne hen en hører tell:
Her er plassen min.

Av Hans Ludvig Fredheim

Nordre Odalen Kulturminnelag

TA VARE PÅ RØTTENE

Tusen takk til alle som synes det er interessant å følge med på våre forsøk på å informere om, og bidra til å ta vare på, kulturminner i Nord-Odal. Opp gjennom åra har vi gitt ut flere bøker, samlet inn gamle bilder, gitt økonomiske bidrag, satt opp kulturhistoriske skilt og arrangert mange foredrag. For å nevne noe. Dette koster penger, og våre inntektskilder er ikke så mange, så derfor lurer vi på om noen av dere som følger oss her, kunne tenke seg å bli medlem i Nordre Odalen Kulturminnelag. Medlemskontingenten bør ikke være avskrekkende, 175 kr. pr. år, men det vil være til stor hjelp for oss i arbeidet med å ta vare på historia vår.

**Hvis du tenker at «ja, det skal jeg jammen gjøre»,
så kan du «vippse» 175 kr. til 137046.**

FØLG OSS PÅ FACEBOOK OG WWW.KULTURMINNELAGET.NO